

**TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLGİLER DERSİ MÜFREDATINDAKİ YURTTAŞLIK
EĞİTİMİNİN AVRUPA BİRLİĞİ YURTTAŞLIK EĞİTİMİ POLİTİKALARI
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ (2005-2011)**

Kader ŞAHİN

Yüksek Lisans Tezi

İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI

Yrd. Doç. Dr. Selçuk ILGAZ

2012

Her Hakkı Saklıdır.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLGİLER MÜFREDATINDAKİ
YURTTAŞLIK EĞİTİMİNİN AVRUPA BİRLİĞİ YURTTAŞLIK
EĞİTİMİ POLİTİKALARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
(2005-2011)

(Be Evaluated of Citizenship Education of Social Studies Curriculum in Turkey with
European Union Citizenship Education Politicies 2005-2011)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kader ŞAHİN

Yrd.Doç.Dr. Selçuk ILGAZ

**ERZURUM
EYLÜL-2012**

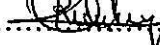
KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Yrd. Doç. Dr. Selçuk İLGAZ danışmanlığında,Kader...SAHİN. tarafından hazırlanan “..Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretimi’ndeki ..Ulusal Eğitim...” başlıklı AB vatandaşlık eğitimi politikaları bağlamında değerlendirilmesi (2005-2011) çalışma .17. / .10. / .2017.. tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Feri SAHİN.....

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ramazan KAYA

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Selçuk İLGAZ

İmza:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.. / .. / ..

Prof. Dr. H.Ahmet KIRKKILIÇ

Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans/Doktora Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Sosyal Bilgiler Müfredatındaki Yurttaşlık Eğitiminin Avrupa Birliği Yurttaşlık Eğitimi Politikaları Bağlamında Değerlendirilmesi (2005-2011)” başlıklı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

17 / 10 / 2012

(İmza)
Ad Soyad: Kader ŞAHİN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’DE SOSYAL BİLGİLER DERSİ MÜFREDATINDAKİ (2005-2011) YURTTAŞLIK MODELİNİN AVRUPA BİRLİĞİ YURTTAŞLIK EĞİTİMİ POLİTİKALARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Kader ŞAHİN

2012, 107 Sayfa

Bu çalışmada, Türkiye’de 2005-2011 yılları arasında Sosyal Bilgiler dersi müfredatının yurttaşlık modeli, Avrupa Birliği yurttaşlık eğitimi politikaları bağlamında değerlendirilmiştir.

Araştırma, Avrupa Birliği yurttaşlık eğitimi politikaları ile Türkiye’de Sosyal Bilgiler dersi 2005-2011 yılları arasındaki müfredatın karşılaştırılması ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada öncelikle yurttaşlık kavramı üzerinde durulmuş, Avrupa Birliği’nin yapısı ve yurttaşlık eğitimi politikaları incelenmiş ve Sosyal Bilgiler dersinin içeriği ve müfredatındaki yurttaşlık modeli incelenmiştir. Son olarak bulgular kısmında Avrupa Birliği yurttaşlık eğitimi politikaları ile Türkiye’de 2005-2011 yılları arasındaki Sosyal Bilgiler dersi müfredatındaki yurttaşlık modeli karşılaştırılmıştır.

Elde edilen bulgularda Avrupa Birliği yurttaşlık eğitimi politikalarının, Türkiye’de Sosyal Bilgiler dersi müfredatındaki yurttaşlık modeline önemli ölçüde etkisinin olduğu saptanmıştır.

Türkiye’de Sosyal Bilgiler programındaki yurttaşlık eğitiminin dünyadaki yeni gelişmelere ve yurttaşlık algısındaki dönüşümlere yakın olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girme isteği ve gayretlerinin Türkiye’deki Sosyal Bilgiler dersi müfredatına da yansıdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yurttaşlık, Avrupa Birliği, Sosyal Bilgiler Dersi

ABSTRACTS

MASTER's THESIS

BE EVALUATED OF CITIZENSHIP EDUCATION OF SOCIAL STUDIES CURRICULLUM IN TURKEY WITH EUROPEAN UNION CITIZENSHIP EDUCATION POLİTİCİES 2005-2011

Kader ŞAHİN

2012, 107 pages

In the present experimental study, in European Union citizenship education policies of citizenship education of social studies curriculum in Turkey be evaluated.

This study has been conducted with be evaluated of citizenship education of Social studies curriculum in Turkey with European Union citizenship education policies 2005-2011.

In the research is primarily focused on the Concept of citizenship, examined the structure of the European Union and citizenship education policies and are explored in the curriculum of Social studies content and citizenship model. Finally the findings of European Union citizenship education policies in Turkey 2005-2011 with social studies lessons in the curriculum between the citizenship model.

The resulting findings the European Union citizenship in the curriculum in social studies lessons, training policies, Turkey can significantly influence the civic model.

The civic education in the social studies program in Turkey the new developments and the civic has been found near the perception conversions. Turkey's entering the European Union request and the curriculum of social studies lessons in Turkey also reflected efforts.

Keywords: Citizenship, European Union, Social Studies Curriculum

ÖNSÖZ

Türkiye ile Avrupa arasında, tarih ve coğrafyanın zorladığı geçmiş tecrübeyi paylaşmayı, birlikte yaşamayı ve karşılıklı kültürel tanımayı gerektiren güçlü ve zorunlu bir birliktelik söz konusudur. Bundan dolayı Türkiye’de Sosyal Bilgiler Dersi Müfredatındaki (2005 ve Sonrası) Yurttaşlık Modelinin Avrupa Birliği Yurttaşlık Eğitimi Politikaları Bağlamında Değerlendirilmesi adlı konunun yüksek lisans tezi olarak araştırılmasını gerekli bulduk. AB ile olan ilişkilerimiz gün geçtikçe artmaktadır. Artık ülkemiz AB’nin bir parçası olmaya başlamıştır. Bu bakımdan AB’nin resmi metinlerle belgelenmiş olan yurttaşlık modelinin ülkemiz üzerinde etkilerini incelemek bizim için araştırılması gereken bir konu olarak görülmüştür.

Türkiye’de Sosyal Bilgiler Dersi Müfredatındaki (2005 ve Sonrası) Yurttaşlık Modelinin Avrupa Birliği Yurttaşlık Eğitimi Politikaları Bağlamında Değerlendirilmesi adlı yüksek lisans tezimin hazırlanıp tamamlanmasında içten katkılarından ve yol gösterici değerlendirmelerinden dolayı danışmanım Yrd.Doç.Dr. Selçuk ILGAZ’a ve beni her zaman destekleyen eşim Aytaç ŞAHİN’e teşekkür ederim.

Erzurum 2012

Kader ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TEZ KABUL ve ONAY TUTANAĞI.....	I
TEZ ETİK ve BİLDİRİM SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ.....	X

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	2
1.3. Araştırmanın Önemi.....	3
1.4. Varsayımlar.....	3
1.5. Çalışmanın Sınırlılıkları.....	3
1.6. Tanımlar.....	3

İKİNCİ BÖLÜM

2. YURTTAŞLIK KAVRAMI ve AVRUPA BİRLİĞİ YURTTAŞLIĞI HUKUKİ TEMELLERİ.....	5
2.1. Yurttaşlık.....	5
2.1.1. Yurttaşlık Kavramı.....	5
2.1.2. Yurttaşlığın Türleri ve Kazanılması.....	8
2.1.3. Yurttaşlığı Yeniden Gündeme Getiren Gelişmeler.....	9
2.2. Avrupa Birliği ve Yurttaşlık Eğitimi.....	14
2.2.1. Avrupa Birliği Tarihsel Gelişimi.....	14
2.2.2. Avrupa Birliği Yurttaşlığı.....	17
2.2.2.1. Avrupa bütünleşmesine hizmet eden bir kavram olarak Avrupa Birliği yurttaşlığı.....	18
2.2.2.2. Avrupa Birliği yurttaşlığının hukuki çerçevesi.....	20
2.2.2.3. Avrupa Birliği yurttaşlığının dayandığı hukuk kaynakları.....	23

2.2.2.4.	Avrupa Birliği yurttaşlığının tanıdığı haklar ve bu hakların uygulanması.....	37
----------	---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.	TÜRKİYE’DE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ve YURTTAŞLIK EĞİTİMİ.....	40
3.1.	Sosyal Bilgilerin Alanı.....	40
3.2.	Türkiye’de Sosyal Bilgilerin Kapsamı.....	41
3.3.	Vatandaşlığın Üretimi Olarak Siyasal Sosyalleşme.....	43
3.4.	Siyasal Sosyalleşme ve Yurttaşlık Eğitimi Açısından Sosyal Bilgilerin Önemi.....	45
3.5.	Yurttaşlık ve Eğitiminin Alt Alanları.....	45
3.5.1.	Ulus Devleti.....	45
3.5.2.	Ulusal Kimlik.....	47
3.5.3.	Ulus Devlet-Yurttaş İlişkisi.....	48
3.5.4.	Yurttaş.....	49
3.5.5.	Yurttaşlık Hakları.....	51
3.5.6.	Yurttaşlık Sorumlulukları.....	52
3.5.7.	Milli Güvenlik.....	53
3.5.8.	Farklılıklara Bakış.....	53
3.5.9.	Evrensel ve Ulusal Değerler.....	55
3.5.10.	Yurttaşlık Eğitiminde Bireyin Yeri.....	55
3.6.	Türkiye’de Sosyal Bilgiler Dersinin Yurttaşlık Eğitimi Hedefleri Yönünden Tarihsel Süreci.....	58
3.6.1.	Türkiye’de Sosyal Bilgiler Dersinin Tarihçesi.....	60
3.6.2.	Yurttaşlık Bilgisi Dersinin Bağımsız Ders Olarak İlköğretimdeki Yeri ve Tarihçesi.....	61
3.6.3.	Cumhuriyet Dönemi Yurttaşlık Eğitiminin İçeriği.....	65
3.6.4.	Avrupa Birliği Sürecinde Yurttaşlık Eğitiminin İçeriği.....	66
3.6.5.	2005 Öncesi Programda Yurttaşlık Eğitiminin İçeriği.....	67
3.6.6.	2005 Sonrası Programda Yurttaşlık Eğitiminin İçeriği.....	67
3.7.	2005 Yılında Değişen Sosyal Bilgiler Programında Yurttaşlık	

Eğitimi.....	68
3.8. Milli Eğitimin Hedefleri Arasında Yurttaşlık Eğitiminin Yeri.....	69
3.9.“Yurttaşlık” Kavramının Dönüşümü ve Ders Kitaplarına	
Yansımaları.....	74
3.9.1. Çoklu Yurttaşlık.....	77
3.9.2. Anayasal Yurttaşlık.....	77
3.9.3. Dünya Yurttaşlığı.....	78
3.10. Vatandaşlık Dersi Temel Kavramlarının Teorik Olarak Tanımları.....	79
3.10.1. Devlet.....	79
3.10.2. Ulus.....	80
3.10.3. Eşitlik Kavramı.....	81
3.10.4. İnsan Hakları.....	81
3.10.5. Özgürlük Kavramı.....	82
3.10.6. Demokrasi Kavramı.....	82
3.10.7. Sosyal ve Ekonomik Haklar.....	83
3.10.8. Kültürel Haklar.....	84
3.10.9. Siyasal Haklar.....	85
3.10.10. Dünya Barışı.....	86
3.10.11. Dünya Mirası.....	86

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YÖNTEM.....	88
4.1. Araştırmanın Modeli.....	88
4.2. Verilerin Toplanması.....	88
4.3. Verilerin Analizi.....	89

BEşİNCİ BÖLÜM

5. BULGULAR ve SONUÇ.....	90
5.1. Bulgular.....	90
5.2. Sonuçlar.....	93

KAYNAKÇA.....	95
ÖZGEÇMİŞ.....	107

KISALTMALAR DİZİNİ

- AB :Avrupa Birliği
AET :Avrupa Ekonomi Topluluğu
AİHS :Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKÇT :Avrupa Kömür-Çelik Topluluğu
AP :Avrupa Parlementosu
AST :Avrupa Savunma Topluluğu
AT :Avrupa Topluluğu
ATAD :Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
BM :Birleşmiş Milletler
EURATOM :Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
MEB :Milli Eğitim Bakanlığı
NATO :Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
NCSS :Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi
OECD :Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
UNESCO :Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
UNICEF :Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu
TDK :Türk Dil Kurumu
TTKB :Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Sosyal ve hukuki bir kavram olan yurttaşlık kavramına bugüne kadar pek çok farklı anlam yüklenmiştir ve yurttaşlık kavramı farklı biçimlerde kullanılmıştır. Karmaşık ve tartışmalı bir yönü olan yurttaşlık kavramının anlamı esasında toplumların doğası ve değerleri değıştikçe değışim göstermektedir.

Yurttaşlık kavramına ilişkin her ne kadar farklı tanımlar kullanılıyorsa da günümüz kullanımında en genel tanımı kişilerle devlet arasındaki hakları ve yükümlülükleri belirleyen hukuksal bağ olmasıdır. Bu bağın kapsamı ve niteliği her devletin kendi iç hukuk metinlerinde düzenlendiği gibi uluslar arası hukukun üzerinde en çok durduğu konulardan biridir. Örneğin 6 Kasım 1997 tarihli Yurttaşlığa Dair Avrupa Sözleşmesi'nde yurttaşlığın kişi ile devlet arasındaki hukuki bağ olduğu ve kişinin etnik kökenine işaret etmediği belirtilmiştir.

Türkiye'de ise yurttaşlık algısı geleneksel tartışmalar içerisinde toplumu ve toprağı önemseyen tanımlar etrafında sürmektedir. Avrupa Birliği uyum sürecinde olan Türkiye'de, Türk yurttaşlık bilincini Avrupa Birliği yurttaşlık bilinciyle bütünleştirmek işlevi Sosyal Bilgiler müfredatına ve bu müfredattaki Avrupa Birliği uyum sürecine yönelik değışikliklere yüklenmiştir.

Bireylerin değışen sosyal koşullara uygun değerleri içselleştirmesi ve yeni değerler çerçevesinde değışime ve yeniden yapılanmaya öncülük edebilmesi eğitimden beklenen öncelikler arasında yer alır. Bu değerler daha çok vatandaşlık bilgisi dersi ve Sosyal Bilgiler dersi aracılığıyla verilmektedir. 21. yüzyılın küresel dünyasında ve Avrupa Birliği (AB) uyum sürecinde olan günümüz Türkiye'sinde, ilköğretimde yurttaşlık eğitiminin ağırlıklı olarak Sosyal Bilgiler dersi kapsamında verildiğinden küresel değerlerin yoğunluklu olarak verildiği ders de Sosyal Bilgiler dersi olmaktadır (Özyurt, 2009 s.164).

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Sosyal Bilgiler öğretimi ile ilgili en temel yaklaşım vatandaşlık aktarımı olarak Sosyal Bilgiler öğretimidir. Bu yaklaşımda Sosyal Bilgiler dersinin temel amacı öğrencilere kültürel mirası aktararak, onların iyi birer vatandaş olmalarını sağlamaktır. Kültürel miras aktarılırken, öğrencilere geçmişteki bilgiler ve olgular; temel toplumsal kurumlar, değerler, inançlar kazandırılmaya çalışılır. Geçmiş öğrenme, geçmiş ve geleneklerle gurur duyma, sorumluluk alma, uygun davranışlar sergileme ve otoriteye bağlılık vatandaşlık aktarımı programının en önemli içeriklerindedir (Ersoy, 2007).

Avrupa yurttaşlığı kavramı ilk kez 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile dile getirilerek hukuki geçerlilik kazanmış, böylelikle üye ülke yurttaşları belli haklara sahip AB yurttaşlarına dönüştürülmüşlerdir. Maastricht Antlaşması'nın 8. Maddesine göre herhangi bir üye ülkenin uyruğuna sahip olmak demek Avrupa Birliği yurttaşı olma hakkına sahibi olmak demektir.

Farklı kültürlerle bir arada yaşamayı sağlayacak ortak bir politik kültürün, uluslararası terör, ekolojik felaketler gibi global sorunlarla yıpranmış Avrupa'nın geleceği açısından olumlu bir fırsat olduğu ileri sürülmektedir.

Türkiye ile Avrupa arasında, tarih ve coğrafyanın zorladığı geçmiş tecrübeyi paylaşmayı, birlikte yaşamayı ve karşılıklı kültürel tanımayı gerektiren güçlü ve zorunlu bir birliktelik söz konusudur.

Bundan dolayı araştırmanın konusu, Türkiye'de Sosyal Bilgiler müfredatındaki yurttaşlık eğitiminin Avrupa Birliği yurttaşlık eğitimi politikaları bağlamında değerlendirilmesi olarak düşünülmüştür.

Araştırmanın problemi; 'Türkiye'de İlköğretim Sosyal Bilgiler müfredatındaki yurttaşlık modeli, AB yurttaşlık eğitim politikaları ile ne kadar uyumludur?' cümlesidir. Bu problem bağlamında aşağıdaki alt problemlere cevap aranacaktır.

1. Türkiye'deki İlköğretim Sosyal Bilgiler müfredatı yurttaşlık modeli Avrupa Birliği yurttaşlık eğitimi politikalarına uyumlu mudur?
2. Türkiye'deki İlköğretim Sosyal Bilgiler müfredatları ile oluşturulmak istenen yurttaş modeli ile AB yurttaş modeli arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
3. AB'nin oluşturmak istediği Avrupa Birliği yurttaşlığı nedir ve bu yurttaşlığın Türkiye'deki İlköğretim Sosyal Bilgiler müfredatına yansımaları nelerdir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmayla asıl amaçlanan, Türkiye'deki İlköğretim Sosyal Bilgiler müfredatları ile oluşturulmaya çalışılan yurttaş modelinin Avrupa Birliği yurttaşlık modeli ile uyumluluğunu belirlemektir. Bunun yanısıra müfredatın güncel olup olmadığını saptamak ve hızla değişen bu alanda yeni yaklaşımlar ortaya koyarak bu sürece katkı sağlamaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Türkiye'deki İlköğretim Sosyal Bilgiler müfredatının AB yurttaşlık modeli mukayesesi ile güncel durum tespit edilecek ve sonraki yapılacak bilimsel araştırmalara hem bir alt yapı hem de bir veri sağlanacaktır. Toplumların çatışma olmadan birlikte yaşaması çağımızın bir zorunluluğudur. Bu bağlamda eğitim ve özellikle yurttaşlık eğitimi büyük önem arz eder. Birlikte yaşama kapasitesi de dünyaya ortak bakışla mümkündür. Müfredatlar da öğrencide bir dünya kavrayışı oluşturur. Ortak değerler üretmek toplumların uyum içinde yaşamasına katkı sağlar. Çalışma, yurttaşlık eğitimiyle hedeflenen çok boyutlu (felsefi, siyasi, iktisadi ve bireysel) hedefleri ortaya koyarak bütünsel bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu bakımdan sürecin bütünsel kavranmasına katkı sağlayacaktır.

1.4. Varsayımlar

1. İlgili alan yazınından ve çalışmalardan sağlanan bilgiler, birbirlerini doğrulamaya yönelik karşılaştırıldığında, güvenilir ve geçerli bilgiler sunmaktadır.
2. Yazılı kaynaklar, yurttaşlık eğitiminin ve anlayışının kuramsal boyutta nasıl kurgulandığına dair betimlemede yeterlidir.

1.5. Çalışmanın Sınırlılıkları

Araştırma 2005-2011 yılları arası Türkiye Sosyal Bilgiler dersi müfredatlarıyla, 6., 7. ve 8. sınıf Sosyal Bilgiler dersi kitaplarıyla sınırlanmıştır.

1.6. Tanımlar

Yurttaşlık: Kişilerle belli bir devlet arasındaki hakları ve yükümlülükleri belirleyen hukuksal bağ (Güven, 2007).

Avrupa Birliği: 27 üye ülkeden oluşan ve topraklarının büyük bir kısmı Avrupa kıtasında bulunan siyasi ve ekonomik bir örgütlenmedir (Prentoulis, 2006).

Sosyal Bilgiler Dersi: Türkiye’de ortaokul müfredatında bulunan derstir (Ersoy, 2007).

Üniter Devlet: Devletin ülke, millet, egemenlik unsurları ve yasama, yürütme ve yargı organları bakımından teklik özelliği gösteren şeklidir (Ersoy, 2007).

Federal Devlet: Devletin yasal egemenliğinin bölgelere göre değiştii ancak tüm bölgeler için merkezi yasalarında olduğu devlet şeklidir (Ersoy, 2007).

İKİNCİ BÖLÜM

2. YURTTAŞLIK KAVRAMI ve AVRUPA BİRLİĞİ YURTTAŞLIĞI HUKUKİ TEMELLERİ

2.1. Yurttaşlık

2.1.1. Yurttaşlık Kavramı

Yurttaşlık, kişi ile devlet arasındaki hakları ve yükümlülükleri belirleyen hukuksal bir bağıdır. Bu bağ her devletin kendi iç hukuk metinlerinde düzenlendiği gibi uluslar arası hukukun da üzerinde en çok durduğu konulardan biridir. 6 Kasım 1997 tarihli Yurttaşlığa Dair Avrupa Sözleşmesinde de yurttaşlığın kişi ile devlet arasındaki hukuki bağ olduğu ve kişinin etnik kökenine işaret etmediği belirtilmiştir. Disiplinler arası ve çok katmanlı bir yapısı olan yurttaşlığın hukuki nitelenmesi, yukarıda da belirtildiği gibi bir statü, durum olduğu şeklindedir. Sosyoloji veya siyaset bilimi ise yurttaşlığı, sosyal ve politik bir uygulama olarak nitelendirmektedir. Statü olarak tanımlanan yurttaşlık, bağışlanmamış veya verilmemiş, kazanılmıştır. Yurttaşlık, birey ile siyasi topluluk arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Yurttaşlık bir siyasi topluluğa dâhil olma ve bu topluluğun çıkarlarını diğer topluluklar ve yurttaşlarla karşı karşıya temsil etme hak ve yetkisi ile ilgilidir. Topluluk ve birey arasındaki bu ilişki, tarihsel süreçte yurttaşlık kavramının temel kalıbını oluşturmuştur. Birey, topluluk veya devlet ile bu ikisinin arasındaki yurttaşlık ilişkisi yurttaşlık konusunun incelenmesinde çok önemli üç unsurdur. Bu üç unsur yurttaşlığın üç kurucu unsuru olarak da adlandırılmaktadır. Yurttaşlık kanunları oluşturulurken göz önünde tutulması gereken çeşitli uluslararası prensipler mevcuttur. Yakın zamana kadar bu prensiplerin; her şahsın yurttaşlığı olması gerektiği, her şahsın tek yurttaşlığı olması gerektiği ve yurttaşlığın şahıslara zorla verilmemesi gerektiği şeklinde sıralandığı kabul edilmekteydi (Nomer, 1999 s.5; Akt. Güven, 2007 s.5). Günümüze gelindiğinde ise saydığımız bu uluslararası prensiplerde bazı değişiklikler olmuştur. Avrupa Konseyi'nin 6 Kasım 1997 tarihli Yurttaşlığa Dair Avrupa Sözleşmesi 4. maddesinde bu prensiplere şu şekilde yer verilmiştir:

1. Herkesin yurttaşlığa sahip olma hakkı vardır.
2. Vatansızlık kaçınılması gereken bir durumdur.

3. Hiç kimse zorla yurttaşlığından mahrum edilmemelidir.
4. Yurttaş ile yabancıнын evlenmesi ya da evliliğinin bitmesi veya evlilik sırasında eşlerden birinin yurttaşlığının değışmesi diğere eşin yurttaşlık durumunu doğrudan etkilememelidir.

Görüldüğü gibi, herkesin tek bir yurttaşlığı olması gerektiğı ilkesi yerini herkesin yurttaşlığı olması gerektiğı ilkesine bırakmıştır. Çünkü herkesin tek yurttaşlığı olması, uygulamada, özellikle de kişilerin çalışmak için yoğun olarak başka ülkelere gitmeye başlamasıyla çeşitli güçlükler doğurmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde tüm dünya demokrasi ve insan hakları konularında bilinçlenmiştir ve bu yolda yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. İnsan hakları kavramı, devletin sadece yurttaşlarına sunduğı haklar olmaktan çıkmış, tüm insanlara tanınan haklar halini almıştır. Pek çok uluslararası insan hakları belgesinde de bu konuya değinilmiştir. Bu noktadan yola çıkarak bir adım daha ileri gidilmiş ve herkes aynı insan haklarından faydalanabileceğine göre, bu durumda yurttaşlık kavramının gerekliliğı sorgulanmıştır. Yurttaşlığa alternatif olarak belli bir yerde ikamet etme kavramı getirilmiştir. Bir yerde ikamet edenlere de tıpkı o ülkenin yurttaşlarıymış gibi haklar tanımak bu kişiler için son derece cazip hale gelmiştir. Çünkü bu durumda kişiler yurttaşlığın askerlik gibi bazı külfetlerine katlanmadan sadece haklarından yararlanacaklardır (Bader, 1999 s.162; Akt. Güven, 2007 s.6).

Yurttaşlık kavramının bugünkü anlamıyla kullanılması Avrupa ülkelerinde 19. yüzyılda başlamıştır. Monarşi yönetimlerde yurttaştan değil tebaadan söz edilebilir. Yurttaş devlete bağılyken tebaa hükümdara bağılıdır. Yurttaş ülkedeki tüm haklardan faydalanırken tebaanın hukuki statüsü yurttaşa göre daha kısıtlı olabilmektedir (Nomer, 1999 s.12).

Yurttaşlık kavramı tartışılan bir konu olma özelliğini koruduğı için çeşitli yurttaşlık kavramları ile karşılaşmak mümkündür. Bu kavramların, etkili ve sorumlu yurttaş, demokratik yurttaş, etkin yurttaş, anayasal yurttaş olarak çeşitlendiğı görülmektedir. Bu çeşitliliğinin nedeninin yurttaşlık kavramına farklı açılardan bakılmasından kaynaklandığı söylenebilir. Yurttaşlık kavramı, farklı açılardan şöyle açıklanmaktadır (DFES, 2006 s.2; Akt. Ersoy, 2007 s.3).

Yasal ve siyasal durum açısından yurttaşlık: En basit anlamıyla yurttaşlık 'yurttaş olma' durumuna işaret eder. Bu anlamıyla yurttaşlık, yasalarda oy verme vergi verme

gibi tanımlanan belirli hak ve sorumlulukları içerir ve kimi zaman ulusçulukla örtüşür. Nitekim Patrick (1999; Akt. Ersoy, 2007 s.4) yurttaşlığı, birey ve içinde yaşadığı demokratik toplum arasındaki yasal ve sosyal ilişki olarak tanımlamaktadır. Bu ilişkide demokrasinin sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi için yurttaşın yerine getirmesi gereken birçok görev ve sorumluluğu bulunmaktadır.

Toplumsal yaşama katılım açısından yurttaşlık: Yurttaşlık toplumsal yaşama katılma ve toplum içinde eylem ve davranışlarda bulunma olarak tanımlanır. Etkin yurttaş olarak tanımlanan bu yurttaşlık, seçimlerde oy vermeden bir siyasal kuruluşta yer alma ve güncel toplumsal konularla ilgilenmeye kadar bir dizi etkinliğe etkin katılımı vurgular. Bu anlamıyla yurttaşlık, yalnızca yasalarda yer alan hak ve sorumlulukları değil, aynı zamanda toplumun beklentilerini karşılayacak sosyal ve ahlaki davranış biçimlerini de içerir. Yurttaşlığı toplumsal yaşama katılım olarak açıklayan Üstel'e (1999, s.13) göre yurttaşlık, devlet modeli içinde yer bulan hukuksal ve siyasal içeriğinden sıyrılmış, farklı aidiyet, konum ve duyarlık biçimlerini içine alan kamusal bir kavramdır.

Eğitimsel etkinlik açısından yurttaşlık: Yurttaşlık bireylerin etkin, bilgili, sorumlu yurttaş olmayı öğrenmesine yardım edecek süreç olarak tanımlanır. Bu anlamıyla yurttaşlık, yurttaşlık eğitimi ya da yurttaşlık için eğitim olarak bilinir. Bu kapsamda yurttaşlık, bireylerin informal ya da formal eğitim yoluyla öğrendiği bir süreçtir. Nitekim Sunal ve Hass (2002 s.194-195; Akt. Ersoy, 2007 s.4) yurttaşlığın eğitimsel etkinlik boyutunu vurgulayarak bireylerin yer aldıkları gruplar içerisinde etkileşerek öğrendikleri ve uyguladıkları bir süreç olarak tanımlamışlardır.

NCSS (Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi) yurttaşlık alanında yapılan tanımlar içerisinde etkili yurttaşlık kavramını benimsemiştir. NCSS'e (2002) göre etkili yurttaşlık, demokratik bir toplumda bireylerin yurttaşlık konumunun gerektirdiği bilgi beceri ve değerlere sahip olmalarıdır (Akt. Ersoy, 2007 s.4). Öztürk ve Dilek (2002, s.57) ise etkili yurttaş düşünen, duyarlı ve yeterli yurttaş olarak tanımlamaktadırlar. Düşünen yurttaş, yaşamla ilgili temel kavram ve genellemeleri anlayan, bunları karar alırken ve problem çözerken kullanan kişidir. Duyarlı yurttaş, temel demokratik değerlere sahip ve bunu içinde yaşadığı değerlere uygulayabilen kişidir. Yeterlikli yurttaş ise, yaşamını sürdürebilmek için beceri birikimine sahip olan ve becerilerini düşünmesine yardımcı olacak biçimde kullanan kişidir.

2.1.2. Yurttaşlığın Türleri ve Kazanılması

Kişilerin yurttaşı oldukları devletin türüne göre, sahip oldukları yurttaşlığın şekli de değişebilmektedir. Yurttaşlık dendiğinde bugün akla ilk gelen kavram, üniter devletteki yurttaşlıktır. Üniter devlette bütün yurttaşlar, tek ve aynı yurttaşlık bağı ile devlete bağlıdırlar (Fişek, 1959 s.15).

Federal devlette kişilerin iki tür yurttaşlığı bulunmaktadır. Bunlardan ilki kişiyi federal devlete bağlayan yurttaşlık, diğeri ise federal devleti oluşturan eyalete bağlayan yurttaşlıktır. Amerika Birleşik Devletleri ve İsviçre gibi federal yapıdaki devletlerde bu tür bir yurttaşlık uygulaması görülmektedir (Fişek, 1959 s.15).

Sömürgesi olan devletlerin sömürgelerinde yaşayan kişilerin durumuna da bu konuda değinilmesi gerekmektedir. Bu kişiler hem buldukları sömürge devletin hem de ana vatanın yurttaşlığına sahiptirler. Ancak ana vatan yurttaşlıkları kısıtlıdır ve pek çok haktan yoksundurlar. Özellikle siyasi haklardan faydalanmaları söz konusu değildir (Fişek, 1959 s.16). Kişiler ister üniter devlette, ister federal devlette, isterse de sömürge devletinde yaşasınlar, yurttaşlığı asli tabiiyet veya müktesep tabiiyet denen iki yoldan biriyle elde ederler. Yurttaşlığın en yaygın ve akla ilk gelen kazanılma şekli doğumla kazanılan yurttaşlıktır. Buna asli tabiiyet de denmektedir. Bunun yanında kişilerin doğumdan sonra da bir ülkenin yurttaşlığını kazanmaları mümkündür (Aybay, 2004 s.25). Kişinin yurttaşlığını değiştirmesi ancak 18. yüzyılın sonundan itibaren mümkün olabilmektedir. O zamana kadar, “tabiiyetin sürekliliği” ilkesi gereği kişinin bir kez elde ettiği yurttaşlığı değiştirmesinin mümkün olmadığı anlayışına göre hareket edilmiştir (Güven, 2007 s.9). En yaygın yol olarak belirttiğimiz doğumla yurttaşlığın kazanılmasının iki türü vardır. Bunlardan ilki doğum yeri ilkesidir. Toprak esası olarak adlandırılan bu ilkeye göre, kişi hangi ülke sınırları içinde doğmuşsa o devletin yurttaşı olur. Anne veya babanın sahip olduğu yurttaşlık, çocuğun yurttaşlığının belirlenmesinde etkili olmamaktadır. Göçmen kabul eden ülkeler, göçmenlerin ve çocuklarının yeni ülkeleriyle bütünleşmesinin hızlı ve kolay olması amacıyla bu ilkeyi benimsemektedirler.

Yurttaşlığın doğumla kazanılmasının diğeri yolu ise kan bağı ilkesidir. Kan esası denen bu ilkeye göre kişinin sahip olacağı yurttaşlık soy bağıyla bağlı olduğu anne ve babasının ya da her ikisinin de yurttaşlığıdır. Toprak esasının aksine kan esasında

kişinin doğduğu ülke, sahip olacağı yurttaşlığı etkilememektedir. Göçmen gönderen devletler, göçmenlerin ve onların çocuklarının kendi ülkeleriyle bağlarının kopmaması açısından bu ilkeyi benimsemektedirler (Güven, 2007 s.9).

Uluslararası hukuk açısından devletlerin bu iki ilkedен herhangi birini veya iki ilkeyi birleştiren karma bir sistemi benimseyip uygulaması mümkündür. Günümüzde devletlerin çoğu iki ilkedен birini seçmek yerine ikisinin bir karmasını uygulamayı tercih etmektedirler. 2004 yılına kadar İrlanda, Avrupa kıtasında sadece toprak esasını benimseyen tek devlet olmuştur. Çocuklarının AB yurttaşlığını kazanmasını isteyen yabancı kadınların doğum yapmak için İrlanda'yı tercih etmeleri ve bunun AB içindeki çeşitli çevrelerce eleştiriye maruz kalması karşısında, Haziran 2004'te yapılan anayasa değişikliğine yönelik bir referandum sonucu bu uygulama değiştirilmiştir (Güven, 2007 s.9).

Ülkemizdeki hukuki düzenleme de yurttaşlığın aslen yani doğumla kazanılmasında her iki ilkenin de uygulandığı bir sistemi öngörmektedir. Türk hukukunda yurttaşlığın aslen kazanılmasında esas olan ilke soy bağı esasıdır. Ancak çocuğun soy bağı esasına göre yurtsuz kalacağı durumlarda buna mani olmak için toprak esasına göre de yurttaşlığın kazanılabileceği kabul edilmiştir (Güven, 2007 s.10).

2.1.3. Yurttaşlığı Yeniden Gündeme Getiren Gelişmeler

Yurttaşlık düşüncesi insanların kendi akıllarını kendilerinin kullanması dünyayı algılayışlarında akli merkeze almaları, kendilerini ve toplumu ilgilendiren konulara ilgi duymaları, sosyal yaşamın her alanına katılımlarıyla gelişmiştir. Kısaca 'yurttaşlık düşüncesi herkesin siyasal sorumluluğunu bildirir' (Touraine, 1997 s.104; Akt. Gündüz, 2005 s.3). Yurttaşlığın bugün tartışılan yönleri aydınlanma ile doğrudan ilgilidir. Yurttaşlığa kaynaklık eden Aydınlanma, modern batı uygarlığı tarihinde en önemli düşünce şekillerinden birisidir. Aydınlanma düşüncesi, sosyal tarih açısından Batı burjuva düşüncesinin gelişiminde önemli bir aşamaya işaret eder (Goldmann, 1999 s.19-33; Akt. Gündüz, 2005 s.3).

Aklın dinsel dogmatizme ve fiili otoriteye karşı başkaldırma eğilimi, Aydınlanma ile doruğa ulaşmıştır (Hampson, 1991 s.180; Akt. Gündüz, 2005 s.33). Böylece Aydınlanma, insanın aklını kullanarak, dinsel dogmalardan kurtulmasına olanak tanımıştır. Aydınlanma, Kant'ın da dediği gibi, insanları 'erişkin olmama' durumundan kurtaran bir süreçtir. Kant'a göre Aydınlanma, insanın 'aklını her yönüyle ve her

bakımdan çekinmeden kitlenin önünde apaçık olarak kullanma özgürlüğüdür (Kant, 1984 s.215; Akt. Gündüz, 2005 s.3). Kant insanların ne zaman ‘erişkin olmama’ durumunda olduğunu üç örnekle açıklar. Bu örnekler: ‘*Eğer bir kitap kendi aklımızın ruhani bir yetkili kendi vicdanımızın yerini alıyorsa ve bir hekim ne tür perhiz uygulanacağına bizim yerimize karar veriyorsa...*’ biçimindedir (Foucault, 2002 s.179; Akt. Gündüz, 2005 s.3).

Yurttaşlık, aklını başkasının güdümünden kurtaran bireylerin etkin oluşlarıyla inşa edilmiştir. Bunun temelinde ise Aydınlanma projesi vardır. Yurttaşlığın inşası bakımından aydınlanmanın en önemli sonucu kendi aklını kendisi kullanan, kul ve tebaa olmaktan kurtulan yurttaş-bireydir.

Bugün yurttaşlık düşüncesinin yeniden yapılanmasına sebep olan bazı gerekçeler vardır. Yurttaşlıkla ilgili tartışmaların, yeni baştan toplumsal ilgi odağına yerleşmesinin önünde, ‘yurttaşlığın değişen doğası’ bulunuyor (Üstel, 1999 s.145). Kapitalizmle doğrudan ilişkili modern devletlerin yapısında kilit bir öge konumundaki yurttaşlık, kapitalizmin ve dolayısıyla modern devletin değişimiyle ortaya çıkan sanayi sonrası toplumdaki devlet-yurttaş denklemini kurmakta yetersiz kalmıştır. Devletin etkinliklerinin kurucu öznesi olarak canlandırılan ve modernitenin tanımlayıcı temel ögesi olarak görülen yurttaşlık, yine bunların bir sonucu olarak ulus devletin, özellikle son yirmi yıldan bu yana, içine düştüğü meşruiyet krizine bağlı olarak, tartışmanın odağına taşınmıştır. Bu tartışma, 19. yüzyılda Avrupa’da kapitalizmin toplumları yeniden yapılandırmasıyla başlayan ve II. Dünya savaşı sonrası Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği biçiminde somutlaşan Birleşik Avrupa İdealinin doğurduğu, yurttaşlık kimliğine ilişkin yeni bir anlayışın olası sonuçları sorununu gündeme getirmektedir (Gündüz, 2005 s.4-5).

Yurttaşlığa ilişkin tartışmaların önem kazanmasını, Avrupa Birliği sürecinden ayrı tutmamız oldukça güçtür. Avrupa’nın birleşme süreci ve oluşturulmaya çalışılan Avrupa Birliği Yurttaşlığı kavramı bu tartışmaların odağındadır. Esas olan Avrupa Birliği ülkelerinden herhangi birinin örneğin Alman ya da İngiliz yurttaşı bu birlik projesi içinde kendilerini Alman ya da İngiliz yurttaşı olarak mı görecektir yoksa Avrupa Birliği yurttaşı olarak mı görecektir. Oysa Avrupa Birliği bir üst kimlik olarak alt kimlikleri yaratacak bir oluşum hedeflemektedir. Bu hedefin, ortaya çıkmasında küreselleşme olgusunun varlığı yadsınamaz. Öyle ki küreselleşme olgusu tüm toplumsal

yaşamı ve yurttaşlık düşüncesini etkileyen, biçimlendiren önemli bir ögedir. Küreselleşmenin amacı, yurttaşlığın algısını değiştirmek, bu kavramı evrenselleştirmektir.

John Urry Temmuz 1998'de Montreal'deki Dünya Sosyoloji Kongresi'nde sunduğu bildiride küreselleşme ve yurttaşlık kavramına şu şekilde değinmiştir: '*Dünya'nın geçen yirmi yıl boyunca en fazla yüz yüze geldiği en güçlü organize gelişmelerden ikisi yurttaşlık ve küreselleşme olmuştur*' (Akt. Gündüz, 2005 s.6).

Küreselleşme olgusu, ulus devlet anlayışını her ne kadar zayıflatsa da evrensel yurttaşlık kavramını pekiştirmektedir. Stevenson küreselleşmeyi, küresel kültürel yurttaşlık yaratma projesi olarak değerlendirmektedir (Stevenson, 1997 s.41-66; Akt. Gündüz, 2005 s.6). Bunların yanı sıra bütün yurttaşlarına sosyal haklar vaat eden refah devleti uygulamalarının sorgulanmaya başlanması da yurttaşlık kavramına başka açılardan bakılmasına sebep olmuştur. Bu uygulamanın, toplumun alt tabakadaki bireylerini daha da pasifleştirdiği iddia edilmektedir. Örneğin 17. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de başlayan ve 18. yüzyıl boyunca bütün Avrupa'yı saran Endüstri Devriminin ortaya çıkardığı koşullarda, sendikaların etkinliği ve çalışma yaşamını düzenleyen kuralların tanınması, buradaki sermayeyi ve rekabet etme gücünü zora sokması karşısında, sermayenin hareket etmeye başlaması bu etkilerden biridir (Güven, 2001 s.65). Böylelikle bireylerin devletle olan bağının müşteri ilişkisine indirgenmesi çabalarının artması da bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır.

Pazar ekonomisine dayalı toplumlarda meşruiyet ve istikrar sorunu da yurttaşlığı yeniden tartışmaya taşımıştır. İyi yurttaşların toplumdaki bazı güç odakları ve bunların çıkarlarına zıt konumda bir bakış açısı geliştirmeleri beklenmekle birlikte, kişisel çıkarları sözde dengeleyen bürokratik mekanizmaların yeterli olamayışı, bu toplumlarda giderek artan bir gelir eşitsizliği ve bununla baş edebilme arayışlarını ortaya çıkarmıştır (Erol, 1997 s.120). Oysa yurttaşlık, çıkarlara ilişkin çift taraflı bir ilişki oluşturur. Yurttaşlık bir tarafta çıkardan oluşmuştur. Çıkarlarının yurttaşlık aracılığıyla tam olarak tatmin edildiğini düşünen bireyler en iyi yurttaş, en büyük çıkara (maddi-kültürel veya teknolojik) sahip bireyler de en ehliyetli yurttaş sıfatını kazanırlar. Diğer taraftaysa yurttaşlık aynı zamanda toplumda söz sahibi olamayanların daha fazla siyasi yetkinlik kazanıp kendi çıkarlarını daha etkili bir şekilde savunmalarına olanak veren bir

kaynaktır (Gündüz, 2005 s.7). Yurttaşlık, bu genel ve temel sunumlarından uzaklaştırıldıkça tartışılmaya devam edecektir.

Özellikle kapitalist refah toplumlarında bireylerin bir bölümünün depolitizasyonu ve diğer bir bölümünün de küreselleşmenin tehdidi ile bireysel kimlikleri ve toplumsal birliği sağlayan asgari birliktelikten uzaklaşarak farklılıklarını görmeye başlamaları, bu toplumlarda yeni bir yurttaşlık algısını beraberinde getirmiştir. Günümüzde, aralarında kültürel farklılıkların olduğu, farklı yaşam biçimli gruplar için bu tür farklılıkların giderek daha çok önem kazandığı görülmektedir (Erol, 1997 s.121). Zaten, günümüze kadar, aynı anda bütün toplumsal ayrılıkları içine alacak bir yurttaşlık kavrayışı henüz geliştirilmedi (Gündüz, 2005 s.7). Buna karşın, çağdaş biçimiyle bireyi ulus devletin klasik, biyolojik, tarihsel, ekonomik, toplumsal, dinsel, kültürel türden aidiyetleri yurttaşlık yoluyla aşma iddiası ve yurttaşı bütün somut belirlenimlerinin ötesinde ve berisinde, tikel kimliği ve niteliği olmayan soyut bir birey tanımlaması çelişmektedir (Schnapper, 1998 s.148-149; Akt. Gündüz, 2005 s.7). Söz konusu gelişmeler ve bu çelişkiler, yeni bir yurttaşlık anlayışını ortaya çıkarmaktadır.

Küreselleşme sürecinin etkisi altında kalan ulus devletin, yurttaşlık haklarının içinde barındığı tek ve en uygun çerçeve olma özelliğini yitirmeye başladığı iddiasının yol açtığı yurttaşlığın değişen doğasını belirleme, aynı zamanda reel demokrasilerin yurttaşlık kimliği ile azınlık kimlik ve taleplerini uzlaştırmada karşılaştığı zorluklara da işaret ettiği ortadadır. Demokratik rejimlerin, yurttaşlık erdem ve taahhütlerinde gözlemlenen gerileme ve erozyon, başka bir anlatımla aydınlanmadan bu yana bütünleştirici ortak kimlik olarak kabul gören yurttaşlığın sürekli bir biçimde mevzi kaybetmesi ve buna bağlı olarak söz konusu kimliğin giderek çoğullaşan aidiyetler açısından yeniden konumlanması gerekliliği özellikle sosyal bilimlerin temel tartışma alanlarının başında yer almaya başladı (Üstel, 1999 s.117).

Yurttaşlığın temel ölçütlerinden biri olarak haklar bağlamında biçimsel eşitlik ilkesinin bütün gelişmelere karşın aşılamaması da bu kavramın yeni baştan kurgulanmasını gerektirmiştir. Hatta birçok kimse tarafından eşit statü olarak anlaşılan yurttaşlığın gerçekte, ekonomik-toplumsal-kültürel eşitsizlikleri gözlemede kullanılan bir maske konumundan öteye gidemediği, bu nedenle yeni baştan değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Zaten, ekonomik nitelikli göç olgusuyla birlikte, her anlamda heterojen bir yapı kazanan Batı toplumlarının devlet-birey ilişkisini yurttaşlığın oluşturduğu hukuksal-siyasal bağ ile çözümlemede karşılaştığı güçlükler bilinmektedir (Üstel, 1999 s.147). Bu toplumlarda göçmenlerin statüsü ile ilgili devam eden düzenlemeler, yurttaşlığı yeniden gündeme taşımıştır.

Ekonomik temelli göç olgusuyla ortaya çıkan gruplar, içinde buldukları toplumlar açısından kültürel bir çeşitlilik oluşturmaktan öteye pek gidemezler. Bunlar, gevşek birlikler oluştururlar ve genel olarak büyük toplumla bütünleşmek ve bu toplumun tam üyeleri olarak kabul edilmek isterler. Bu göçmenler etnik kimliklerinin daha fazla tanınması peşine düştüklerinde, amaçları büyük toplum yanında ayrı ve özyönetimli bir ulus olmak değil, kültürel farklılıklara daha fazla saygılı hale getirmek üzere büyük toplumun kurumlarını ve yasalarını değiştirmektedir (Kymlicka, 1998 s.38; Akt. Gündüz, 2005 s.8).

Belirli bir toplum içindeki bu göçmen grupların yurttaşlığa ilişkin taleplerinin yanı sıra, gerçekte bunların ortaya koyduğu ırkçı hareketlerin tehdit edici boyutlara ulaşmış olması, yurttaşlığın yeniden inşasını gerektirmiştir (Gündüz, 2005 s.9).

Bütün bunlarla birlikte, Turner Oldfield, Lister ve Stewart gibi birçok yazar modern çağın tanımlayıcı ideolojilerinin başında gelen sosyalizmin devlet-yönetimli biçiminin sönmesi ile yurttaşlık fikrinin yeniden doğduğunu bildirmektedir (Pierson, 1998 s.201; Akt. Güven 2001, s.86). Gerçekten, sosyalist devlet yönetimli SSCB'nin dağılması ve bu birliğin önderliğindeki Doğu Avrupa'da yer alan birçok devletin liberal politikalara yönelmesi, yalnızca bu devletleri değil, aynı zamanda dünyanın diğer devletlerini de etkilemiştir. Böylelikle bütün dünya, yeni bir yurttaşlık projesine yönelme gereği duymuştur.

Yurttaşlığın dünya gündemine yeniden taşınması, dünyanın bloklardan uzaklaşması görüntüsünden başka özellikle demokratik toplumların totalitarizme yönelmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Demokrasi algısındaki gelişmeler ve değişmelerin ulusal ve uluslar arası iktidar merkezlerinin etkinliklerinin 'yeni yurttaş' kavramı çerçevesinde belirlenmesini zorlamıştır. Bu ve benzeri zorlamalar aydınlanmanın ve parametrelerinin yeniden düşünülmesine yol açmıştır. Kuşkusuz, bu gelişme, aydınlanmanın temel, genel, son ve sonucu olan özelliklerinin uygulanabildiği ya da somut bir biçimde

gözlemlenebildiği yurttaş kavramının da yeniden ele alınmasını gerektirmiştir (Gündüz, 2005 s.9).

2.2. Avrupa Birliği ve Yurttaşlık Eğitimi

2.2.1. Avrupa Birliği Tarihsel Gelişimi

Yirminci yüzyılın ilk yarısında iki Dünya Savaşı yaşayan Avrupa Kıtası, 35 milyon insanını kaybetmiş; harap şehirler, işsizler, sakatlar ordusu ve sarılacak derin boyutları olan sosyal yaralarla baş başa kalmıştı. Şimdi “barış zamanı” idi ve bu barışın sürekli kılınması gerekiyordu. Avrupa’nın düşman kardeşleri, artık barışın büyülü havasını birleşmelerle, anlaşmalarla pekiştirmeli ve yaymalıydılar. Bu düşünce, İngiltere Başbakanı Sir Winston Churchill’in Zürih Üniversitesi’nde 1946 yılında yapmış olduğu konuşmada “Birleşik Avrupa” benzeri bir yapılanmanın oluşturulması özleminde kendini belli etmiştir (Üstel, 2005).

Bu çabalarda ilk adımı, birlikte hazırladıkları planı 9 Mayıs 1950 tarihinde açıklayarak, Fransa hükümeti adına Jean Monnet ve Dışişleri Bakanı Robert Schuman attılar. Bu planın ana amacı, o güne kadar genellikle birbirlerini yok etmek için güçlendirilmiş ve kullanılmış olan Fransız ve Alman demir-çelik üretimini, üst yetkilerle donatılmış ortak bir kurumun denetimine bırakmaktı. Tüm Avrupa ülkelerinin katılımına açık olacak bu örgütlenmenin ekonomik boyutunun yanı sıra siyasi işlevi de olacaktı. Oluşacak ortak denetim, barışın sürdürülmesine de katkıda bulunacaktı. Bu söylemin bir anlaşma haline geçebilmesi için yapılan çalışmalar yaklaşık bir yıl sürdü. 18 Nisan 1951’de Almanya Şansölyesi ve Dışişleri Bakanı Adenauer, Belçika Dışişleri Bakanı Paul van Zeeland, Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, İtalya Dışişleri Bakanı Sforza, Lüksemburg Büyük Düküğü Dışişleri Bakanı Bech ve Hollanda Kraliyet Dışişleri Bakanı Stikker tarafından imzalanan Paris Anlaşması ile Avrupa Kömür-Çelik Topluluğu (AKÇT) kurularak, bugünkü Avrupa Birliği’nin temeli atılmış oldu (Üstel, 2005).

AKÇT, özünde kömür ve çelik üretimine bağlı bir ortak pazar, ortak hedefler ve bunları yönetecek ortak kurumları kapsıyordu. Bu topluluğun ana hedefi, bir ortak pazar oluşturarak üye ülkelerin ekonomik gelişmelerine katkıda bulunmak; böylece, istihdamı arttırmak, toplumların yaşam kalitesinin iyileştirilmesini sağlamaktı. Bu hedef gerçekleştirilirken, üye ülkeler arasındaki ekonomik uyumu sağlayacak kurumsal yapılanmaya da gidildi. Bu amaçla, söz konusu işlev, dört temel kurum arasında

dağıtıldı. Anlaşmanın ana hedeflerini gerçekleştirmek için, her üye ülkeden en çok iki kişinin görev alabileceği dokuz üyeli Yüksek Otorite, bunlardan ilkiydi. İkinci kurum olan Danışma Komitesi, Yüksek Otorite'ye yardımcı olurken; üye ülke temsilcilerinin oluşturduğu Ortak Meclis, denetim yetkileriyle donatılmış üçüncü kurumdur. Üye ülkeler hükümet temsilcilerinin oluşturduğu Bakanlar Özel Konseyi, topluluğun karar organı olup; ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümünü, dördüncü kurum olan Adalet Divanı üstlenmiştir (Üstel, 2005).

AKÇT'nin genellikle kuruluş amaçlarına ve hedeflerine ulaşmakta başarılı olduğu kabul edilmektedir. 1950'li yılların başında kendisinden bekleneni sağlamış, bundan sonra Avrupa Birliği'nin kuruluş aşamasındaki temel taşlarının döşenmesine katkıda bulunmuştur (Üstel, 2005).

AKÇT'nin kuruluşunun ardından, bu örnekten yola çıkılarak, soğuk savaşla ve Almanya'nın ikiye bölünmesiyle iyice gerginleşen Doğu-Batı ilişkileri sırasında Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı (NATO)'nun güçlenmesini desteklemek amacıyla, 27 Mayıs 1952 yılında altı ülkenin imzalamasıyla oluşan Avrupa Savunma Topluluğu (AST) gündeme gelmiştir. Fransa'nın 1954 yılında AST projelerinin reddi ile Avrupa Federasyonu oluşturma düşüncesi bir süre için askıya alınmıştır. Bu başarısızlık, Avrupa Birliği için yapılan çalışmalarda caydırıcı rol oynamamış; aksine, alınan dersler yol gösterici olmuştur. 1955 yılında İtalya'nın Messina kentinde toplanan üye altı ülkenin Dışişleri Bakanları, sürekli ve kararlı biçimde gelişen bir Avrupa'nın oluşabilmesi için ekonomik boyutu ağır basan bir birliğin kurulmasının gerekliliğini bir kez daha vurgulamışlardır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için kurulan komisyonun başkanlığına Belçika Dışişleri Bakanı Paul Henri Spaak seçilmiştir. Komisyon çalışmalarının sonucunda "Genel Bir İktisadi Birlik ve Nükleer Alanda Bir Birlik Kurulması İmkânları" başlıklı rapor, üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarının 29 Mayıs 1956 tarihli Venedik Toplantısı'nda kabul edilmiştir. Bu rapor, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Anlaşmalarının hazırlanmasına temel oluşturmuştur (Üstel, 2005).

25 Mart 1957'de altı ülke tarafından imzalanan Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ve aynı tarihte Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu da hayata geçmiştir. Her iki anlaşma da altı ülkenin ulusal parlamentolarında 1 Ocak 1958 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu iki anlaşma ve AKÇT'yi kuran Paris

Anlaşması, Avrupa Topluluğu Hukuku'nun temelini oluştururlar. Roma Anlaşması ile de Avrupa Halkları arasında daha sıkı bir işbirliğinin kurulması, ekonomik gelişmenin sağlanması, Gümrük Birliğinin oluşturulması, istihdam koşullarının ve yaşam kalitesinin sürekli iyileştirilmesi niyeti gerçekleştirilmiştir (Üstel, 2005).

Yunanistan ve Türkiye'nin ardından, 1961 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka, ortaklığa katılım başvurusu yapmışlardır. Kısa bir süre sonra, bu ülkeleri Norveç de izlemiştir. Ocak 1963'te Fransa Cumhurbaşkanı General de Gaulle, İngiltere'nin AET'ye katılımına hazır olmadığı yönünde görüş bildirince, müzakereler kesilmiştir. Aynı yılın Eylül ayında, topluluğun mimarı olan Robert Schuman ölmüştür. İngiltere, Danimarka ve Norveç ile birlikte, katılma isteğini 1967 yılında ikinci kez yinelemiştir. Ne var ki, Fransa'nın tutumunda değişiklik olmamıştır. Ancak, 1969 yılında, General de Gaulle'ün istifasından sonra, İngiltere ve diğer aday ülkelerle görüşmeler hız kazanmıştır (Üstel, 2005).

Topluluğun ilk kez genişlemesi, 10 Ocak 1973'te İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın katılımıyla gerçekleşmiştir. Norveç ise, halkının referandum sonucu katılımı istememesi nedeniyle, 1973 yılında Topluluk ile sadece Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır. Yunanistan, 1975 yılında tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuru ile başlayan müzakereler altı yılda tamamlanmış; ikinci genişlemenin tek ülkesi olan Yunanistan, 1 Ocak 1981'de Topluluk üyesi olmuştur. İspanya ve Portekiz, 1977'de yaptıkları başvurunun ardından ancak 1986 yılında tam üye olabilmıştır.

Topluluk TAS ile başlayan ortak politikaların uygulamalarına hız vermiş ve sürekli gelişmeyi destekleyen yeni alanlarda çalışmalarına devam etmiş; ortak kültür ve ortak vatandaşlık kimliklerini gelecek kuşakların ve gençlerin güvenli ortamlarda yaşamalarını sağlayacak anlaşmalarla yasallaştırmıştır. Bu amaçla, 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve Maastricht Anlaşması olarak bilinen, resmi adıyla "Avrupa Birliği Anlaşması", Roma Anlaşması'nda kapsamlı ve köklü değişiklikleri içermektedir. 1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren bu anlaşma ile, ortak dış politika ve güvenlik politikası, sosyal Avrupa ve Avrupa vatandaşlığı, ekonomik ve parasal birlik konuları önem kazanmıştır. Bundan sonra Avrupa Topluluğu'nun yeni adı Avrupa Birliği (AB) olmuştur. Topluluğa tam üyelik için başvurularını yapmış olan Avusturya, İsveç ve Finlandiya ile katılım müzakereleri başlatılmış, 30 Mart 1994 tarihinde üyeliğe kabul

edilmeleri ve bu kararın 10 Ocak 1995'te yürürlüğe girmesi ile üçüncü genişleme gerçekleşmiştir. Böylece, üye sayısı 15'e yükselmiştir.

1994 yılı Ocak ayında, ekonomik ve parasal birlik alanındaki uyum çalışmalarına destek verecek Avrupa Para Enstitüsü kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından ve soğuk savaşın sona ermesinin ardından, Orta ve Doğu Avrupa'daki harita değişiklikleri yeni ülkelerle birlikte yeni sorun kaynaklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Parçalanmış eski Yugoslavya'daki etnik çatışmalar, Avrupa'da sağlanmaya çalışılan barış ortamını olumsuz etkilemiştir. Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi 1990'da; yönetim değişikliklerinin yaşandığı Polonya ve Macaristan 1994 yılında; Slovakya, Romanya, Litvanya, Estonya, Letonya ve Bulgaristan 1995 yılında tam üyelik başvurularında bulunmuşlardır. Çek Cumhuriyeti ve Slovenya ise 1996 yılında başvuruda bulunmuştur. 1995 yılında sınırlarda ortaklık adımı olan tek vize - Schengen Anlaşması, sekiz üye ülkede yürürlüğe girmiştir. Bu sayı, Mart 2001 tarihinden itibaren 13 ülkeye ulaşmıştır. AB'ye günümüzde 27 asıl üye bulunmaktadır (Üstel, 2005).

2.2.2. Avrupa Birliği Yurttaşlığı

AB'ye uzanan yolda yapılan ilk antlaşma olan 1951 tarihli AKÇT Antlaşmasından günümüze kadar, amaç salt ekonomik düzenlemeler yapmak değildir. O yıllardan beri, tüm insanların aynı hukuk kurallarına tabi olduğu bir topluluk kurmak fikri hep gündemde olmuştur. ATAD'ın 1963 tarihli Van Gien Enlosse kararında da bu amaç şu şekilde belirtilmiştir: Topluluk sadece üye devletler arasında yasal yükümlülükler ortaya koyan bir antlaşmadan ibaret değildir. Bu antlaşma, üyeleri sadece devletler değil aynı zamanda bu devletlerin yurttaşları olan yeni bir hukuk düzeni ortaya koymaktadır. (www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf_dosyalari/43.yil.pdf , Erişim 10.01.2012)

AB bünyesinde ilk kez Maastricht Antlaşması ile hukuki metinlere giren AB yurttaşlığı; serbest dolaşım ve ikamet, AP seçimleri ve belediye seçimlerinde oy kullanma ve aday olabilme, AP'ye başvuru ve dilekçe hakkı ile diplomatik koruma ve konsolosluk korumasından yararlanma haklarını bünyesinde barındırmaktadır.

AB yurttaşlığı kavramı AB'nin hukuki metinlerine Maastricht Antlaşması ile girmiş olsa da daha önceden bu kavrama benzer kavramların düzenlendiği maddeler çeşitli metinlerde yer almıştır. Sözü geçen maddeler içinde akla ilk gelenler AT Antlaşması'nın eski 6, yeni 12. maddesinde düzenlenen milliyete bağlı ayrımcılığın

yasaklanması ile iç pazarda serbest dolaşıma olanak sağlayan eski 7A, yeni 14. maddelerdir. Serbest dolaşım konusunda kurucu antlaşmalar dışındaki çeşitli topluluk düzenlemeleri ile ATAD'ın yurttaşlıkla ilgili vermiş olduğu muhtelif kararlar da incelenince üye devletlerin yurttaşları için kendi ülkelerinin yurttaşlıkları ve Birlik yurttaşlığı arasında bir ara statü oluşturulmak istendiği anlaşılmaktadır.

Henüz AB yurttaşlığının olmadığı o dönemde bile AB üyesi başka bir ülkede bulunan AB yurttaşları diğer yabancılara göre ayrıcalıklı konumda bulunmaktaydılar (Tezcan, 2002 s.23).

AB yurttaşlığının hukuki yapısının karmaşık olmasının sebeplerinden biri onun Maastricht Antlaşması ile bir anda ortaya çıkan bir kavram olmamasıdır. AB Komisyonu ve ATAD Maastricht öncesinde yaklaşık 20 yıldır faaliyetlerini sürdürürken yurttaşlıkla ilgili bir politika da geliştirmeye çalışmışlardır (Shaw, 1993 s.298; Akt. Güven, 2007 s.42). Özellikle ATAD, AB içinde AB yurttaşlığının itici gücü halini almıştır.

2.2.2.1. Avrupa bütünleşmesine hizmet eden bir kavram olarak Avrupa Birliği

Yurttaşlığı

AB'nin fikri temellerini ortaya koyanlardan Jean Monnet, “*Biz devletleri bir araya getirmiyoruz, halkları birleştiriyoruz.*” sözüyle Birliğin kurulmasındaki hedeflerden birinin de insanları bir araya getirmek olduğunu ifade etmiştir. 1952’de bu sözün söylenmesinin üzerinden ancak 40 yıl geçtikten sonra 1992 tarihli Maastricht Anlaşması ile Avrupa yurttaşlığı kavramı ortaya konmuş ve insanları birleştirme idealinin gerçekleşmesi yolunda somut adım atılmıştır. Bireylerin kendilerini tanımlayabileceği, sadakat ve kimlik duygularının uyanacağı bir kavram olarak AB yurttaşlığı düşünülmüştür. Bu tür bir yurttaşlık kavramı ulusal kimliğin yerine geçmediği gibi AB'nin de salt ekonomik olmayan bir varoluş amacı kazanmasına yardımcı olmuştur (Shaw, 1993 s.295; Akt. Güven, 2007 s.43).

AB’de siyasi birlik olmaksızın ekonomik birliğin de devam ettirilemeyeceği inancı AB yurttaşlığı kavramının oluşturulmasında etkili olmuştur. AB’de 1970’li yıllarda Topluluktaki politikacıların bir Avrupa kimliği oluşturması çabası sonucu yurttaşlık fikri ortaya çıkmıştır. Bu konudaki tartışmalar Avrupa yurttaşları için özel haklar ve pasaport birliği şeklinde oluşan politik hedefleri ortaya çıkarmıştır. Her iki hedefte kimlik temeline dayanan bir aidiyet hissi oluşturmayı amaç edinmişlerdir.

Topluluktaki gelişmeler ve ekonomik esnekliğin temel bir şartı olarak çalışan işçilerin Topluluk içinde dolaşımında artış yaşanmıştır. Dolaşımın artmasıyla birlikte yabancılar ile yurttaşlar arasında sosyal ve politik eşitliğe duyulan ihtiyaç artmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise 80'lerde de ihtiyaç duyulan sosyo-ekonomik ve politik konularda daha fazla katılım hususunun gerekliliği iyiden iyiye ortaya çıkmıştır (Wiener, 1997 s.604). Maastricht'ten sonra 1993 yılından itibaren yapılan çeşitli referandumlarda, 2001 ve 2002 yılında Nice Antlaşması için İrlanda'da yapılan referandumlarda ve 2003 yılında İsveç'te Euro'nun dolaşıma kabul edilmesi için yapılan referandumlarda görülmüştür ki AB üyelerinin ortak fikri, daha derin bir bütünleşmenin karşısındadır (Palmowski,2004 s.573; Akt. Güven, 2007 s.38). 29 Ekim 2004 tarihinde Roma'da üye ve aday ülkeler tarafından imzalanan ve üye ülkelerin tümünün onayını takiben yürürlüğe girmesi planlanan Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı, Fransa ve Hollanda'da yapılan referandumlardan çıkan olumsuz sonuçlar doğrultusunda askıya alınmıştır (<http://www.ikv.org.tr/pdfs/ABanayasasi-sondurumalfabetik.pdf>, Erişim 11.01.2012 s.2).

Bu örnekler, AB halkının, AB bütünleşmesinin daha fazla ilerlemesini desteklemediğinin kanıtı olup Birlik çapında halkın desteğini tekrar kazanmak için harekete geçilmesine de vesile olan gelişmelerdir. AB yurttaşlığı kavramının Avrupalılarca kabullenilmesinin güçlüğü karşısında, bu kavramı güçlendirecek bazı tedbirler alınmıştır. AB'de 1985'ten beri kullanılan Avrupa Pasaportu ve 1996'dan beri kullanılan AB ehliyeti bunlardan bazılarıdır. Ayrıca AB'nin bir bayrağı (mavi zemin üzerinde 12 sarı yıldız) ve bir marşı (Beethoven/ 9. Senfoni/ Mutluluğa Övgü) olması bütünleşme konusundaki kararlılığı ortaya koymaktadır. Avrupa para birimi Euro'nun kabul edilmesi ve 1 Ocak 2002'den itibaren dolaşımda olması, ekonomik etkilerinin yanında toplum üzerinde siyasi ve psikolojik etkiler de doğurmuştur (www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf_dosyalari/43.yil.pdf, Erişim 09.01.2012). AB çapında alınan kararların etkileri, yurttaşlar tarafından yeterince hissedilememiştir. Ancak yeni para biriminin dolaşıma girip Avrupa çapında Euro'nun elden ele dolaşmaya başlamasıyla entegrasyon adeta "elle tutulur" hale gelmiştir (Gehler, 2005 s.113).

Kültür dediğimizde farklı kaynaklar, farklı tanımlar verse de UNESCO'nun tanımı oldukça yol göstericidir: "*Kültür tarihi gelişme sonunda sahip olunan bilinçtir.*" Aile

içinde başlayan kültür farklı birimlerde de varlığını göstermektedir (İlhan, 2001 s.67). AB'nin AB yurttaşlığına yüklediği anlam kültürel değil siyasal anlamda bir yurttaşlıktır. AB'nin uluslararası arenada daha güçlü olması için böyle bir yurttaşlık ve bütünleşme fikrine ihtiyacı vardır (Koray, 2005 s.381).

AB yurttaşlığı kavramının oluşturulmasındaki temel amaçlardan biri birliği yurttaşlarına daha yakın hale getirmektir. Birliğe yeni bir sosyal ve siyasi boyut getirip birlik içinde yurttaşlara daha fazla koruma ve daha güçlü haklar sağlamak da AB yurttaşlığı kavramının oluşturulmasındaki önemli sebeplerden biridir (Bernitz, 1999 s.505; Akt. Güven, 2007 s.39).

AB üyesi ülkeler AB yurttaşlığı fikri ve yurttaşlığın geleceğiyle ilgili olarak aynı fikirleri paylaşmamaktadırlar. Ancak yinede diğer üye ülke yurttaşları için temin edilmesi gereken minimum standartları sağlamışlardır.

AB yurttaşlığından türeyen diğer hakların kapsamının daha fazla genişlemesi için tüm üye ülkelerin onayı gerekmektedir. Bu haklar söz konusu olunca her üye devlet adeta 'kurucu antlaşmanın efendisi' olmaktadır.

Avrupa yurttaşlığının geleceğiyle ilgili bir diğer hususta onun hem topluluk hem de ulusal ölçekte sahip olduğu sembolik değerdir. AB pasaportlarının üzerinde yer alan on iki sarı yıldızın hakların ve yükümlülüklerin yer aldığı uzun hukuki metinlere göre AB'de yaşayan insanlar arasında daha sıkı bağlar kurabileceği ümit edilmektedir.

2.2.2.2. Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın hukuki çerçevesi

Topluluk üyesi devletlerin yurttaşları Toplulukla ilgili konularda 1978 yılına kadar oldukça pasif durumda kalmışlardır. 1978 yılına gelindiğinde ilk kez o zamanki adıyla Avrupa Parlamenterler Meclisi'nin seçimlerinde oy kullanma hakkı elde edilmiş ve 1979 yılındaki seçimlerde de oy kullanılmıştır. Böylece aktif yurttaşlık yolunda da ilk adım atılmıştır. Ancak bu seçimlerde, Topluluğun karmaşık yapılanmasına ve halkın dışlanmasına verilen bir tepkiyle katılım oranı sadece %40 olmuştur. Zaman içinde halkın Topluluk kurumları hakkındaki bilgi eksikliği ve Topluluğa ilgisizliği gitgide daha çok ortaya çıkmıştır.

1984 yılının Haziran ayındaki Fontainebleau Zirvesinde üye ülke yurttaşlarının bu bilgi eksikliğinin giderilmesi, dünyada ve yurttaşlar nezdinde Topluluğun imajının güçlendirilmesi için Topluluğa çeşitli tedbirler alma görevi verilmiştir. Bu tedbirlerin

neler olacağını saptamak amacıyla oluşturulan geçici komite ‘Yurttaşlar İçin Avrupa Komitesi’ adını almıştır.

Nihai raporunu 25 Haziran 1985’te sunan Komite’nin görüşleri, üye ülke yurttaşlarının ve sermayenin serbest dolaşımı ile kişilerin istedikleri işi Avrupa’nın her yerinde yapmalarını kolaylaştırıcı tedbirlerin alınmasında temel oluşturmuştur (www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf_dosyalari/43.yil.pdf, Erişim 08.01.2012).

Maastricht Antlaşması ile AB yurttaşlığının tanımı yapılmış ve üye ülke yurttaşı olan herkesin Birlik yurttaşlığını da kazanacağı haklar düzenlenmiştir. Üye ülkelerdeki durumun aksine AB yurttaşlığının kazanılması için birlik kendi çapında herhangi bir düzenleme yapmamıştır.

Devletlerde olduğu gibi kan esaslı (jus sanguinis) veya toprak esaslı (jus soli) yurttaşlığın kazanılması için öngörülen koşullar olarak benimsenmemiştir. Jus domicili denen ve bir ülkenin yurttaşlığını kazanabilmek için orda doğmuş veya ikamet ediyor olmayı oranın yurttaşlığını kazanmak için yeterli sayan ilke de AB’de benimsenmemiştir. Yurttaşlığın kazanılması için tek koşul üye ülkelerden birinin yurttaşı olmaktır (Faist, 2006 s.39). İşte bu bağımsızlıktan uzak oluş AB yurttaşlığının en temel açığıdır. AB yurttaşlığını üye ülke yurttaşı olma ön koşuluna bağlayan hüküm, bu kavramı bir anlamda AB’nin kontrolünden çıkarmakta ve farklı bir hukuki durum haline getirmektedir. Çünkü yurttaşlıkla ilgili düzenlemeleri yapma yetkisi sadece üye ülkelerde bulunmaktadır ve böylece AB yurttaşlığının kazanılması 27 farklı prosedüre bağlanmış olmaktadır (Prentoulis, 2006 s.197)

1997 tarihli Amsterdam Anlaşması, Maastricht ile tesis edilen Birlik yurttaşlığı kavramını güçlendirmesi amacıyla şu hedefleri ortaya koymuştur: “Birlik yurttaşlığının tesisi suretiyle istihdamın savunulması, üye devletlerin yurttaşlarının haklarının ve menfaatlerinin korunması.” 2001 tarihli Nice Anlaşması ve henüz yürürlüğe girmemiş olan ve kısaca Avrupa Anayasası diye adlandırılan Avrupa için bir anayasa oluşturan antlaşma taslağında bu konuda tamamlayıcı hükümler içermektedir.

AB yurttaşlığı ile ilgili en önemli sınırlamalardan biri, Birlik yurttaşlığının kişi kendi ülkesi dışında bir üye ülkedeyken veya üçüncü bir ülkedeyken işler hale gelmesidir. Resmi bir statü olarak teknik anlamdaki yurttaşlıkla kıyaslanamaz ve hukuki metinlerde kıyaslanmaya da çalışılmamıştır. AB yurttaşlığının ulusal yurttaşlık karşısındaki durumu Amsterdam Anlaşması ile açıklığa kavuşturulmuştur. Birlik

yurttaşlığının üye ülke yurttaşlığını tamamlayıcı olduğu hususu açıktır ve en başından beri bu konu üzerinde mutabık kalınmıştır. Bu konuyu ifade eden bir diğer düzenleme Maastricht Anlaşması'nın 2 numaralı deklarasyonunda yapılmıştır. Söz konusu deklarasyona göre kişinin hangi üye ülkenin yurttışı olduğu sorunu o üye ülkenin hukukuna göre çözümlenecek bir sorundur. Çünkü asıl olan üye ülke yurttışıdır ve ancak o varsa AB yurttışı kazanılabilecektir (Tezcan, 2002 s.27).

AB yurttışlığının üye ülke yurttışlığının sonucu olduğu hususunda ATAD'ın Micheletti davasında vermiş olduğu kararda bize kaynak oluşturabilir. Bu kararında ATAD sadece üye ülkelerin yurttışı yaratabileceğine ve ortadan kaldıracılabileceğine hükmetmiştir. Ancak ortada bir üye ülke tarafından verilmiş yurttışlık varsa o zaman diğer üye ülkelerin sınırlama getirme hakkı bulunmamaktadır. Bahsedilen bu üye ülke yurttışlığını karşılıklı tanıma prensibi AB hukukunda değil uluslar arası hukukta kaynağını bulmaktadır. Bu prensibin hem olumlu hem de olumsuz yanı vardır. Olumlu yanı, üye ülkelerden birinin birisini yurttışı olarak kabul etmesi durumunda (çifte yurttışlık halleri de dâhil) bu karara AB çapında uyulacaktır. Olumsuz yanı ise üye ülke, yurttışı ortadan kaldırdığında bu karara yine diğer tüm üye ülkelerin uyacak olmasıdır (Reich, 2006 s.678; Akt. Güven, 2007 s.42).

Yurttışlığın tanımında hakların yanında yükümlülükler de yer almaktadır. AB'ye üye devletlerin yurttışlık uygulamalarında bu yöndedir. Yurttışın ülke savunmasına katılma, vergi ödeme gibi çeşitli yükümlülükleri vardır. AB yurttışlığının kapsamı incelendiğinde kişilere böyle yükümlülüklerin yüklenmediği anlaşılmaktadır. Bu durum AB'nin hukuki yapısından kaynaklanmaktadır. ATAD kararlarında da belirtildiği gibi AB Direktifleri bireylere yükümlülükler getiren düzenlemeler içeremez. AB yurttışlarının AB'yi savunma veya AP seçimlerinde oy kullanma gibi yükümlülükleri yoktur. AB yurttışlığının özelliği yükümlülüklerle ilgilenmeyip kişilere haklar bahşetmesidir. Çeşitli hukuki düzenlemelerde konunun örneklerine rastlanmaktadır. AB Konseyi'nin 13.06.1990 tarihli ve 90/314/EEC sayılı Paket Tatil Direktifi turistlere, tur operatörünün iflas etmesi durumunu da içine alan doğrudan uygulanabilir bir sigorta imkânı sağlamaktadır. Ancak konuyla bağlantılı olarak örneğin çevrenin korunmasıyla ilgili hiçbir yükümlülük getirmemektedir (Reich, 2006 s.20). Bu duruma bir diğer örnek 20.12.1994 tarifli AB Konseyi ve Avrupa Parlamentosu'nun 94/62/EC sayılı Atık Paketleme Direktifi'dir. Söz konusu Direktif, yurttışlara atık yönetimi ve atığın

önlenmesi konularında geri dönüşüm sistemleriyle ilgili bilgi verilmesi gibi yollarla dolaylı yükümlülükler getirmektedir. Ancak atığın sınırlanması konusunda kişilere getirilmiş ahlaki veya hukuki herhangi bir yükümlülük bulunmamaktadır (Reich, 2006 s.21). Birlik organları da sadece haklara dayanan bir yurttaşlık düzenlemesinin Avrupalıların AB'ye bağlılık hislerini korumak için en uygun araç olduğunu düşünmüştür. Yurttaşlığın bütünleştirici etkilerinden hareketle bu şekilde bir yorum yapılmıştır. Yurttaşlığa bağlı haklar yurttaşları AB'ye bağlamak için bir yol ve hatta AB'yi yurttaşlar için daha çekici hale getirecek bir araç olarak görülmüştür (Prentoulis, 2001 s.200).

AB yurttaşlığının sadece pasif bir statü olmadığı ve aktif bir yurttaşlık kimliği yaratmayı amaçladığı açıktır. AB üyelerinin yurttaşlıkla ilgili tartıştıkları konu birlik yurttaşlığının, üye ülke yurttaşları hangi AB üyesi ülkeye giderlerse gitsinler yararlanabilecekleri işsizlik tazminatı, sağlık yardımı ve emekli maaşı gibi sosyal haklar ve ödemeler içeren bir paketi de bünyesine dâhil edip etmemesidir.

2.2.2.3. Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın dayandığı hukuk kaynakları

AB'nin birincil hukuk kaynakları kurucu antlaşmalardır. Bunlar AKÇT, AET ve EURATOM Antlaşmaları ile bu antlaşmaları değiştiren Tek Avrupa Senedi, Maastricht Antlaşması, Amsterdam Antlaşması ve Nice Antlaşması'dır.

- Maastricht Antlaşması

Yurttaşlık konusunun kurucu antlaşma metinlerinde ilk kez yer alması Maastricht ile olmuştur. Bu antlaşma Topluluğun ismidde dâhil pek çok konuda ciddi değişiklikler getirmiştir. Antlaşma'nın amacı ilk maddesinde şu şekilde açıklanmaktadır: *“İş bu antlaşma, süreç içinde yeni bir dönüm noktası olup, kararların yurttaşlara mümkün olduğunca yakın bir şekilde alındığı ve Avrupa halkları arasında daha sıkı bir ilişki kuran bir Birlik yaratmaktadır.”*

Klasik anlamıyla yurttaşlık, kendisine çeşitli haklar ve yükümlülüklerin bağlandığı, bir devlete bağlı olma durumudur. Klasik anlamda yurttaşlıktan farklı bir karakter çizen AB yurttaşlığına değinilen ilk metin 1992 tarihli Maastricht Antlaşması'dır.

Yurttaş olmadığı bir AB üyesi ülkede ikamet eden AB yurttaşının belediye seçimlerine katılabilmesi, diplomatik koruma hakkı, AP'ye dilekçe verme hakkı ve ATAD'a başvurma hakkı AB yurttaşlarına, kendi ülkelerinde tanınan haklardan

bağımsız olarak hatta zaman zaman o haklara aykırı olarak tanınan haklardır (Dubiel, 1998 s.370).

Maastricht Antlaşması Birliğin kuruluşundan beri mevcut olan serbest dolaşım hakkına bir kez daha değinilen bir metin olmuştur. Yine Maastricht'te ilk kez Avrupa çapında siyasi partiler kurulabileceği düzenlenmiştir. Bu yeni partilerle amaçlanan bir Avrupalı farkındalığı oluşturmak ve AB yurttaşlarının siyasi taleplerini açıklayabilmelerini sağlamaktır (Lehning, 2006 s.352).

- Amsterdam Antlaşması

Maastricht'ten sonra 1997 yılında kabul edilen Amsterdam Antlaşması da yurttaşlık konusundaki düzenlemeleriyle Maastricht'i tamamlayıcı ve geliştirici bir yol izlemiştir. Bu antlaşma ile Birlikte özellikle istihdam olmak üzere sosyal boyut ve yurttaşlık temel kavramlar olarak düşünülmüş ve antlaşma bu kavramlar çevresinde örülmüştür. Antlaşma'nın bu konularda yoğunlaşmasının sebebi 1997 yılında AB'deki işsiz sayısının 17 milyonu bulmasıdır (Göktürk, 2006 s.203). Ekonomik ve parasal birlik ile tek pazar konuları ise antlaşmanın yeni bir bakış açısı getiremediği alanlardır. Antlaşmanın kapsamının darlığı, bir "giriş" bölümünün dahi bulunmamasından da anlaşılabilir (Günüğur, 2007 s.30).

Amsterdam Antlaşması, Maastricht Antlaşmasında AB yurttaşlığı ile ilgili yapılan düzenlemelerin yanında bu kavramı netleştiren yeni hükümlerde getirmiştir. AB yurttaşlığının ulusal yurttaşlığın yanında ve onu tamamlayıcı nitelikte olduğu, ulusal yurttaşlığın yerine geçmesi gibi bir durumun söz konusu olmadığı Amsterdam Antlaşması ile ifade edilmiştir (Göktürk, 2006 s.203).

Böylece Maastricht Antlaşması ile genel hatları çizilen AB yurttaşlığının sağlayacağı haklar ve getireceği yükümlülükler tespit edilip yurttaşlık daha anlamlı hale getirilmiştir (Palabıyık ve Yıldız, 2002 s.31).

Yine Maastricht ile insan hakları ve temel haklar konularında yapılan düzenlemeler yurttaşlık konusunun gelişiminde dolaylı yoldanda olsa katkı sağlamıştır. Amsterdam Antlaşması'nın "Ortak Hükümler" bölümü insan haklarıyla ilgili düzenlemeler getirmektedir. 6. madde metni şu şekildedir: "Avrupa Birliği özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü gibi üye devletlerde ortak olan ilkeler üzerine kuruludur. Birlik 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesinde garanti

altına alınan ve üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklanan temel haklara saygı gösterir. Bunlar Topluluk hukukunun genel ilkeleri kabul edilir. Maddede belirtilen genel ilkeleri Kopenhag Kriterleri oluşturmaktadır.

6. maddenin yaptırım niteliğindeki 7. madde de ilk kez kurucu antlaşmalarda yer almaktadır ve şu hükmü içermektedir: *‘Hükümet ve devlet başkanlarının katılımıyla toplanan ve üye devletlerin üçte birinin veya Komisyonun teklifi üzerine, Avrupa Parlamentosu’nun da onayını aldıktan sonra, oybirliği ilkesiyle hareket eden Konsey, üye devletlerden birini oturuma çağırıp yorumlarını dinledikten sonra Birlik prensiplerinin bu devletçe ihlal edildiği sonucuna varabilir. Bu belirlendikten sonra, Konsey nitelikli çoğunlukla bu üye devlet hükümetinin temsilcisinin Konseydeki oy hakkı antlaşmalarca verilmiş bazı haklarını askıya alabilir. Bunu yaparken Konsey, böyle bir askıya almanın gerçek ve tüzel kişiler üzerindeki olası etkilerini dikkate alacaktır.’*

ATAD’ın temel haklar ve dolayısıyla yurttaşlık konusunda yargı yetkisinin varlığı da Amsterdam Antlaşması’nın 6/2 ve 46/9 maddeleriyle belirtilmiştir (Prentoulis, 2001 s.201).

Amsterdam Antlaşması ile birlikte AB içerisindeki yurttaşlığa kabul, göç, iltica ve sığınma politikaları Üçüncü Sütunda düzenlenmeye başlamıştır. Başka bir deyişle her ne kadar üye ülkeler göç ve iltica konusunda takdir haklarını korusalar da Amsterdam Antlaşması bu konuları AB çerçevesine eklemiştir. Bu durum üye ülkelere bu konudaki düzenlemelerini birbirleriyle uyumlulaştırma yükümlülüğü getirmektedir (Benhabib, 2004 s.457).

Amsterdam Antlaşması, her türlü ayrımcılığı yasaklarken yurttaşlara farklı olma hakkını tanımış olmaktadır. Amsterdam Antlaşması’nda sadece yurttaşlıkla ilgili bölümde değil antlaşmanın başka pek çok maddesinde Avrupa yurttaşlarıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan bazıları; temel haklar, çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sosyal korumadan yararlanma, sosyal diyalog, insan kaynaklarının geliştirilmesi (md. 136), fakirliğe ve tecride karşı mücadele (md. 137), iş yaşamında özellikle maaşlar konusunda kadın erkek eşitliği’(md.141) dir.

Yurttaşların AB kurumlarına dilekçe hakkının yanında bu kurumların belgelerine de erişme hakları vardır. Şeffaflık ilkesi kapsamında değerlendirilen bu hak sınırsız değildir. Hakkın sınırını Antlaşmanın 255. maddesi çizmektedir; sır kapsamında kabul

edilebilecek belgelerin kamu menfaati veya özel menfaat nedeniyle gizli tutulması mümkün olacaktır.

Amsterdam Anlaşması ile getirilen diğer temel haklardan bazıları, kültürel çeşitliliğin korunması (md.151), halk sağlığının korunması ve geliştirilmesi (md. 152), tüketicinin korunması (md. 153), çevrenin korunması ve iyileştirilmesi (md. 2 ve 6)'dir.

- Nice Antlaşması

Amsterdam Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden sadece bir ay sonra yapılan Köln Zirvesinde devlet ve hükümet başkanları bu antlaşmanın özellikle birliğin genişlemesiyle ilgili sorunları çözmek için yetersiz olduğu sonucuna varmış ve yeni bir hükümetlerarası konferans yapılması için çağrıda bulunmaya karar vermişlerdir. Hükümetlerarası Konferans yaklaşık bir yıl çalışmış ve Nice Antlaşması 26 Şubat 2001 günü imzalanmıştır (Günoğur, 2007 s.32-33).

Avrupa yurttaşlığı konusu bu antlaşmada doğrudan ele alınmamıştır. Ancak temel hakların güçlendirilmesi konusunda getirilen düzenlemelerle yine yurttaşlıkla ilgili gelişmeler kaydedilmiştir. Amsterdam Antlaşması ile getirilen, temel hakların ihlali durumunda üye devletlere yaptırım uygulanması mekanizmasına Nice Antlaşması ile bir uyarı mekanizması eklenmiştir. Bu uyarı mekanizması işlemeden yaptırım uygulanamayacaktır. Uyarı mekanizmasıyla ilgili düzenleme 7. maddede antlaşma metninin hazırlandığı dönemde Avrupa'yı etkileyen "deli dana" hastalığı, antlaşmada halk sağlığı konusunda düzenlemeler yapılmasının en önemli sebebidir. Şu şekilde ifade edilmiştir: *'Konsey, Komisyon'un, Avrupa Parlamentosu'nun ya da üye devletlerden üçte birinin gerekçeli önerisiyle bir inceleme gerçekleştirir ve beşte dört çoğunlukla üye devletlerden birinde ciddi bir ihlal riski olduğu sonucuna varabilir. Bunun üzerine bu devlete o aksaklığı ve riski gidermesi için gerekli çağrılarda bulunur.'* Nice Antlaşması ile AB'nin kurumsal yapısındaki değişikliklerin yanında Birliğin geleceği ile ilgili ortak bir bakış açısının oluşturulması konusunda bir bildirge de Nice Zirvesi'nin sonuç bildirgesine dâhil edilmiştir (Palabıyık ve Yıldız, 2002 s.34). AB bünyesinde hazırlanan pek çok metine yayılmış halde bulunan hak ve özgürlükler ilk kez 2000 yılında tek bir metnin çatısı altında toplanmışlardır. Nice Antlaşması'nın hazırlanması sırasında hem ulusal kurumlardan hem de AB kurumlarından dört farklı kategoriden temsilciler yer almıştır. Bu kategoriler; hükümet ve devlet başkanları, komisyon temsilcileri, Avrupa Parlamentosu temsilcileri ve ulusal parlamento temsilcileridir. ATAD ve Konsey'den de

ikişer adet temsilci gözlemci sıfatıyla görüşmelerde hazır bulunmuşlardır. Nice Antlaşması'nın hazırlanmasında uygulanan bu yöntem daha sonra Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı hazırlanırken de uygulanmıştır.

Nice Antlaşması'nın hazırlanması sırasında yapılan tüm çalışmalarla ilgili belgeler şeffaflık ilkesi çerçevesinde yayınlanmıştır ve karar alım sürecine halkın da katılımını sağlamak amacıyla bir internet sitesi kurulmuştur.

- Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından birbirine yakın zamanda kurulan AET ve OECD Avrupa'nın ekonomik kalkınmasıyla ilgilenmiş, Avrupa Konseyi ise insan hakları, temel özgürlükler ve demokratik değerlerin korunmasına yönelmiştir. AET'nin kurucu antlaşmalarında öngörülen ekonomik bütünleşmenin insan hakkı ihlallerine yol açmayacağı düşünüldüğünden ve bu konu Avrupa Konseyi'nin ilgi alanı içinde görüldüğünden kurucu antlaşmalarda insan haklarıyla ilgili düzenlemeler yer almamıştır. Bu eksiklik, zaman içinde, ATAD içtihatlarıyla giderilmeye çalışılmış ve ATAD kararları aracılığıyla Toplulukta insan haklarının korunması için çaba gösterilmiştir (Betten, 1998 s.53; Akt. Güven, 2007 s.50).

AB'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olması konusu ise yıllardır tartışılmaktadır. Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmektedir. ATAD'ın 2/94 sayılı görüşü, AB'nin AİHS'ye taraf olmasının ancak kurucu antlaşmalarda yapılacak değişikliklerle mümkün olacağını belirtmektedir. AB'de bir temel haklar şartı oluşturulmasıyla ilgili çalışmaların da ATAD'ın bu kararı sonrasında başlatıldığı söylenebilir (Tezcan, 2002 s.237).

Her ne kadar AB AİHS'ye taraf olmasa da, ATAD verdiği pek çok kararda AİHS'ye atıf yapmakta ve üye ülkeler ile Birlik organlarının temel haklara saygı konusunda özen göstermesi gerektiğine değinmektedir. Ancak ATAD yine kendi görüşü olan, Birliğin AİHS'yi uygulama yetkisinin olmaması doğrultusunda bu Sözleşmeyi hiçbir zaman direkt olarak AB hukuku dâhilinde uygulamamıştır (Tezcan, 2002 s.238). AB'nin AİHS'yi benimsemesi, AİHS'yi meydana getiren ve kendisi de bir uluslararası örgüt olan Avrupa Konseyi'nin bir anlamda denetimi altına girmesi demektir. Bir uluslararası örgüt olmaktan ziyade bir uluslararası örgüt olduğunu her fırsatta dile getiren ve üstelik üyesi olan devletlerin bazı yetkilerinin kendisine devredilmesiyle kurulan AB için, sadece belli bir konuda bile olsa Avrupa Konseyi'nin denetimi altına girmenin zor bir

durum olacağı tahmin edilebilmektedir. İşte bu sebeplerin de etkisiyledir ki ATAD 2/94 sayılı görüşü ile AİHS'ye taraf olunmasının ancak kurucu antlaşmada yapılacak değişiklik ile mümkün olabileceğini ifade etmiştir (Tezcan, 2002 s.240).

AB'nin kurucu anlaşmasının 6. maddesinde AİHS'ye atıf yapılarak bir ülkenin Sözleşme'nin tarafı olmasının AB üyeliği için ön koşul olduğu belirtilmiştir. Hâlihazırdaki tüm AB üyeleri de AİHS'ye taraftırlar (Menendez, 2005 s.179). AB bünyesinde bir Temel Haklar Şartı oluşturulması fikri ilk kez 3-4 Haziran 1999 tarihlerinde Köln'de yapılan Avrupa Konseyi toplantısında ele alınmıştır. Ardından Ekim 1999'da Tampere'de yapılan Avrupa Konseyi toplantısında, AB Temel Haklar Şartı oluşturmak için başkanlığını Almanya'nın eski Cumhurbaşkanı Roman Herzog'un yaptığı 62 üyeli bir Konvansiyon kurulmasına karar verilmiştir. Konvansiyon'un üye dağılımı şu şekilde olmuştur; üye ülkelerin devlet ve hükümet başkanı temsilcileri, Avrupa Komisyonu Başkanı'nın temsilcisi, Avrupa Parlamentosundan on altı üye, her bir üye ülkeden iki adet olmak üzere üye ülke parlamentolarından otuz üye. Konvansiyon için 5 kişilik bir yönetim kurulu oluşturulmuştur. Bu Konvansiyon'da aynı zamanda, Avrupa Parlamentosu ilk kez, anayasal özelliği olan bir süreçte üye ülke hükümetleri ve parlamentolarıyla aynı şekilde temsil edilmiştir (Eriksen, 2003 s.354). Konvansiyon, çalışmalarını 2000 yılının Ekim ayında tamamlamış ve bir taslak hazırlamıştır. Hazırlanan taslak Fransa'nın Biarritz kentinde düzenlenen Zirve'de kabul edilmiştir (Palabıyık ve Yıldız, 2002 s.36). Taslak halinde kabul edilen Temel Haklar Şartı 6-7 Aralık 2000 tarihlerindeki Nice Zirvesinde Konsey, Komisyon ve Parlamento tarafından ilan edilmiştir (Günuğur, 2007 s.34).

AB Temel Haklar Şartı, medeni, politik, sosyal ve ekonomik haklar konusunda düzenlemeleri içermektedir. Tüm bu haklar bir arada insan onurunu garanti etmek, temel özgürlükleri korumak, Avrupa yurttaşlığını gerçekleştirmek, eşitliği sağlamak, dayanışmayı teşvik etmek ve adaleti sağlamayı amaçlamaktadır. Tüm bu hakların sayısı ve içeriği oldukça kapsamlıdır. Pek çok şart ve haklar bildirgesinde yer alan yaşam hakkı, güvenlik hakkı ve insan onuru gibi düzenlemelerin yanında AB Temel Haklar Şartında çağdaş konu ve tartışmalarla ilgili düzenlemeler içeren maddeler de bulunmaktadır. Mesela, kişisel verilerin korunması (madde 8), araştırma özgürlüğü (madde 13), kültürel çeşitliliğin korunması (madde 22), çocukların korunması (madde 24), toplu sözleşme hakkı (madde 28) ve çevrenin korunması (madde 37) hakkında

maddeler, AB Temel Haklar Şartında yer almaktadır. Ayrıca Şart'ın 41. maddesinde iyi yönetim hakkından da bahsedilmektedir. Kanun önünde eşitlik ve ayırım yapma yasağından bahseden pek çok madde de Şart'ta yer almaktadır. 21. maddenin birinci paragrafında şu hüküm yer almaktadır: Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, politik veya diğer herhangi bir görüş, ulusal bir azınlığın mensubu olmak, özellik, soy, engelli olmak, yaş veya cinsel eğilim nedeniyle yapılan her türlü ayırım yasaklanmıştır. Aynı maddenin ikinci paragrafı ise milliyete dayalı ayrımcılığın yasaklandığını düzenleyen bir hüküm içermektedir (Eriksen, 2006 s.355)

Ayrıca Şart'ın giriş kısmında, temel hakların korunmasının toplumdaki değişiklikler, sosyal ilerleme ve teknolojik gelişmelerin ışığında güçlendirilmesinin gerekliliğine değinilmiştir. Şart'ın ileri görüşlülüğü en çok insan klonlamanın yasaklandığı 3. maddeden anlaşılabilir.

Birliğin kurucu antlaşmaları temel haklara atıfta bulunmamışlardır. Ancak bütünleşme derinleştikçe ve Birliğin etkisi yurttaşların günlük yaşamlarında daha fazla hissedilmeye başlandıkça temel haklara açıkça değinilmesinin gerekliliği anlaşılmıştır. İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Konvansiyonu üye ülkelerin aksine AB tarafından onaylanmamıştır. Avrupa Toplulukları Adalet Divanı bu noktadan hareket ederek bir fikir geliştirmiş ve bir karar vermiştir. Birlikte yıllardır yasama ve yürütme organının gücünün tıpkı üye ülkelerdeki anayasalar ve İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Konvansiyonu gibi bir dizi temel haklarla kısıtlanması gerektiği görüşü tartışılmıştır. Bu konudaki problem Maastricht Anlaşması'nı hazırlayan Hükümetlerarası Konferans'ta ele alınmıştır.

Amsterdam Anlaşması'nın simdiki 6. maddesinin 2. paragrafında temel haklar kavramı açıklanmıştır. Bu madde ile AB, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Konvansiyonu ile garanti altına alınan haklara ve üye ülkelerin anayasal geleneklerinden kaynaklanan haklara saygı göstermekle yükümlüdür. Yine de bu madde oldukça zayıf bir ifadeye sahiptir (Eriksen, 2006 s.355) Birlik düzeyinde hukuki kesinlik ilkesi sınırlı bir şekilde garanti altına alınmıştır. Yurttaşlar hangi hakların sahibi olduklarını kendiliklerinden bilemezler. Üye ülkelerin tümü Konvansiyon'un tamamlayıcı protokollerini onaylamamışlardır ve ATAD'ın da verdiği kararların temelini oluşturan açık ve değişmez dayanakları yoktur. Bir temel haklar şartı

oluşturulması için harekete geçilmesini sağlayan tartışmalardan biri de AB'nin insan haklarının dışarıdan savunulmasını gerçekleştirdiği, ancak tam anlamıyla yetkin bir insan hakları politikasından yoksun olduğudur. Birliğin kendi oluşturduğu örnekten yola çıkarak liderlik rolü üstlenmek istediği düşünülürse, temel organlarının bile insan hakları konusunda eksik kaldığı bir örneğin lider olmasından söz edilemez. Şart, bu konudaki eksikliği gidermeye yönelik hazırlanmıştır. Şart, kurucu antlaşmanın 6. maddesinin 2. fıkrasında belirtilenleri hayata geçirebilmek için Birlik organlarına belli bazı yükümlülükler yüklemiştir (Eriksen, 2006 s.356).

Önerilen Şart, AB'nin o güne kadar önerilen ve gerçekleştirilen doğrudan meşruluk vaatlerinin arasında en açık ve kesin olanıdır. Bu da şu anlama gelmektedir; birliğin organları ve birlik tarafından yurttaşlara sağlanan haklar, kendi içinde meşru yönetimin kurulmasını sağlayacak temele sahip olmalıdır. AB'nin tamamen oturmuş ve deneyimli bir yönetim biçimi olduğu iddiasına işaret etmektedir. Yine de Şart'ta eksik kısımlar ve sınırlamalar bulunmaktadır. Sadece AB organlarının eylemlerinde ve üye ülke hükümetleri AB hukukunu yürütürken uygulanmaktadır. Temel hakların daha farklı şekillerde korunmasının sağlanması için meydana getirilmemiştir.

Ayrıca hiçbir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Ancak eksikliklerine rağmen önemle üzerinde durulması gereken konu bir temel haklar şartına duyulan gereksinimdir (Eriksen, 2006 s.356).

Şart, üye ülkelerin parlamentolarında onaylanmadığı için üye ülkeler açısından hukuki bağlayıcılık kazanmamıştır (Günoğur, 2007 s.34). Sadece Şart'ı imzalayan üç kurum olan AP, Konsey ve Komisyon için bağlayıcılığı söz konusudur (Kaya, 2005 s.54). Her ne kadar Şart'ın hukuken bağlayıcılığı bulunmasa da resmi olarak ilan edilmiş olmasının, uygulamada, Şart'ın Birliğin kurucu metinlerine dâhil edilmesine eşdeğer bir etki doğurduğu söylenebilir. Bu durumu Şart'ın yakında bağlayıcı olacağı tezine dayanarak da değerlendirmek mümkündür. Ayrıca, Şart mevcut pozitif hukuku tedvin ettiği için bir açıdan hâlihazırda bağlayıcı olduğu düşünülebilmektedir. Şart'ın aşağıdaki gerekçelerle insan hakları ve egemenlik kavramları arasındaki gerilimi bitirmeyi amaçladığı düşünülebilmektedir (Eriksen, 2003 s.360).

Öncelikle Şart AB'yi gücünün etkisi genişletilmiş bir yönetim biçimi olarak tanımlamaktadır. AB sadece üye ülkelerin problemlerini çözen bir araç veya ortak pazardan ibaret değildir. Pek çok açıdan ulus devletini işlevlerini yerine getiren politik

bir varlıktır. Bu açıdan bakıldığında yurttaşların haklarının korunmaya ihtiyacı vardır. Komisyon, Avrupa Parlamentosu ve ATAD Avrupa'daki halk için geniş kapsamlı etkileri olan uluslararası bir güç kullanımı sistemi geliştirmişlerdir. Şart AB'yi, bireyin ve onun özgürlüğü ile refahının üzerine inşa edilmiş ve ulusal kaygılar ile toplumsal refah iddiası ile göz ardı edilemeyecek haklar tanıyan bir varlık olarak belirtmektedir. AB yurttaşları bugün, prensipte, kendi ulus devletlerinin ötesinde ve üstünde haklar elde etmişlerdir. Şart, AB'de hukukun egemenliğinin altını çizen hukuken uygulanabilir bir metindir ve Avrupa'nın bütünleşme sürecinde AB yurttaşlarının rolünün odakta olduğunun en son kanıtlarındandır (Eriksen, 2003 s.360).

İkinci olarak, Şart AB yurttaşı bireylerin hepsinin aynı hak ve ilgilerinin korunmasını talep edebilmelerini sağlayan hukuki kesinlik ilkesini geliştirmektedir. Haklar Şartı, AB bünyesinde hakların tutarlı bir şekilde uygulanmasını garanti altına almaktadır. Bu da farklı konvansiyonlar, antlaşmalar ve anayasalar yürürlükte olduğundan ve bu konularla ilgili davalardaki mahkeme kararları genellikle karar verilen ülkenin geleneklerini ve alışkanlıklarını yansıttığı için gereklidir. Haklar şartı, her ne kadar mevcut hukukun tedvin edilmesinden ibaret de olsa ATAD'ın ve temel haklara ilişkin AB hukukuna dayanılan davalarda ulusal mahkemelerin yorum yapma ve takdir karar verme yetkisini azaltacaktır (Eriksen, 2003 s.360). AB'de ortak güvenlik politikasıyla ilgili son gelişmeler yaşanırken hukuki kesinlik ilkesinin önemi bir kez daha vurgulanmış olmaktadır. İltica hukuku, sınır kontrolleri, polis işbirliği gibi yurttaşların haklarının en çok tehdiye maruz kaldığı alanlar bu politikanın çerçevesi içinde değerlendirilmektedir.

Üçüncü olarak, Şart politikacılar tarafından biçimlendirilmiş, yorumlanmış ve yürürlüğe koyulmuş resmi bir belgedir. Bu süreç anayasalaşma süreciyle benzerlik göstermektedir. Bu yeni sistem insan haklarını, mahkemelerce hükmedilen mevcut sistemin ilerisine taşımaktadır. Şart üye ülke yurttaşlarının temsilcileri tarafından meydana getirilmiştir.

Ulusal hükümet ve parlamento temsilcileri, Komisyon ve AP tarafından üzerinde düşünülmüş ayrıca sivil toplum kuruluşlarının da fikirlerine başvurulmuştur. Bir anlamda halkın fikirlerine de başvurulmuştur. Şart'a politik açıdan karar verilmiştir ve insan hakları politikasının demokratikleşmesini ifade etmektedir. Bu durum meşruluk gerekçesiyle önemlidir, mesela AB'deki içtihat hukukunun sınırlanması bu gerekçeyle

açıklanabilir. Meşruluk Avrupa Konseyi'nin verdiği şu kararının da gerekçesi olmuştur: *'Temel hakların korunması Birliğin kurucu ilkelerinden olup Birliğin meşruluğu için de vazgeçilmez bir önkoşuldur. Temel hakların öneminin Birlik yurttaşlarınca daha iyi anlaşılması için bir temel haklar şartı oluşturmanın gerekliliği ortadadır.'* Hakların yer aldığı bir şart şeffaflığı ve yurttaşlarca anlaşılabilirliği artırmakta ayrıca mevcut ve yürürlükteki hukukun halk tarafından tetkikine olanak sağlamaktadır (Eriksen, 2003 s.362).

Eriksen (2003)'e göre dördüncü olarak Şart'ın oluşturulma süreci AB'nin anayasallaşmasında önemli bir gelişmeyi temsil etmektedir: *'Avrupa federalizasyon sürecini ancak insan hakları bayrağı altında tamamlayabilecektir.'* Kozmopolit bir açıdan bakıldığında bu tür haklar, küresel sorunlarla mücadele etmek için bölgesel düzeyde oluşturulan ve demokratik olarak kontrol edilen kurumların oluşturulmasına katkıda bulunurlar. Böylece uluslararası hukuk da siddeti ve diğer devletlere saldırıyı yasaklayan ama bir devletin içişlerine karışılmasına da müsaade etmeyen Birleşmiş Milletler Şartı'nın sınırlarının ötesine itilmektedir. AB bu tip bir tümüyle gönüllü kuruluş olma aşamasının çok ilerisindedir. İcrai güçlerle donatılmış, güçlü devletlerüstü unsurlara sahip bir oluşumdur. Özellikle ATAD tarafından desteklenen ve geliştirilen hukuki yapının devletler üstünlüğünde bu duruma tanıklık edilmektedir. Mahkemenin kararlarında üstünlük ve doğrudan etki ilkelerinin üzerinde durulmaktadır. Ulusal hukuk, AB hukukuna müsaade etmektedir ve yurttaşların haklarının korunması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. AB organları aracılığı ile genişletilmiş yetkiler ve belli demokratik niteliklere sahip uluslarüstü bir rejim oluşturulmaktadır. Tüm bu hukuki gelişmelerin yanında özgür ve kendini yöneten yurttaşların insan haklarıyla ilgili temel fikri gerçekleştirebilmek için demokrasiye büyük ölçüde ihtiyaç vardır. Anayasalaşmış bir haklar şartı, AB'nin insan haklarının değişmez bir destekçisi olmaya devam etmesine yarayan hukuki yeterliği dışardan sağlamaktadır (Eriksen, 2003 s.362)

AB Temel Haklar Şartı'nın genel hükümleri, Şart'ın sonunda VII. Bölümde 51 ve 54. maddeler arasında düzenlenmektedir. Genel hükümler, Şart'ın içinde açıklanan haklar ve özgürlüklerle ilgili konuları düzenlemeyi amaçlamaktadır. Bahsedilen konular şunlardır; Şart'ın kapsamı, teminat altına alınan temel haklarla ilgili yapılabilecek sınırlamalar, insan haklarının korunmasında kullanılacak diğer araçlarla ilişkiler ve son olarak da Şart'ın kötüye kullanımının engellenmesi (Garcia, 2002 s.492).

Şart'ın 51. maddesinin birinci bölümünde Maastricht ve daha sonra Amsterdam Antlaşması ile takınılan Birlik temel haklarının uygulanması ve bunların yargısal kontrolü konusundaki savurgan tutuma son verilmiştir.

Temel haklara saygı Topluluk hukukunun ATAD tarafından şekillendirilen genel prensiplerinden sayılmaktadır. ATAD yaklaşık otuz yıl önce Topluluğun organizasyon düzenini oluşturmak için bu esası benimsemiştir.

1992 yılında Maastricht'te ATAD kararlarına anayasal resmiyet verilmesi kararlaştırıldığında daha önce de belirtildiği gibi bu uygulama bir miktar savurganca yapılmıştır (Garcia, 2002 s.493).

Avrupa Temel Haklar Şartı'nın Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı'na eklenmesi o günün koşulları içerisinde biraz aceleye gelmiştir. Bu nedenle bazı aksaklıklar gözlenmektedir. Anayasa taslağı metninin bir giriş bölümü vardır. Temel Haklar Şartı'nın da bir giriş bölümü vardır. Yani Anayasa taslağı, Şart'ın eklenmesiyle çift giriş bölümü olan bir metin halini almıştır (Oder, 2004 s.319). Şart'ın Anayasa Taslağı metnine çok küçük değişikliklerle dahil edilmesi beraberinde kanun yapma tekniği açısından bazı sorunları da getirmiştir. Şart başlı başına bir hukuki metin, Anayasa Taslağı da aynı şekilde başlı başına bir metindir. Her iki metinde de aynı konuları düzenleyen maddeler bulunmaktadır. Anayasa Taslağı'na eklenmeden önce bu mükerrer maddelerle ilgili Şart'ta şöyle bir hüküm yer almaktaydı: '*Şart'ta tanınan haklar, Avrupa Topluluğu Antlaşması ve AB Antlaşmasında düzenlenmişse, söz konusu hakların kullanımı, bu anlaşmalardaki koşul ve sınırlamalara bağlıdır.*' Şart, Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan AntlaşmaTaslağı'na eklenince bahsedilen bu hüküm, Şart ve Anayasa taslağında ortak olarak düzenlenen haklar varsa bunların kullanımının Taslağın ilgili bölümlerindeki koşul ve sınırlamalarına göre olacağı şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik pek tatmin edici ve açıklayıcı değildir. Ayrıca Anayasa Taslağı'na eklenen Şart'ın yorumuyla ilgili olarak da giriş bölümünün dördüncü paragrafına bir ekleme yapılmıştır. Buna göre ATAD, Avrupa İlk Derece Mahkemesi veya üye ülke mahkemelerinin yargılamaları sırasında Şart'ın yorumlanması gerektiğinde Şart'ı hazırlayan "AB Temel Haklar Şartı Konvansiyonu'nun" Şart maddeleri hakkındaki açıklamaları göz önünde bulundurulacaktır. Temel Haklar Şartı'nın sadece çok küçük birkaç değişiklikle Anayasa Taslağı metnine dahil edilmesi

yerine Şart'ın Anayasa Taslağı metnine adapte edilecek şekilde yeni baştan kaleme alınması en uygun çözüm olmalıydı (Oder, 2004 s.320).

AB Temel Haklar Şartı'nın AB yurttaşlığı konusundaki en önemli ve yenilik getiren bölümü 45. maddesidir. Bu madde AB yurttaşlığının, AB üyesi ülkelerde hukuka uygun olarak ikamet eden üçüncü ülke yurttaşlarının da yararlanabileceği şekilde genişletilebilmesi imkanını vermektedir. Bu madde AB yurttaşlığının ilan edilme aşamasının yerine artık Topluluk organlarının kurumsal değişiklikler yapılması için ortaya koyacakları somut önerilerini ifade eden öneri aşamasına geçildiğini ifade etmektedir. 2001 yılının Mayıs ayında Komisyon Parlamento'ya AB yurttaşları ve onların aile bireylerinin AB sınırları içinde serbest dolaşım ve ikamet hakkıyla ilgili bir teklif sunmuştur. Komisyon'un bu teklifi vermekteki asıl amacı bütün AB yurttaşlarının ve ailelerinin ekonomik nedenlerle bağlı olmaksızın serbest dolaşımını sağlayacak kapsamlı ve tutarlı bir haklar bütünü yaratacak zemini hazırlamaktır. Komisyon'un taslak direktifi AB yurttaşlığı ile elde edilen yeni hukuki ve siyasi ortama atıfta bulunmaktadır.

Söz konusu taslakta ekonomik faaliyete dayalı ikamet sorununun çözümü için aşamalı bir yaklaşım benimsenmiştir. Kapsamındaki kişileri ekonomik aktörler olarak değerlendiren bu taslağa göre aktif durumda olmayan ekonomik aktörler ev sahibi ülkede ikamet ettikleri ilk dört yıl içinde kendi kendilerine yetebileceklerini ve hastalık sigortalarının olduğunu ispatlamalıdır. İlk dört yılın ardından bu kişiler buldukları ev sahibi ülkede sınırsız ve koşulsuz oturma iznine ve hemen hemen sınırsız eşit davranılma hakkına sahip olacaklardır. Komisyon'un teklifine göre sürekli ikamet hakkının güvencesi olarak kişilere ev sahibi üye ülkeden sınır dışı edilmekten bağışıklık ve bu ülkenin sosyal güvenlik sisteminden yararlanma hakkı tanınacaktır (Kostakopoulou, 2005 s.251).

-Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı

Avrupa Birliği müktesebatı 27 üye ülkenin egemenliklerinin bir kısmını devrettikleri paylaşılmış bir anayasal çerçeveye sahiptir. Bu anayasa benzeri yapı yeni tür bir yönetim biçiminin oluşturulmakta olduğunun da habercisidir (Sala ve Wiener, 1997 s.596).

AB'nin tarihinde anayasa konusundaki görüşler incelenecek olursa, bu konunun çok eskilere dayandığı görülecektir. 1951 yılındaki Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

Antlaşması ve 1957 yılındaki Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşmalarına Alman hükümetinin resmi açıklamaları olarak eklenen bölümlerde söz konusu antlaşmaların anayasal nitelikli bir Avrupa oluşturmaya çalıştığı ifade edilmiştir. Toplulukların oluşturulmasının ardından zaman içinde ihtiyatlı bir şekilde anayasadan ve anayasayla ilgili atıflardan bahsetmekten vazgeçilmiştir. Avrupa bütünleşmesini, ulus devleti çağrıştıracak kelimelerle ifade etmekten kaçınılmıştır. Avrupa kanunları yerine tüzük ve direktiflerden bahsedilmiş, hükümet demek yerine komisyon denmiş, mevcut yapının tamamına ise önce Topluluk ardından Birlik denmiştir. Ancak federasyon veya devlet kelimeleri kesinlikle kullanılmamıştır. Anayasal çağrışımlardan kaçınma, Anayasa taslağı oluşturan Konvansiyon'un kuruluşuna kadar sürmüştür. Bu Konvansiyon tüzük ve direktifleri Avrupa kanunları ve Avrupa çerçeve kanunları olarak isimlendirmiştir (Mayer ve Palmowski, 2004 s.583). Böylece anayasal kavramlardan uzak durma çabası, anayasa oluşturma çalışmalarının başlamasıyla sona ermiştir.

Uluslararası Avrupa Hareketi isimli Avrupa'nın en büyük sivil toplum kuruluşunun 1998 yılındaki 50. kuruluş yıldönümü kutlamaları çerçevesinde yapılan toplantı sırasında Türkiye, İtalya, İspanya ve Portekiz heyetleri tarafından genel kurula bir karar taslağı önergesi sunulmuştur. Önergenin konusu, Avrupa için bir anayasa oluşturmak amacıyla bir konvansiyon oluşturulmasıdır. Oylanmasına gerek görülmeden kabul edilen bu önerge daha sonra Uluslararası Avrupa Hareketi'nin kararı olarak benimsenmiş ve AB karar organlarına sunulmuştur. AB'nin 2001 yılında Laeken Zirvesinde kabul edilen bu önerinin hayata geçirilmesi için Valery Giscard d'Estaing başkanlığında kurulan Avrupa Konvansiyonu 2002 yılı Mart ayında Brüksel'de bir anayasa oluşturmak üzere çalışmalarına başlamıştır (Günoğur, 2007 s.35).

Avrupa için Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Tasarısı, Avrupa Konvansiyonu'nun çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Üye ülkelere 20 Haziran 2003'te ve 18 Temmuz 2003'te olmak üzere parçalı bir şekilde sunulmuştur. Konvansiyon, metnin son şekli üzerinde 18 Haziran 2004 tarihinde uzlaşmaya varmıştır. Taslak, üye ülkelerin imzasına ise 29 Ekim 2004 tarihinde sunulmuştur (Mayer, Palmowski, 2004 s.580). Anayasa'nın yürürlüğe girişi tüm üyelerin onaylanmasından sonra ve 1 Kasım 2006 olarak belirlenmişti. Şimdiye kadar Avusturya, Belçika, Güney Kıbrıs, Estonya, Almanya, Bulgaristan, Finlandiya, Romanya, Yunanistan Macaristan, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Slovakya, Slovenya ve İspanya olmak üzere 18 üye, Anayasayı

onaylamıştır. Fransa ve Hollanda'da 29 Mayıs ve 1 Haziran 2005'te yapılan referandumlarda ise Anayasa reddedilmiştir. Danimarka, Polonya, Portekiz, Çek Cumhuriyeti, İsveç, İrlanda ve İngiltere; Hollanda ve Fransa'da yeni birer referandum yapıp anayasa kabul edilene kadar kendi onay süreçlerini ertelemişlerdir (Günoğur, 2007 s.41) Bu gelişmeler üzerine 16 ve 17 Haziran 2005 tarihli toplantısında AB Konseyi, 1 Kasım 2006 tarihinin makul bir tarih olmasına rağmen Anayasa'nın tüm ülkelerce onaylanmasının o tarihe kadar mümkün görünmediği, onayın 2007 yılı ortalarını bulacağını ifade etmiştir (<http://www.ikv.org.tr/pdfs/ABanayasasi-sondurumalfabetik.pdf>, Erişim 02.01.2012).

Konsey'in 2005 yılındaki tahmininin iyimser olduğu 14-15 Aralık 2006 tarihli Brüksel Zirvesinde anlaşılmıştır. Bu toplantıda gelecek dönem başkanı olan Almanya tarafından Komisyon ve üye ülkeler ile eşgüdüm halinde anayasa ile ilgili ayrıntılı bir rapor hazırlanması öngörülmüştür. 2007'nin ikinci yarısındaki dönem başkanı Portekiz ve 2008'in ilk yarısındaki dönem başkanı Slovenya'nın Almanya'nın hazırladığı raporla ilgili çalışmaları derinleştirerek sürdürmeleri ve 2008 yılı Haziran ayında gerçekleştirilecek olan Zirve'de Avrupa Anayasasıyla ilgili, üye ülkelerin kararlarını açıklamaları 2006 yılı Brüksel Zirvesinde alınan kararlardır (Günoğur, 2007 s.41).

Temel Haklar Şartı, kanuni bir bağlayıcılığı olmamasına rağmen Avrupa Anayasası Antlaşması'na da eklenmiştir. Anayasa, yurttaşlık konusunda daha önce yapılan tüm düzenlemelere yer vermesinin yanında yurttaşlığı güçlendirici yeni düzenlemeler de yapmıştır. Avrupa yurttaşlığının ulusal yurttaşlığın yerine geçmediği, tersine onun tamamlayıcısı olduğu Anayasada da belirtilmiştir. Yurttaşlık konusu Anayasa metnine Maastricht, Amsterdam ve Nice'teki düzenlemelerle hemen hemen aynı şekilde dahil edilirken, bu yeni metnin anayasa olduğu konusu göz ardı edilmiş ve konunun anayasal boyutta yeniden düzenlenmesi atlanmıştır (Reich, 2006 s.676). Daha önceki antlaşmalarda tanınmış bir hak olan dilekçe hakkının kapsamı genişletilmiştir. Farklı üye ülkelerden en az bir milyon kişi bir araya gelerek Komisyon'a kanun taslağı önerisiyle başvurabilirler.

Anayasa'ya dâhil edilen Temel Haklar Şartında eski antlaşmalarda da mevcut olan yurttaşların hakları yinelenmiştir. Avrupa Anayasasında yurttaşlığın düzenlenmesinin yanında, Anayasa'nın giriş bölümünde yer alan bir metin de, farklı kimliklere duyulan saygının da göz ardı edilmediğini göstermektedir:

‘Avrupa halklarının, kendi ulusal kimliklerinden ve tarihlerinden gurur duyarak, geçmişteki bölünmelerini asmaya ve her zamandan daha yakın bir şekilde, ortak kaderi paylaşmaya kararlı olduklarına kani olarak...’

‘Kendi çeşitliliğinde birleşmiş olan Avrupa’nın, her bireyin haklarına gereğince saygı göstererek ve gelecek nesillerle yeryüzüne yönelik sorumluluklarının farkında olarak, onun insanlık umudunun özel bir alanı olmasını sağlayan bu büyük girişimi sürdürme yönündeki en iyi fırsatı sunduğuna inanarak, iyi ve gereken biçimde kurulmuş tüm yetkilerini karşılıklı birbirine teslim eden Avrupa ülkeleri ve yurttaşları...’

Geleneksel yurttaşlıktan farklı bir içerikte olan AB yurttaşlığının yanında, Anayasa, yukarıdaki metne de yer vererek yurttaşlık kavramını ulus devlet anlamında da ele almış olmaktadır (Okman, 2002 s.69).

Avrupa Anayasası, bir yandan AB’yi küresel bir oyuncu yapma amacını güderken diğer taraftan ortak bir doku ve merkezi bir güç oluşturmayı hedeflemektedir. Böylece AB içerisinde kişilerin aidiyet duygusunda oluşan çözülme durdurulacak ve ardı ardına gelen göç dalgalarının da asimile edilmeyip entegre edilmesiyle sosyal bağlılık korunacaktır (Palombella, 2005 s.403)

AB yurttaşlarının geleceğini doğrudan doğruya etkileyecek bir metin olan Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı’nın Avrupalılarca ayrıntılı bir şekilde okunmuş ve incelenmiş olduğu düşünülebilir. Ancak 25 üyeli AB’yi kapsayan bir kamuoyu yoklamasının 28 Ocak 2005 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından açıklanan sonuçlarının gösterdiğine göre 455 milyon nüfuslu AB’nin %89’u AB Anayasa Taslağı hakkında çok az bilgi sahibidir veya hiç bilgisi yoktur. Avrupa halkının üçte biri ise Avrupa Anayasası kavramını ilk kez bu araştırma sırasında duymuştur. Anayasa Taslağı’nın yürürlüğe girmesi için bazı ülkelerde referanduma sunulacağı da göz önüne alınırsa Avrupa halkının konuya olan ilgisizliği ve durumun ciddiyeti daha iyi anlaşılabilir (Dikbaş, 2006 s.148).

2.2.2.4. Avrupa Birliği Yurttaşlığı’nın tanıdığı haklar ve bu hakların uygulanması

Temel haklar, seçme ve seçilme hakkında olduğu gibi sadece yurttaşların yararlanabileceği haklar olarak sınırlanabilirler. Bunun yanında düşünce ve ifade özgürlüğü, kavgasız şekilde toplanma ve eylem hakkı, dilekçe hakkı ve hukuka erişme hakkı gibi herkesin yararlanabileceği haklar da olabilirler. Bu hakların bazılarına

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde değinilmiştir. Özellikle yargısal korumayı düzenleyen 6. madde ile ifade özgürlüğünü garanti altına alan 10. maddeler bu şekildedir. Diğer haklar ise AB'ye üye ülkelerin anayasal mirasının parçalarını oluşturmaktadır.

Yurttaşların hakları ulus devletin temelini teşkil etmektedir. AB bir devlet olmadığından ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne de Kurucu Antlaşmasında değişiklik yapmadan dahil olamayacağından yurttaş haklarının evrimi farklı bir yol izlemiştir. Bu haklar önce ekonomik haklara ve daha dar bir kapsamda da sosyal haklara bağlanmıştır. AB'nin önce Topluluk daha sonra da Avrupa Birliği halini almasıyla daha fazla sayıda hak, yurttaşlık hakkı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Söz konusu haklar ayırım yapmama ve serbest dolaşım haklarıyla olan bağlarını tamamen koparmamış ama ekonomik köklerinden ayrılma eğilimi göstermişlerdir. Bu haklar esas olarak ayırım yapmama ilkesinde olduğu gibi, yurttaşların pasif statüsüyle ilgili olmuş, daha sonra hukuka ve adalete erişim hakkında olduğu gibi yurttaşın pozitif statüsüyle bağlantı içinde olmuş ve son olarak da AB'de politik yurttaşlığı meydana getirecek şekilde aktif statü şeklinde gelişmişlerdir. Günümüzde de yurttaşlık hakları aktif statü, pasif statü ve negatif statü hakları olarak gruplandırılmaktadırlar. Maastricht Antlaşması AB yurttaşlığı kavramının tanımını ve yurttaşlara tanınan hakların da açıklamasını yapmıştır.

AB yurttaşlarına tanınan haklardan bir kısmı Maastricht öncesinde de mevcut olup bunların Maastricht ile içerikleri daha zengin hale getirilmiş ve anayasal statüde hak halini almışlardır. Serbest dolaşım ve ikamet hakkı ile AP'ye dilekçe sunma hakkı bu sayılanlardandır. Yeni getirilen haklar ise yerel seçimler ve AP seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı, ombudsmana başvurma hakkı ile diplomatik koruma ve konsoloslukça korunma hakkıdır (Tezcan, 2002 s.28).

AB yurttaşlığının sağladığı hakların bir kısmının muhatabı Topluluk kurumları iken bir kısmının ki üye devletlerdir. AP'ye dilekçe verme hakkı ile ombudsmana başvuru hakkı sadece topluluk kurumları için yükümlülük doğuran haklardır (Tezcan, 2002 s.29).

Yurttaşlığın tanıdığı haklar üç grupta belirtilebilir; serbest dolaşım ve ikamet hakkı, aktif ve pasif politik haklar olarak da adlandırılan AP ve belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı ve çeşitli AB kurumlarına dilekçe verme hakkı. Bu haklardan

sonuncusu, Amsterdam Anlaşması ile getirilen kendi dilinde yazma ve cevap alma hakkı dışında sadece AB yurttaşlarıyla sınırlı olmayan, herkesin yararlandığı bir haktır (Prentoulis, 2001 s.197).

Yurttaşlıkla ilgili tüm düzenlemeler kurucu antlaşmanın “AB yurttaşlığı” bölümüne sıkışıp kalmamıştır. Antlaşmanın diğer maddelerinde, ATAD’ın çeşitli maddelerinde ve AB organlarının meydana getirdiği ikincil hukuk düzenlemelerinde de yurttaşlığın kişilere tanıdığı haklara yer verilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’DE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ve YURTTAŞLIK EĞİTİMİ

3.1. Sosyal Bilgilerin Alanı

Sosyal Bilgiler dersi, temelinde insan yaşamı ve yaşayışını etkileyen olayların olması nedeniyle, sürekli yenilenen değişken bir alandır. Olayların oluş süreçleri ve sonuçları tek bir boyuta indirgenemediği ve değişimlerin hızlı olduğu çağımızda sosyal bilimler alanı da sürekli genişlemekte, bu da Sosyal Bilgiler’e etki etmektedir. Sosyal Bilgiler dersinin, bireylerin toplumla bütünleşmelerini ve ortak kültürün devamlılığını sağlamak amacıyla devletin istediği yurttaş modelini oluşturmak gibi bir işlevi de vardır. Sosyal Bilgiler, ülkelerin ihtiyaçları yönünden değerlendirildiğinde birçok farklı tanımın yapıldığı dinamik bir alandır. Bu durum da her ülkenin gereksinimleri doğrultusunda farklı Sosyal Bilgiler tanımlamaları doğurmaktadır (İpek, 2011 s.11).

Sosyal Bilgiler eğitimiyle ilgili bilgi üreten ve bu alanda dünyanın önde gelen kuruluşlarından biri olan ABD Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi’ne göre; “*Sosyal Bilgiler, kişisel yeterliliği sağlamak için sosyal bilimlerin ve konusu insan olan tüm bilimlerin kaynaştırılmış çalışmasıdır. Okul programlarında Sosyal Bilgiler; antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, politika, psikoloji, din ve sosyoloji gibi disiplinlere dayanarak; ayrıca insanlığa özgü tüm bilimlerin, matematik, çevre bilimlerinden de uygun şekilde yararlanarak sistematik bir çalışma sağlar. Sosyal Bilgiler’in temel amacı, bağımsız bir dünyada demokratik bir toplumun ve farklı kültürlerin vatandaşları olarak genç neslin, halk yararı için karar verme kabiliyetini geliştirmesine yardımcı olmaktır*” (NCSS Curriculum Standards). Ülkemizde Sosyal Bilgiler alanındaki akademik çalışmalarda sıkça başvurulan Ahmet Doğanay ve Mustafa Safran’ın tanımlarından da yararlanılmıştır. Doğanay, Sosyal Bilgileri toplumsal düzeyde insanla ilgili diğer bilimleri de kapsayan içerik ve yöntemlerinden yararlanan bir bilim dalı olarak tanımlamıştır. Sosyal Bilgilerin amacını ise, disiplinler arası bir yaklaşımla oluşturulan bireyin içinde yaşadığı gruba aidiyeti ve kolektif bir kimlik edinmesini sağlayan, ayrıca küreselleşen bir dünyada yaşamla ilgili temel demokratik

değerlerle donatılmış, duyarlı, etkin vatandaşlar yetiştirmek olarak belirlenmiştir (Doğanay, 2002 s.17).

Safran'a (2008, s.5) göre, Sosyal Bilgiler öğretiminin temel alanı; etkili vatandaşlık, kültürlenme, yöntem ve zaman/tarihtir. Günümüzde ve geçmişte toplumsal yaşam içinde insanın, insanla, çevresiyle ve kurumlarla ilişkilerini inceleyen birçok disiplin bulunmaktadır. Bu durum Sosyal Bilgilerin alanının günden güne genişlemesine neden olmaktadır.

Çalışmamızın özünü oluşturan yurttaşlık eğitimi tanımların ortak noktasını oluşturmaktadır. Siyasal sosyalleşme unsurları ve bireyi toplumsal yaşama hazırlamaya yönelik vurgular Sosyal Bilgiler tanımlarının merkezindedir.

Sosyal Bilgiler; toplumla bütünleştirme sürecinde bireyi siyasi sistemin kendisine sunduğu hakları ve sorumlulukları içselleştiren, kültürel değerlerini öğrenen ve toplumsal olgulara duyarlı etkin yurttaşlar konumuna getirmeyi amaçlayan bir programdır. Bu amaç doğrultusunda devletler rejimlerinin devamlılığı ve ulusal politikalarının yurttaşlarına aktarılması hususunda Sosyal Bilgiler programlarına büyük önem verirler.

3.2. Türkiye’de Sosyal Bilgilerin Kapsamı

Sosyal bilimlerin çalışmalarından faydalanılarak hazırlanan Sosyal Bilgiler eğitimi, birçok disiplini içerisinde barındıran kapsamlı bir çalışma gerektiren alandır. Can, Şerif ve Ersan'a (1998, s.3) göre; Sosyal Bilgiler, sosyal bilimlerin bulgu ve ayrıştırmalarının, bir toplumda yaşayan insanlar için gerekli olan temel ve ortak öğelerini kapsamaktadır. Sosyal Bilgiler dersi, temel kültür öğelerini, birçok alandaki çalışmalardan sağlanan bulgulardan, disiplinler arası bir yaklaşımla seçilip yoğrularak oluşturulmuş bilgileri içinde bütünleştiren; ilköğretim düzeyine ve çocuğun küresel dünya algısına uygun duruma getirilmiş bir derstir. Türkiye’de Sosyal Bilgiler programının içeriği MEB’e bağlı TTKB tarafından belirlenmektedir. TTKB tarafından 2004 yılında hazırlanan Sosyal Bilgiler dersi programında psikoloji, antropoloji, coğrafya, sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi ve tarihsel kavramlar yer almaktadır. Bunun yanı sıra afet-güvenli yaşam, insan hakları ve yurttaşlık, rehberlik ve psikolojik danışma, spor kültürü ve olimpiik eğitim, girişimcilik, kariyer, sağlık kültürü gibi ara disiplinler yer alır. Bu doğrultuda MEB tarafından hazırlanan Sosyal Bilgiler Programı’nın vizyonu Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz kitaplarında şu şekildedir: ‘21. yüzyılın çağdaş, Atatürk

ilkeleri ve inkılâplarını benimsemiş, Türk tarihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren), sosyal katılım becerisi gelişmiş, bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları temel yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları yetiştirmek'.

MEB'in belirlediği amaçlarda Sosyal Bilgiler dersinin alan itibarıyla çok geniş ve kapsamlı bir eğitim gerektirdiği görülmektedir. Öğrencilerin bir birey olarak siyasal sistemin öğretilerini, hak ve sorumluluklarını öğrendiği, siyasal sosyalleşmelerinin resmi başlangıç noktası Sosyal Bilgiler dersi. Etkili/etkin yurttaş yetiştirilmesi, kültürel devamlılığın sağlanması amacıyla; kültür aktarımı ve toplumun hangi süreçlerden geçerek bugünlere ulaştığını kavratmak maksadıyla verilen Sosyal Bilgiler öğretimi, kültür ekseninde örgütlenen modern devletlerin eğitim programlarında her zaman yer almaktadır.

Sosyal Bilgilere yüklenen temel öğreti alanları:

Etkin yurttaşlık: Sosyal Bilgiler dersiyle ilgili tüm tanımlarda yer almakta ve dersin amaçlarının başında gelmektedir. Devlet ile birey arasındaki ilişkiyi daha nitelikli kılan etkin yurttaşlıkla ilgili kazanımlar Sosyal Bilgiler dersi aracılığıyla elde edilebilmektedir. Toplum düzeni içerisinde yaşayan bireylerin haklarını kullanmaları ve sorumluluklarını yerine getirmeleri, toplumsal düzenin korunması için önemlidir. Etkin yurttaş, haklarını bilen ve kullanan, sivil toplum kuruluşlarına üye olan ve bu kuruluşlarla işbirliği yapan, sorunların çözümünde kamuoyu oluşturarak farklı çözüm yolları bulan kişidir.

Kültür Aktarımı: Her toplum sahip olduğu özellikleri korumak ve devamlılığını sağlamak amacıyla aile ve okul ortamlarında bu değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasını önemser. Sosyal Bilgiler dersiyle kültürel değerlerin öğrenciler tarafından özümsemesi için, eğitim programı ve ders kitabındaki konularda geniş yer tutması sağlanmıştır. Ulus devletlerin, tarihlerinde miras aldıkları, çağın gereksinimlerine uygun olarak geliştirdikleri ve yaşatmaya çalıştıkları kültürel değerlerin aktarılması, eğitim programlarında Sosyal Bilgiler dersi kapsamında yapılmaktadır (Türkçe dersi

aracılığıyla da ulusal değerlerin en önemli unsurları arasında olan “dil” üzerine aktarımlar verilmektedir).

Tarih Bilinci: Bireyin içinde yaşadığı toplumun hangi süreçlerden geçerek bugünlere ulaştığı ve bu konumunu, etkin bir yurttaş olarak nasıl devam ettireceğinin farkında olmasını veya geçmişi ve bugünü tanıyarak toplumun yaşatma arzusunu ifade eder (Safran, 2008:5-8). Bireyin yaşadığı toplumu tanınması ve kültürel değerleri kavramasıyla oluşan tarih bilinci etkin yurttaşlık anlamında daha özverili olmayı sağlar. Sosyal Bilgiler öğretimi bu konudaki aktarımların gerçekleştirilmesini amaçlar.

Antropoloji, arkeoloji, sanat tarihi, psikoloji, sosyoloji, felsefe, çevre sorunları, küreselleşme, iletişim bilimleri, ekonomi, uluslararası ilişkiler, dil bilimi, hukuk gibi birçok disiplin de Sosyal Bilgiler öğretiminde yer almaktadır. Fakat çalışmamız içerisindeki sınırlılıklar nedeniyle bu alanlara girilmemiştir.

3.3. Vatandaşlığın Üretimi Olarak Siyasal Sosyalleşme

Bireylerin siyasal ve sosyal etkinlikleri açısından içinde yer aldığı toplumun ölçütlerini içselleştirmesi sonucu, kişinin itibarı sadece ailesi içerisinde sahip olduğu ayrıcalıklı konuma ya da statüye değil, evrensel insan ve yurttaş olma niteliğine bağlıdır. Kamu kuruluşları, kolektif belleği ve onun gelecek nesillere aktarılmasını düzenleyerek ve buna özgün bir anlam yükleyerek yurttaşların hem sosyal hem de kolektif kimliklerinin oluşmasını sağlamaktadır (Schnapper, 1998 s.115). Bu bağlamda bireyin yurttaşlık bağıyla üyesi olduğu devlete düşen görevler arasında, bireyin evrensel insan hakları kapsamında değerlendirilen bireysel ve kolektif haklarını eğitim sistemine katması da yer alır.

Devletler, ekonomik ve siyasal ideolojilerine göre yurttaşlarının siyasal sosyalleşmelerini şekillendirmek amacıyla başta okullar olmak üzere kamu kuruluşlarını (ibadethaneler, ordu, resmi televizyon ve radyo vs.) kullanmaktadırlar. Siyasal sosyalleşme alanında dünya genelinde liberal-bireyci ve kolektif-eşitlik anlayışın ön planda olduğu iki yaklaşım vardır.

Liberal-bireyci anlayışta ‘haklar’, bireyin doğasında varolan önemli bir parçadır. Özellikle Batı dünyasında öne çıkan bu yaklaşımda bireyin güvenliği ve korunması devletten önce gelmektedir. Bu ‘doğal’ bir hak olmanın yanı sıra en temel insan hakkıdır. Yurttaş olarak bireye düşen temel görev, egemen ve özerk bir birey olarak, diğer yurttaşlara saygı göstermektir (Oldfield, 2008 s.95-96).

Liberal fikirlerin bireye sunduğu özgürlüğü, kişinin ekonomik gelir düzeyine endekslenmiş olmasını eleştiren karşıt ideolojilerde devleti yöneten güçlerin yurttaşları bu özgürlük vaadiyle bireylerin doğuştan getirmiş olduğu eşitliği bozduğunu iddia etmektedir. Althusser'e (2006, s.140-143) göre, liberal bireysel anlayış devletin ideolojik aygıtları olan okullar, ibadethaneler ve siyasi partilerin üzerinden oluşturulan egemen sistemin söylemidir. Devletlerin yönetimini elinde tutan erkler, sistemlerini kurarken eğitim kurumlarıyla oluşturdukları ideolojik anlayışı bireylere aktarmakta ve siyasal sosyalleşmeyi egemen sınıfın anlayışı doğrultusunda gerçekleştirmektedir.

Kolektif-eşitlik anlayışına sahip siyasal sosyalleşme sisteminde eğitim, üretim ya da iş okulu adı verilen kurumlarda verilmektedir. Bu kurumlarda bireyler öğrenirken aynı zamanda üreteceklerdir. Politeknik eğitim adı verilen bu sistemde, tarihsel olguları yaratanlar tek tek bireyler değil, toplumsal sınıflardır (İnal 1992, s.796). Bowles ve Gintis'a (1996, s.79) göre, yurtseverliğe dayalı yurttaşlık, liberal kapitalizmin ulusu inşa etme sürecinin merkezi boyutunu oluşturmaktadır. Bireylere aktarılan devletin kutsanmış değerleri, özellikle tarih eğitiminde ön plana çıkmaktadır. Bu amaçla siyasal sosyalleşmenin oluşturulmasında devletler, kimlik ile ulus arasında etnik, kültürel ya da dinsel bir bağ kurabilmektedir. Bu bağın dışında kalan kişiler farklı/negatif nitelendirmelere maruz kalabilmektedir. Farklılıkların 'öteki' olarak değerlendirilmesi ve çeşitli sorunlar yaşaması ulusal kimlikle kurulan bağın ölçütüyle ilişkilidir.

Ders kitaplarında yer alan 'öteki' konusu yalnızca bilimsel ya da tarafsız bir tarih yazabilme sorunu olarak algılanmamalıdır. 'Öteki', ulusal kimlik ve ulusçulukla doğrudan ilişkili bir kavramdır. Bir ülkenin bütün çocuklarına merkezi bir eğitim sistemi içinde ortak (ulusa) bir tarih yorumu aşılama görevi, ulus devletlerin temel amaçlarından biri olmuştur. Bu amaçla ulus-devletler yurttaşlarını, ortak bir siyasal paydada buluşturmak için okul ve eğitim sistemleri üzerine yoğunlaşmışlardır. 'Ulusları yaratan ulusçular' (Gellner, 2008, s.105), eğitim yoluyla devamlılığını hedefledikleri resmi ideolojiyi sağlam temeller üzerinde yükseltmek amacındadırlar.

Okullar, siyasal sosyalleşme açısından her dönemde siyasal iktidarların gözdesi durumunda olmuştur. Yönetim erkleri değerler, inançlar ve davranışların aktarımı konusunda eğitim kurumlarından faydalanmışlardır. Bu safhada ise ders kitaplarının yazım ilkeleri ve denetimi siyasal otoritenin ideolojisiyle paralellik göstermektedir (Doğan, 1994, s.163). Siyasal sosyalleşme boyutunda bireyin üyesi olduğu ulusun

değerlerini ve simgelerini sahiplenmesi yurttaşlık eğitiminin en önemli amaçları arasındadır.

Bireyin içinde yaşadığı devletin bir yurttaşı olması, onu siyasetin öznesi kılar. Bu durum bireyin yurttaşlık duygusunu/bilincini öz disiplini haline getirir. Yurttaşlık hakları ve sorumlulukları bireyin; önyargısız bir bakış açısı, tolerans, sempati, siyasal uyanıklık, özümsemiş bir demokrasi ve siyasal sistemle sembolik ilişki kurmasını sağlar (Türkkahraman, 2000, s.65-67).

Siyasal sosyalleşme, bir devletin hukuksal manada üyesi olan yurttaşlarının haklarını ve sorumluluklarını içselleştirmeleri amacıyla hazırlanan öğretiler bütünüdür. Bu amaca ulaşmak maksadıyla da eğitim kurumlarının neredeyse hepsinde bireyin içinde yaşadığı topluma ait değerler aktarılmaktadır.

3.4. Siyasal Sosyalleşme ve Yurttaşlık Eğitimi Açısından Sosyal Bilgilerin Önemi

Devletin sınırları içerisinde yaşayan bireyleri için oluşturduğu, hak ve sorumlulukların yurttaşlar tarafından içselleştirerek “ideal yurttaş” olması tüm devletler için ortak amaçtır. Okul bu konuda yurttaşlık eğitiminin merkezindedir (Dominique, 1998, s.159). Bu doğrultuda bireye aktarılacak olan siyasal sosyalleşme öğretileri eğitimin ilk kademesinden itibaren öğrencilerin yaş düzeyine göre okul programlarında yer almaktadır. Milli kimlik ve bu kimliğin eğitim yoluyla bireye özümSENDİRİLMESİ yurttaşlık eğitimin önemli bir boyutudur.

3.5. Yurttaşlık ve Eğitiminin Alt Alanları

Sosyal bilimlerin önemli çalışma alanları arasında yer alan yurttaşlık ve yurttaşlık eğitiminin nasıl olacağı konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Sosyal bilimciler tarafından yurttaşlık ve eğitimdeki kavramların farklı perspektiflerden tanımları, yerli ve yabancı akademisyenlerin görüşleri bu bölümde yer almaktadır.

3.5.1. Ulus Devlet

Ulus devlet Avrupa’da feodal düzenin yıkılması sonucu ortaya çıkan kültür ekseninde örgütlenmiş ve siyasal anlamda merkezi devletlerdir. Her toplum içerisinde farklı kültürlerden (etnik, dilsel ve dinsel) grupları da barındırmaktadır. Çeşitlilikler içeren ulus-devletlerin tek dil, etnik soy, tek ideoloji gibi konularda sorunlar yaşadığı ortadadır. Bu durum dışlayıcı ya da kapsayıcı olmak üzere farklı anlayışlarda ulus-devlet modellerinin doğmasına neden olmuştur (Akıncı, Ergil, İnal, Yalçın Yılmaz,

2005, s.178-181). Tarihsel beraberlikten kaynaklanan kültürel değerler başta olmak üzere, birçok faktör ulusun yaratılmasında ulusçular tarafından etkin şekilde kullanılmıştır.

Ulus devlet, kuruluş paradigmasında kültürel türdeşliği öngörür ve yönetim erkleri aracılığıyla etnik, dilsel, tarihsel, kültürel değerler paydasında türdeşlik iddiasını sürdürür. Ulus devlet kuramsal olarak, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde, egemenliği altındaki toplulukları ve bunlara ait alt kimlikleri (bölgesel, etnik, dilsel ve dinsel farklılıkları) istediği doğrultuda eğitmek/hükmetmek amacındadır. Vatan/toprak ve etnik/soy mitlerini canlandırarak (gerekirse uyandırarak) ortak kültür, semboller ve değerler çerçevesinde türdeşleştirmeye çabalayan ve böylece tek bir bütün olarak genelleştirilmiş üst ve üstün kimlik (ulus) içinde örgütleyen siyasi yapılardır (Kurubaş, 2008, s.23). Siyasi yapının nihai hedefi farklı unsurlardan ortak bir kimlik üretmektir.

Ulusçular toplum içindeki dini, kültürel, etnik ya da bölgesel farklılıkların ortak bir siyasal proje etrafında örgütlenerek ve özümseyerek ortak bir kimlik oluşmasını amaçlarlar (Schnapper, 1998, s.52). Bu amaç doğrultusunda uluslaşma hareketi belli kurallar çerçevesinde yapılmaktadır.

Uluslaşma ve devlet kurma aşamasında topluluklar, siyasal, ekonomik ve kültürel bir dizi istek ve amacın ortak yaşama isteği doğrultusunda bir araya gelmesinin sonucunda gelişmiştir. Tarihsel olarak milleti ve ulus-devleti oluşturan unsurlar, şehirlerde gelişen orta sınıfların ticari faaliyet alanlarının sınırlarının çizilmesi, ortak bir siyaset, kültür ve ekonomi alanlarının ortaya çıkması ve milletin bütün bireylerini kapsayacak bir hukuk sisteminin oluşturulmasıyla ortaya çıkmıştır (Boztemur, 2006, s.165). Yurttaşlık sistemi olarak da adlandırılabilir olan bu hukuksal çerçeve, bireylere belli haklar tanımanın yanı sıra sorumluluklar da yüklemektedir. Bu durumu bireylerin özgür iradeleriyle gerçekleştirmek devlet kurumlarının işlerliğinin daha etkin kılmasında önemli bir faktördür.

Bir ulus devletin üyesi olmak, siyasal ve sosyal değerlerin kendi içinde düzenlenmesiyle yaşanan özgün bir idealdir/fikirdir. Bu idealin kalıcılığı ve gerekliliği için belirlenen normları eşitlikçi, kutsal, milli, demokratik, tek ve sosyal açıdan önemli kılmaktadır (Brubaker, 2008, s.56-57). Belirlenen normlar, devletlerin yurttaşları arasındaki farklılıkları kabullenmesi durumunda “kapsayıcı” olarak adlandırılır. Fakat devletin yurttaşları arasındaki dinsel, dilsel ve etno-kültürel farklılıkları yok sayarak

‘tektipleştirici’ bir yaklaşımla kurallar belirlemesi belli sorunları da beraberinde getirmektedir.

Kapsayıcı ya da tektipleştirici anlayışta olsun her ulus-devlet modeli sisteminin devamlılığı açısından yurttaşlarına eğitim yoluyla siyasal değerleri ve ulusal kültürü aktarmaya çalışır.

3.5.2. Ulusal Kimlik

Ulus devlet toplumun birliğini, kültürel benzerlik üzerinden homojenleştirmeye dayandırmaktadır. Yani farklılıkları sentezlemek yerine tektipçilik (ideolojisi) üzerinden yola çıkar ve farklı olanı görmezden gelmenin yanında onları ‘ulus’un benzer unsurları olarak tanımlar. Bu şekilde bir yaklaşımla, benzerlikler yaratma çabasında farklılıkları benzeştirme yoluyla kısmen ya da tamamen yok etmeyi amaçlar. Öncelikli değerler bütünüünün simgesi olarak nitelendirilen “ulusal kimlik” ise, resmi ideolojinin farklı olana atfettiği tüm bu tanımlamalara kaynak sağlar (Ergil, 2005, s.182-186). Benzerliklerin yaratılması aynı zamanda farklılıkların hangi ortak değerler etrafında toplanabileceği sorununu da ortaya çıkarmaktadır.

Homojenleştirilmiş kitlesel bir kültürün etrafında ortak bir ekonomiyi, yasal hak ve sorumlulukları paylaşan, ortak mitleri ve tarihsel birlikteliği benimsemiş aynı toprak üzerinde aynı hukuksal çerçeve içinde yaşayan topluluk ulusal kimliği oluşturmaktadır. Herhangi bir ulusun üyesi olabilmek, yurttaşlık hakkını elde edebilmek belli kriterlere bağlanmıştır.

Yurttaş olma hakkını elde edebilmek için bir toprak parçasında doğmuş olma kriteri, hemen hemen tüm devletlerdeki ortak kabuldür. Bu aidiyet kriteri doğumu uzlaşmış bir yurttaş olma kuralı olarak kabullenmekten çok, politik sınırları kutsallaştırmak için düzenlenen realitedir (Stevens, 2001, s.105). Ancak doğumun dışında yurttaşlık hakkı elde etmenin başka hukuki yolları da mevcuttur. Ulusal/milli kimlik, devletin belirlemiş olduğu kriterler çerçevesinde oluşturulmaktadır. Bu kriterler, devletlerin yaklaşımlarına göre farklılık gösterebilmektedir.

Ulus-devlet modeliyle birlikte Fransız ve Alman anlayışı olarak literatürlerde yer alan ulusal kimlik konseptleri oluşmuştur. Fransız modeli ulusal kimlik anlayışı evrensel, rasyonalist ve devlet merkezciyken, Alman ulusal kimlik anlayışı ise tikelci, organik, farklılaşmacı ve etnik merkezci bir yaklaşım sergilemektedir (Brubaker, 2008, s.67). Bu nedenle ulus devletlerde temel eğitimin zorunlu olmasının altında yatan

gerçek aslında eğitim sisteminin “istenilen tipte yurttaş üreten bir fabrika” (Caymaz, 2008, s.5) olmasını sağlamaktır. Zorunlu eğitim yoluyla bireylerin üyesi oldukları devletin kurallarını içselleştirmesi ve geçmişi/kültürü özümsemesi amacıyla Sosyal Bilgiler dersiyle başlayan tarih eğitimi, bireyin siyasal sosyalleşme ve ulusal kimlik kazanma sürecinde önem taşımaktadır.

Günümüz tarih eğitiminde dikkat çeken iki anlayış vardır. Birincisi, ulus devlet kimliğini pekiştiren tarih; ikincisi, ulusal meşruiyet dışında kalan mahalli ve özerk alanların, geçmişin hikâyesini anlatan tarihçilik anlayışıdır. Ders kitaplarındaki ulus devlet tarihi aktarımının duyuşsal ve bilişsel bütünlük sağladığı görülmektedir. Tarihsel konuların ulusun coğrafyasıyla sınırlandırılması ulusal kimliğin korunması açısından güvence sağlar. Fakat bu durum ülke içerisindeki farklı kimliklerin alternatif doğrularını nicelik olarak fazlalaştırır. Böylece ulusal sınırlar içindeki çoğul tarih, ulus devlet açısından tekil olması beklenen tarih bilgisiyle karşı karşıya gelebilir. Bireyler arasındaki bazı ortak yönler belirginleşirken, farklılıkların ise tahmin edilenden fazla olduğu su yüzüne çıkar (Ersanlı, 2002, s.35-36). Farklılıkların eğitim programlarında ortak payda etrafında birleştirilmesi, daha kapsamlı bir programla sağlanabilir. Bu amaç doğrultusunda tarih eğitiminde savaşımlara değil, toplumsal barışı hedefleyen ve kültürel değerleri kapsayıcı anlayışla ele alan konulara geniş yer ayırmak gerekir.

3.5.3. Ulus Devlet-Yurttaş İlişkisi

Ulus kavramı, homojen kimliklerin üretilmesi ve kimliklerin bireyselleştirilmesini sağlamıştır. Bu şekilde ulusu oluşturan bireylerin ortak karakteristik özellikler taşıması mümkün olmuştur. Oluşan durumlar karşısında ulusların birer birey gibi tepki verdikleri ve irade gösterdikleri varsayılmıştır. Aynı zamanda bu durum bireylerin özgür iradelerini üyesi oldukları milletin iradesiyle sınırlandırmıştır. Ulus-devlete mensup bir birey ancak üyesi olduğu devletin sınırları içinde kalarak, hatta bazen eriyerek varolabilmişlerdir. Modern birey artık özgür kişi değil, ulus-devletin parçası olarak milletiyle özdeş yurttaştır (Mahçupyan, 2000, s.24). Bireyin ulusunu temsil etmesini sağlayacak değerlerin bireye yüklenmesi, devletlerin temel politikalarını oluşturmaktadır. Özellikle seçim dönemlerinde ulusal kimliğe yönelik vurgular büyük önem kazanmaktadır.

Yurttaşların yönetim erklerinin belirlenmesindeki oy sorumluluğu ulus devlet-yurttaş ilişkisinin çoğulculuk ve yetkiler diyalektiği açısından önemli bir noktadadır.

Her devletin bu konudaki politikası halktan gelen talepler ya da elit grupların öncelikleri tarafından değişim gösterebilmektedir.

Özipek'e (2003, s.102) göre, Türkiye'de devlet modern dünyadaki aksine araçsal değil, bizatihi amacı ifade etmektedir. Devletin her şeyden önce gelmesi, sınırları çizili resmi bir ideolojiye dayanması toplumun tümünü kapsayan bir program (çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak) yürütmektedir. Bu durum da, farklı siyasal görüşlerin hükümet olsalar dahi iktidar olamayacağına dair yaygın bir görüşü ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, devletin demokratikleşmesi konusunun siyasal tartışmaların başında yer almasının ana nedenidir. Ulus devletlerdeki baskın kültür, diğer kültürlerin tanımlanmasında farklılaşmaları ortaya çıkarmaktadır.

Ulus devletlerin tümünde, ulusun tanımı 'biz' kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bu kavram aynı zamanda 'biz'den farklı olanların var olduğu 'öteki' kavramını da doğurmaktadır. Bu olguların/gerçeklerin yeniden üretilmesi sürecinde kavramların birbirlerinden beslenmesiyle oluşturulmuş tarihsel bir süreçtir. Ulus devlet olma sürecinde oluşturulan kimlik de bu anlamda kolektif kimlik düzleminde bir mensubiyeti doğurmaktadır. Ancak kolektif kimlik çok boyutludur. Bireylerin içinde doğdukları kimlik ile resmi siyasal sınırları içerisinde yaşadıkları, benimsediği veya benimsemek durumunda olduğu siyasal kimlik gibi aidiyet nesnelere bulunmaktadır. Bu durum ulus devlet içerisinde alt kimlik-üst kimlik olgusunu ortaya çıkarır. Ulus devlet ile yurttaşları arasında oluşan bu kimliksel boyuttaki tanınma süreci kapanmacı ulus ya da diyalogcu anlayış çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmaktadır (Ergil, 2005, s.193-198). Günümüz dünyasında bireylerin birden çok kimliğe sahip olması ve bu kimlikleri yaşantıları esnasında kullanmak istemesi, kamusal alanda hangi kimliğin ön planda olacağı ya da olması gerektiği tartışmalarını arttırmaktadır.

3.5.4. Yurttaş

Yurttaşlık kavramı, ilk olarak Antik Yunan'da ortaya çıkan ve zaman içerisinde değişip gelişerek tüm dünyaya yayılan bir kavramdır. Antik Yunan Dönemi'nde Platon'a göre iyi yurttaş sosyal ve siyasal sisteme saygılı olan, yasalara uyan ve özdenetimini sağlayan kişidir (Heater, 2007, s.28). Yurttaşlık, zamanla hukuksal bir kavram olarak siyasal ve politik anlamların da yüklendiği bir olgu haline gelmiştir.

Antik Roma Dönemi'nde yurttaşlık, görevler ve haklar modeliyle oluşturulmuş bir modeldir. Askerlik, vergi ödemek gibi ödevler Roma İmparatorluğu yurttaşlarının

başlıca görevidir. Yurttaşların çocukları da doğal olarak yurttaşlık statüsüne ulaşır. Yurttaşlar serbest olarak ticaret yapma hakkına sahip olmanın yanı sıra meclis üyelerini ve siyasal görevlere aday olanları da seçme haklarına sahiptir (Heater, 2007, s.52). Aydınlanma dönemi ve siyasal olayların hız kazandığı dönemlerde yurttaşlık anlayışında da değişim yaşanmıştır.

Yurttaşlık kavramı, 1789 Fransız Devrimi'yle yeni bir boyut kazanmış ve Fransız Ulusal Meclisinin yayımladığı İnsan ve Yurttaş Hakları bildirgesinde 'insan' ile 'yurttaş' kavramının birlikte kullanılmasıyla 'kralın tebaa'sı ulus-devletin yurttaşı düzeyine yükselmiştir (Altunya, 2003, s.4). Fransız devriminin getirdiği ve yurttaşlık anlayışıyla bütünleşen eşitlik kavramının ön plana çıkması ve endüstriyel devrimin etkisiyle, bireylerin belli sorumluluklar karşılığında bağlı oldukları devlet üzerinden elde ettikleri hakları genişletmek için yoğun bir mücadele dönemi başlamıştır. Dönemin yurttaşlık kimliği, devlet tarafından verilen eşit statüdeki haklarda ve özerk birer kişi olarak yurttaş bireylerce yerine getirilen görevlerde saklıdır. İyi yurttaş, devlete bağlılık duygusu besleyen ve görevlerini yerine getirme sorumluluğu taşıyandır (Heater, 2007, s.10-11). Devletler, toplumsal yapılarına göre belirlemiş oldukları hukuk kuralları çerçevesinde yurttaş kavramını farklı şekillerde tanımlamışlardır.

Hukuksal bir terim olan vatandaşlık, bir kişiyi devlete bağlayan bağıdır. Bu bağ ile devlete bağlı kişiye "yurttaş" denir (Altunya, 2003, s.1). Bir devlete tabiiyet hukuksal bir bağıdır, kişinin etnik kökeni bu durumda etkili değildir (Kepenekçi, 2008, s.30). Sarıbay'a göre (1992, s.89), yurttaşlık bireyin içinde bulunduğu topluluğa adapte olarak veya üyelik statüsüyle, kazandığı hak ve görevlere dayanarak kendisinin ve içinde yaşadığı toplumun çıkarlarını içeren özel alanda olduğu kadar kamusal alanda da eylemde bulunma hakkıdır. TDK'nin Büyük Türkçe Sözlüğünde 'vatandaş' kelimesi sadece 'yurttaş' olarak tanımlanmış ve Atatürk'ün '*Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz*' cümlesiyle örneklendirilmiştir.

Sürekli bir değişim ve gelişim halinde olan yurttaşlık, küreselleşme süreciyle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Teknolojinin hızlı gelişimiyle ulaşım ve haberleşme araçları kişiler arasındaki mesafeyi iyice kısaltmıştır. Bu durum, toplumları birbirlerine yakınlaştırmakla birlikte, emek ve sermayenin de dolaşımını hızlandırmıştır.

Küreselleşmeyle birlikte devletlerin uluslararası antlaşmalara taraf olması ve antlaşmaların bağlayıcı sonuçlarından ötürü yurttaş/yurttaşlık kavramı ulusal statülerin

üzerine çıkmaktadır. Günümüzde kitle iletişim araçlarının, ileri teknoloji ve hızın yol açtığı mekân/boyut hayatımızdaki mesafeleri minimize etmektedir. Bu gelişmeler sonucu yaşanan yoğun göçler nedeniyle de ulus devletlerin (dost/düşman zıtlığına dayanan) klasik yurttaş anlayışı değişime uğramaktadır (Esendemir, 2008, s.64).

Ekonomik nedenlerle yurt dışında çalışanlar, siyasi nedenlerle sığınmacı durumunda olanlar ya da eşleri farklı ülke yurttaşı olanlar sürekli kendi ülkelerinde yaşayamayabilirler. Bu nedenle birden çok ülkenin yurttaşı olma (çoklu yurttaşlık) yolu açılmıştır.

Her anayasal devlet vatandaşlık hak ve sorumluluklarını anayasada tanımlamaktadır. Günümüzde bir ülkenin vatandaşı olabilmek için gerekli olan unsurların başında bazen milliyet, bazen doğum yeri, bazen de kültür gelmektedir. Türkiye’de 1982 Anayasası’nda bireyin devletle bağı kurmakta milliyetçilik bağı ön plana çıkartmış olup devlete yurttaşlık bağı ile bağlı olan herkesi “Türk” kabul etmiştir. Yani her Türk vatandaşının çocuğu Türk vatandaşı olarak doğar. Buna göre Türk babanın ya da ananın çocuğu Türk’tür. Vatandaşlık, yasanın gösterdiği koşullarla kazanılır ve ancak yasada belirtilen durumlarda kaybedilir. Vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadığı sürece hiçbir Türk vatandaşlıktan çıkarılamaz. Özellikle AB süreciyle birlikte vatandaşlık algılamasında Türkiye’de alt-kimlik/üst-kimlik tartışmaları yoğunluk kazanmıştır. ‘Türk’ kavramının etnisiteyle ilişkilendirilmesi, Türkiye’deki vatandaşlık algısını anayasal düzlemde uzaklaştırabilmektedir. Bu durumun Türkiye’deki ‘yurttaşlık’ kavramının ana problemini oluşturuyor görüntüsü içerisinde ele alınması ise bu alandaki çalışmaları dar bir kapsama hapsedmektedir.

3.5.5. Yurttaşlık Hakları

Yurttaşlık hakları, tarihsel süreçte birey lehine gelişen bir değişim içerisinde olmuştur. Alfred Marshall 1949 yılında yurttaşlık üzerine hazırladığı makalede yurttaşlık haklarını üç önemli bileşende toplamıştır. Yurttaş haklarının kazanım süreci; medeni hakların oluşumu 18. yüzyıla, siyasi hakların oluşumu 19. yüzyıla ve sosyal hakların oluşumu ise 20. yüzyıla rastlar (Heater, 2007, s.10-11). Haklar, teknolojik gelişmeler sonucu ulaşım ve haberleşmede yaşanan hızlı gelişmelerle sürekli genişlemektedir.

Yurttaşlık hakları günümüzde uluslararası toplum tarafından insan faaliyetleri boyutları içerisinde üç kuşak hak olarak belirlenmiştir.

Birinci kuşak haklar (Özgürlük hakları): Temel haklar olarak da ifade edilebilecek olan bu haklar yaşama hakkı, ifade özgürlüğü, örgütlenme hakkı, adil yargılanma hakkı, toplumda siyasi yaşama katılma hakkı gibi hakları içeren kişisel ve siyasal haklardır.

İkinci kuşak haklar (Eşitlik hakları): Elverişli yaşama standardı hakkı, çalışma hakkı, sendikaya katılma hakkı, sağlık ve eğitim hakkı gibi hakları içeren sosyal, ekonomik ve kültürel haklardır.

Üçüncü kuşak haklar (dayanışma hakları): Toplumların ve halkların kolektif hakları anlamındadır. Kalkınma hakkı, barış hakkı, sağlıklı çevre hakkı üçüncü kuşak haklar olarak tanımlanabilir. Bu haklar daha çok değerlendirme ve tanınma aşamasında olduğundan geliştirilmekte olan haklar olarak da tanımlanmaktadır (Brander, Gomes, Oliveria, 2008, s.25-26). Hakların sürekli genişleyen bir yapıda olması, süreç içerisinde yeni taleplerin doğmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

3.5.6. Yurttaşlık Sorumlulukları

Yurttaşların toplumsal düzenin korunması amacıyla belli görevleri yerine getirmesi, yurttaşlık olgusunun önemli kurallarındandır. Yurttaşlık sorumlulukları olarak adlandırılan bu durum, ilk yurttaşlık anlayışından günümüze kadar gelen tüm yurttaşlık tanımlamalarında yer almıştır.

Sorumluluk, bireyin yaptığı davranışların sonuçlarını bilerek isteyerek kabullenmesi durumudur. Her hak bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Toplumsal kurallar olarak da adlandırabilecek bu sorumluluklar tarihsel süreç içerisinde farklı uygulamalarla süregelip devam etmektedir. Antik Roma döneminden günümüze devam eden sorumlulukların başında vergi vermek ve askere gitmek (askerlik devletlerin hukuksal düzenlemelerine göre değişmektedir) gelmektedir. Bu durumda kişisel çıkarların kamu yararı için feda edilerek, kamusal alanın kutsanması askerlik ve vergi vermek gibi görevler üzerinden belirlenmektedir (Kılıç, 2007, s.44-45). Toplumsal menfaatlerle bireylerin çıkarlarının çatıştığı durumlarda birey-devlet ilişkisine göre farklı çözümler yapılmaktadır. Bireyin devletten önce geldiği, ‘devlet, birey içindir’ anlayışı günümüz modern yurttaşlık kavramının olgusudur.

Çeşitli dönemlerde farklı ihtiyaçlar nedeniyle devletlerin yurttaşlarında talepleri de değişime uğramıştır. Ulus- devletlerin ortaya çıkması, milli sınırların çizilmesiyle devletlerin yurttaşlardan beklentileri milli unsurlar çerçevesinde, toplumsal değerler ve inanışlar yönünden yeniden şekillenmesini sağlamıştır.

Devletlerin demokratik gelişmişlik düzeyiyle ilintili olarak belirlenen vazifeler, Türkiye’de dört ana unsurda belirlenmiştir. Bu vazifeler askere gitmek, vergi vermek, oy kullanmak ve kanunlara uymak şeklinde sıralanmıştır.

3.5.7. Milli Güvenlik

Yurttaşlık eğitiminde geçen kavramlardan biri de ‘Milli Güvenlik’ tir. Milli güvenlik kavramı, siyasal-hukuki bir kavram olarak düşünülebilir. Kavramın yasalarda açık bir tanımının yapılmaması ve kapsamının ülkelerin politik durumlarına göre değişmesinden ötürü siyasal bir durum oluşturmaktadır. Anayasa ve diğer yasalarda yer alması ise hukuki bir durum olduğunu göstermektedir. Türk hukuk sisteminde ise, milli güvenlik kavramı daha çok özgürlüklerin doğrudan doğruya kısıtlanmasına neden olabilecek bir kavram olarak tartışmalara sebep olmaktadır (Aybay, 1978, s.60-62). 1982 Anayasası’nın 13. maddesi (Temel hak ve hürriyetler; Devletin ve milletin bölünmez bütünlüğünün milli egemenliğin, cumhuriyetin ve milli güvenliğin kamu düzeninin genel asayişin kamu yararının genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile sınırlanabilir.)

Anayasanın 13. maddesi, 2001 yılında AB kriterlerine uyum paketinde kaldırılmıştır. Bu maddenin kaldırılmasıyla “milli güvenlik” temel hakların sınırlandırılması nedeni olmaktan çıkarılmıştır. Fakat anayasanın 28. maddesinde ‘milli güvenliğe’ vurgu devam etmektedir. İlköğretimden itibaren ders kitaplarında yer alan ‘milli güvenlik’ kavramı, bugün orta öğretim kurumlarında ordu mensubu kişilerce eğitimi verilen dersin de adıdır.

‘Milli Güvenlik’ kavramı, yeni programda T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersleriyle ‘iç tehdit’ ve ‘dış tehdit’ kavramlarıyla verilmektedir. ‘Hedef Türkiye’ konu başlığı altında misyonerlik faaliyetleri, bölücü unsurların faaliyetleri ve irticai faaliyetler olarak sıralanan tehdit unsurları Milli Güvenliğimizi ilgilendiren olumsuzluklar olarak belirtilmiştir (Başol, 2009, s.204-205).

3.5.8. Farklılıklara Bakış

Bireylerin dinsel, dilsel, fiziksel ya da etno-kültürel açıdan tümüyle aynı olması imkânsız olduğu kadar bunu gerçekleştirme ideali de bir o kadar tehlikeli bir girişimdir. Farklılıkların ele alınması konusu, fikirlerin kabul edilmesi aşamasında çatışmacı bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu çatışma ile farklılıkların farkına varılamaması durumu ya da yanlış olarak kabul edilmesi durumu ortaya çıkabilir.

Okulların muhtelif grupları bir arada bulunduran bir kurum olması çatışmaya en uygun örgütlenme yeri konumuna gelmesini sağlamıştır. Okul içerisinde yer alan farklılıkları anlama ve tahammül etme eksikliği; ayrımı, zorbalığı hatta şiddeti körükleyebilmektedir. Farklılıkların, sorun üreten bir grup olduğunu düşünmek yerine, zenginlik olduğunu anlamak ve farklılıklara olumlu bir bakış açısı geliştirmek, insanların ortak sorunlar karşısında birlikte farklı çözümler bulma tecrübeleriyle kazanılır. Okul yaşamında uygulamalı olarak verilecek eşit düzeyde katılım yoluyla karar alma ve sorun çözme anlayışı okul yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak eğitimde yer almalıdır. Bu şekilde farklılıklara saygıyı güçlendirerek, okul ortamını daha uzlaşmacı ve şiddetten uzak bir duruma getirmenin yanı sıra toplumsal düzeyde de huzur artırılabilir. Bu deneyimlerin kazanılmasında demokratik, katılımcı, uzlaşmacı bir yurttaşlık anlayışının eğitim sistemindeki yeri büyük önem taşımaktadır (Gümüseli 2008, s.5). Farklı olarak nitelendirilen birey, grup ya da toplulukların kültürlerine yönelik tutum onları rencide etmeyecek şekilde belirlenmelidir.

Sınırları içinde yaşadığımız ülkenin varolan kültürel zenginliklerinin/değerlerinin, sadece turistik gezilerde oluşan nostaljik duyguları tatmin etmek dışında, çok daha derin anlamlar taşıdığı bilinmelidir. Farklılıkları, entelektüel dünyayı zenginleştirmek ya da görsel ve işitsel zevkleri tatmin etmek için değil, bizatihi bir ‘değer’ olduğu için korumak ve zenginleştirmek için çaba harcanmalıdır (Bağlı ve Özensel, 2005, s.33). Bu anlamda farklı olarak nitelendirilen kültürel değerlerin sadece müzelerde sergilenecek bir olgu olmadığı anlaşılmalıdır.

Eğitim ortamında “farklılık” olarak nitelendirilecek bir diğer durum ise engelli bireylerin eğitim durumlarına yönelik hakları ve eğitim programlarında bu konu üzerine ne ölçüde durulduğudur. MEB 1951 yılından bu yana eğitim programlarında özel eğitime muhtaç öğrenciler için özel eğitim okullarında ya da normal sınıflarda kaynaştırma eğitimi vermiştir. Eğitim kurumlarındaki fiziksel/zihinsel engelli yurttaşlar bu farklılıklarından dolayı toplumsal yaşamın dışında bırakılmamalıdır.

Genel olarak ders kitaplarında tek tip öğrenci modeliyle ikonlaşma yaşanması, farklılıklara yer verilmemesi, farklılıklara bakış ve hoşgörü eğitimi açısından olumsuzluklar yaratmaktadır (Salman, 2010). Bu olumsuzlukların aşılması amacıyla toplumu meydana getiren tüm bireylerin ortak paydada buluşabileceği eğitim programlarının geliştirilmesi yararlı olacaktır.

3.5.9. Evrensel ve Ulusal Değerler

Değerler, ulusal ve evrensel açıdan toplumların inanışları, dilleri ve etno-kültürel yapıları yönünden karşı karşıya gelebilmektedir.

Ulus devlet modelinin tektipleştirici yaklaşımı dinsel, dilsel, etnik farklılıkları evrensel değerleri göz önüne alarak diyalogcu bir konsept oluşturmak yerine asimilasyon (gönüllü ya da zorunlu) yoluyla benzeştirme yoluna gitmektedir. Bu durum, başta eğitim sistemlerinde/kurumlarında inanç, dil ve etnik köken boyutunda kamusal alan ve resmi dil gibi tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Bu yaklaşım dünya devletlerinin genel anlamda ulus-devlet modelini benimsemiş olmasından dolayı tanınma, tanımlanma ve sayılma krizlerini de birlikte getirmektedir (Ergil, 2005 s.174-178).

Zaman/mekân kavramının gelişen teknolojiyle önemli ölçüde kısılmasıyla ve küreselleşmenin etkileriyle ulus-devletlerin farklılıklara bakışı da değişim göstermektedir. Ulus kavramını oluşturan, ulus kimliğinin devamlılığını sağlayan ve gelecek nesillere aktaran ideolojik aygıt ulusal eğitim politikalarıdır. Bu nedenle, yürürlüğe konan eğitim politikaları, bireylerin siyasal sosyalleşmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Eğitimin ideolojik boyutu, yurttaşlık (ulusal değerleri sahiplenme) bilincinin yerleştirilmesinde önemlidir. Öte yandan, küreselleşme süreciyle birlikte, ulusal eğitim anlayışının yerini ulus bilincinin arka planda kaldığı evrensel değerlerden oluşan eğitim anlayışı almaktadır. Dolayısıyla, tektipleştirici ulus-devlet anlayışına bağlı yurttaşlık politikalarından, evrenselleşmiş bir anlayışa bağlı yeni bir yurttaşlık politikasına geçiş söz konusudur (Güngör, 2008, s.4). Küreselleşmenin etkisiyle AB gibi uluslar üstü organizasyonlar kurulmuştur. Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sürecinde düşman olan ülkeler, bugün aynı para birimini kullanan, kültürel sınırlarını kaldırmış, ortak değeri ön plana taşıyan eğitim anlayışını benimsemiş durumundadırlar.

3.5.10. Yurttaşlık Eğitiminde Bireyin Yeri

Yurttaşlık eğitiminin amacı, ulus devlet yapısının oluşumunda toplumu ortak değerler etrafında toplamaktır. Bu eğitimle oluşturulan yeni düzenin devamlılığını sağlamak ve bireyi istenilen toplumun bir parçası haline getirmektir. Süreç içerisinde yaşananlar neticesinde bireysel özgürlükler toplumsal düzeyde farklı uygulamalara maruz kalabilmektedir. Oluşturulan anayasalar ve eğitim programlarıyla yönetim erklerinin istekleri çerçevesinde bireyin yurttaşlık hakları ve sorumluluklarıyla

toplumsal rolü belirlenmektedir. Tarihsel süreç içerisinde Fransız İhtilali sonrası yoğunlaşan uluslaşma dönemi Osmanlı Devleti'ni de yoğun olarak etkilenmiştir. Bu etkilenme eğitim anlayışını dolayısıyla da yurttaşlık eğitimini de etkilemiştir.

Doğan'ın (1994) çalışmasında, Osmanlı Devleti'nin Meşrutiyet yönetimi dönemindeki ders kitaplarının öğrencilere aktardığı siyasal sosyalleşme anlayışını incelenmiştir. Dönemin yurttaşlık eğitiminde saltanatın ve Meşrutiyetin istediği insan tipi ve özellikle kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığı bariz olarak görülmektedir. II Abdülhamit döneminde imparatorluk içerisinde farklı etnik yapılara saygı ve Osmanlı yurttaşlığı paradigması eğilimi ön plandayken İttihat ve Terakki yönetimi döneminde ise Türkçülük akımı eğitim sisteminin merkezine oturmuştur. 1910'lu yıllardan itibaren çokkültürlü yurttaşlık yerini tek kültürlü yurttaşlığa bırakmıştır. 1876-1918 arasında kapsayan bu dönemde eğitim sistemimizde birey hemen hemen yok sayılmış, dönemin hızlı değişen politik ve siyasi pozisyonu nedeniyle baskıcı bir yönetim anlayışı ağır basmıştır. Bu dönemde ayrıca dinsel öğeler ders kitaplarında geniş yer tutmuştur. Dönemin bireylerinden beklenen öncelikle Allah'a daha sonra da padişaha itaat etmektir (Doğan, 1994, s.40-167). .

Cumhuriyetin ilk yıllarında ve tek parti döneminde modernleşmeyi ve sistemin devamlılığını sağlamak maksadıyla eğitim sisteminde köklü fakat jakoben değişiklikler yapılmıştır. 1924'ten itibaren toplulukçu anlayış çerçevesinde hazırlanan programlar ile yurttaşlık anlayışı, Fransız modeli sözleşmecî ulus şeklinde verilmeye çalışılmıştır. Fakat dönemin ders kitaplarında vatan, ırk, dil ve tarihsel geçmişin yanı sıra Türklerin Orta Asya geçmişine yapılan göndermeler ile millet ve ırk birleştirilerek Alman modeli ulus tipi etkin olmuştur (Üstel, 2009, s.278-279). Cumhuriyetin ilk yıllarında ulusun hangi temeller üzerinden şekillendirileceği konusu dönemin önemli siyasi kişilerince kaleme alınan kitaplardan ve konuşmalardan net olarak anlaşılmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşlarından olan Mahmut Esat Bozkurt tarafından kaleme alınan ve üniversitelerde okutulan 'Türk İnkılâbı Tarihi' adlı kitabındaki anlatım milliyetçiliği etnik temelli olarak açıklamaktadır: *'Tarih diyor ki, devlet işlerinin başına, devletin kurucusu olan kavimden başkası geçince, devlet inkıraz bulur. Millet, istiklalini kaybeder, (...) yeni Türk Cumhuriyeti'nin devlet işleri başında mutlaka Türkler bulunacaktır. Türk'ten başkasına inanmayacağız. Atatürk*

inkılâbının farikası, Türk milliyetçiliğidir. Türk olmaktır' (Akt: Koçak, 2009, s.436–437).

Cumhuriyetin ilk yıllarında uluslaşma sürecinde, 1930'ların hükümet başkanı İsmet İnönü'nün şu sözleri 'Türk' kavramının anlamını açıklayacak düzeydedir: "Bu ülkede sadece Türk ulusu etnik ve ırksal haklar talep etme hakkına sahiptir. Başka hiç kimsenin böyle bir hakkı yoktur." (Milliyet, 31.08.1930). Yine dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt 1930 yılında Ödemiş'te seçmenlere yaptığı konuşmasında, ülkenin tek ve gerçek efendisinin kim olduğunu net bir biçimde açıklamaya çalışmıştır: *'Biz Türkiye denen dünyanın en hür ülkesinde yaşıyoruz. Mebusunuz inançlarından samimiyetle bahsetmek için buradan daha müsait bir ortam bulamazdı. Onun için hislerimi saklamayacağım. Türk bu ülkenin yegâne efendisi, yegâne sahibidir. Saf Türk soyundan olmayanların bu memlekette tek hakları vardır; hizmetçi olma hakkı, köle olma hakkı. Dost ve düşman, hatta dağlar bu hakikati böyle bilsinler'* (Cumhuriyet, 19.09.1930; Akt: Ahmet Özer, 2009, s.63). *'1934 yılında çıkarılan iskân kanununda 'Türk ırkından olan' ve 'Türk ırkından olmayan' muhacir ve mültecilere ayrı düzenlemeler öngörülmüştür; askeri okullara alınacak öğrencilerle ilgili verilen ilanlarda 'Türk ırkından olmak' şartı aranmıştır'* (Bağlı ve Özensel, 2005, s.31).

Uluslaşma sürecinde oluşturulan ulusal mitlerin toplum tarafından benimsenmesi konusunda da çalışmalar yapılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında jakoben anlayışla hazırlanan modernite projelerine, halkın katılımı ve içselleştirmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda birçok eğitim kurumu açılmıştır. Türk Ocakları, Halkevleri, Millet Mektepleri, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu devletin eğitici ve yönlendirici ideolojik aygıtları olarak işletilmiştir. Bu eğitim anlayışı ile eskinin ümmetçi, dinsel kolektif kimliğinden ulus anlayışına dayalı millet kimliğine geçiş için zemin hazırlama amacı taşıdığı şeklinde de yorumlanmıştır (İnal, 2004, s.28). Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan bu eğitim kurumlarının, etkinliği eskisi kadar olmamasına rağmen bugün halen varlığını sürdürmektedir.

Kadioğlu'na (2008, s.181) göre, Türkiye'deki modern yurttaşlık anlayışının cumhuriyeti kuran elitler tarafından üstten bir yaklaşımla inşa edilmeye çalışılması, özel yaşama müdahale boyutunu da içerir. Yurttaşlık görevlerine daha çok önem verilip yurttaşların bireysel ve özel tercihleri geri planda tutulmuştur. Bu nedenle Türkiye'de

yurttaşlık olgusu bireysel özgürlükler bağlamında değil, toplum ve devlet temelli bir olgu olarak gelişmiştir. Türkiye’de yurttaş-devlet ilişkisinin tarihsel süreci incelendiğinde devletin, bireyden önce geldiği görülmektedir.

3.6. Türkiye’de Sosyal Bilgiler Dersinin Yurttaşlık Eğitimi Hedefleri Yönünden Tarihsel Süreci

Cumhuriyetin ilk yıllarında Yurt Bilgisi, Yurttaşlık Bilgisi gibi farklı isimlerle ama aynı konuları içeren dersler yurttaşlık eğitimi olarak verilmiştir. Sosyal Bilgiler, 1968 yılından itibaren Türkiye’de ders olarak MEB programlarında yer almaya başlamıştır. MEB tarafından hazırlanan 1968 programında Sosyal Bilgiler dersiyle amaçlanan ve öğrencilere kazandırılmak istenen davranışlar, yurttaşlık eğitimi yönüyle genellikle görev ve sorumluluklar olarak belirlenmiştir. Bu programda öğrencilerden başta ulusa, yurduna, Türk devrimlerine ve ülkelerine bağlı; araştırmacı, inceleyici, fedakâr ve fazilet sahibi iyi bir yurttaş olmaları beklenmiştir. Ayrıca mükemmel bir insan yetiştirmek amaçlanmıştır (MEB, 1968, s.63-65). Milli duyguların ve ulus-devlet kavramlarının her şeyin üzerinde tutulduğu bu amaçlarda korporatist yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Amaçlar arasında: *‘Öğrenci topluluk içinde yaşamının bir zaruret olduğunu, millet kavramını ve Türk milletinin karakterini kavrar; Türk Milleti’ne, bayrağına, Türk askerine ve Türk Ordusuna karşı sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirir. Millet ve yurt işlerini her şeyin üzerinde tutar, millet ve yurda karşı canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü haline getirir.’*

Bu şekilde belirlenen amaçların dönemin koşullarıyla ilişkili olduğu ve 1961’de yaşanan ara dönemin etkisinde kaldığı görülmektedir. Bu dönemde dünyada ve Türkiye’de yaşanan gençlik hareketleri neticesinde, öğrenci olaylarını bastırma ve önüne geçme amacıyla ulusal/milliyetçi değerler programlarda geniş yer tutmuştur.

1980 ve sonrasında yaşananların etkisiyle Sosyal Bilgiler öğretimindeki konular ve kavramların aktarımlarında da değişimler yaşanmıştır. 1980 yılına kadar ‘Kemalizm’ ve ‘Atatürk Devrimleri’ olarak adlandırılan kavramlar bu tarihten itibaren ders kitaplarında yerini ‘Atatürkçülük’ ve ‘Atatürk İnkılâpları’ kavramlarına bırakmıştır. Türkçe bir kelime olan ‘devrim’ ara dönemin sakıncalı bulduğu bir kelime olmasından dolayı yerini eski dilden ‘inkılâp’ kelimesine bırakmıştır. Hazırlanan yeni Sosyal Bilgiler ders programlarında da kelimeler bu şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Türk-İslam sentezine yönelen Sosyal Bilgiler eğitimi ders konularında İslam tarihi de yoğun

olarak yer almıştır. Ulusal değerler ile dini motiflerin yakınlaştırılmasına büyük önem verilmiştir. Ayrıca bu dönemde yönetim erkleri ‘resmi din’i eğitim kurumlarında öğretmeyi uygun görmüştür. Dini eğitim ile aşırı sol akımların yayılmasının engellenebileceği düşünülerek ‘Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi’ adı altında dinsel eğitim anayasal bir zorunluluk olarak programa alınmıştır (Özel, 2008, s.252). Zorunlu din dersinin gerekliliği ve gereksizliği konusundaki tartışma bugün de devam etmektedir.

İlköğretimin, sekiz yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitime 1997 yılında geçmesiyle birlikte yeniden Sosyal Bilgiler dersi ilköğretim programa girmiştir. Bu dönemde Sosyal Bilgiler dersiyle öğrencilere aktarılmak istenen genel hedefler çoğunlukla Atatürkçülük üzerinden belirlenmiştir. Öğrencilerin Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı, laik, demokratik ve çağdaş değerleri benimseyen ve koruyan bireyler olarak yetiştirmek istendiği hedefler arasında belirtilmiştir. Barışçıl bir yaklaşımla Atatürk’ün ‘Yurtta sulh, cihanda sulh’ sözü hatırlatılmıştır. Öğrencilere güven duygusu kazandırma amaçlandığı iddiasıyla da ‘Türk, övün, çalış, güven!’ ve ‘Ne mutlu Türk’üm diyene!’ sözleri temel alınmıştır. Öğrencilerden demokrasimizin korunması ve geliştirilmesi için çalışmalar yapması istenmektedir (Vural, 2008, s.181). Bu hedef; ‘*Türkiye Cumhuriyeti’nin demokratik olduğu, cumhuriyetin demokrasi ile bütünleştiği belirtilir, vatan ve cumhuriyet sevgisi telkin edilir*’ şeklinde TTKB’nin 02.04.1998 tarih ve 62 sayılı kararı ile alınmıştır. 1997 yılında ülkenin içinde bulunduğu laiklik tartışmaları, imam hatip okullarının durumu ve politik gerginlikler sonucunda yaşananlar ilköğretim programlarını da derinden etkilemiştir. 1980’de yaşananlar ve ara döneme girilmesiyle oluşan Türk-İslam sentezi politikası 1997 yılında terk edilmiştir. Bu durum milli eğitim programlarını, dolayısıyla da bireyin toplumsallaşmasındaki en önemli ders olan Sosyal Bilgiler dersini ve hedeflerini de etkilemiştir.

Milli değerlerin ön plana çıktığı 1997 sonrası ders kitaplarında laiklik kavramına daha çok yer/anlam vermeye başlanmıştır. Dinsel temalar ders kitaplarında azaltılırken, ulusal değerlere ve Atatürkçülüğe yapılan vurgu artmıştır. Çağdaşlık vurgusu yapılarak ülkenin rejimini tehdit edenlerin varlığından söz edilmektedir. Türkiye’nin stratejik konumundan ötürü iç düşmanlarca zayıflatılmaya çalışılan bir ülke olduğu ve gençliğin bu duruma karşı uyanık olması gerektiği vurgulanmıştır.

3.6.1 Türkiye’de Sosyal Bilgiler Dersinin Tarihçesi

Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi derslerinin insan ilişkileri, ekonomi ve toplumsal hayat yönünden ortak noktalar oluşturduğu düşüncesiyle 1962 yılında hazırlanan taslak programda bu disiplinler birleştirilerek ‘Toplum ve Ülke İncelemeleri’ dersi olarak 4. ve 5. sınıf programlarına konulmuştur (Sönmez, 1998, s.23). Ülkemizde 1968 öncesinde dördüncü ve beşinci sınıflarda tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi adı altında farklı derslerde anlatılan konuların birbirleriyle ilişkili olmasından ötürü 1968’de birleştirilerek Sosyal Bilgiler adı altında bir bütün haline getirilmiştir. Yeni Sosyal Bilgiler Programı ile öğretmenlerden öğrencilerine; Türk demokrasinin ilkelerini, Türk vatandaşlarının demokratik düzen içindeki kişisel sorumluluklarını, Türk demokrasinin korunmasını kavratmaları istenmiştir (MEB, 1968, s.65-70). İlkokulda yer alan Sosyal Bilgiler dersi, ortaokullarda yerini tekrar Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi dersine bırakmıştır. 4 Temmuz 1974 tarihinde yayımlanan Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası’nda alınan karar ile 4., 5., 6. ve 7. sınıflarda Sosyal Bilgiler dersinin programa girmesiyle, ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersi verilmeye başlanmıştır (9. Milli Eğitim Şurası).

1980 ara dönemi ve devamında yaşananlar, eğitimde milliyetçi temalara eğilimli yeni programlar ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde milli duyguların ve devlete olan bağlılığın artırılması amaçlandığından Sosyal Bilgiler dersinin içeriği detaylandırmak istenmiştir. Öğrencilerin mevcut durumu içselleştirmesi amacıyla, 1985 tarihinden itibaren Sosyal Bilgiler dersi kaldırılarak içerdiği konular Milli Tarih, Milli Coğrafya, Vatandaşlık Bilgisi dersleri olarak ortaokullarda verilmeye başlamıştır.

1997 yılında ilkokul ve ortaokul birleştirilerek zorunlu eğitim sürecinin kesintisiz olarak sekiz yıla çıkarılmasıyla birlikte, TTKB tarafından yeni bir Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kabul edilmiştir. 1997-1998 eğitim öğretim yılından itibaren Sosyal Bilgiler dersi yeniden 4., 5., 6. ve 7. sınıflarda okutulmaya başlanmıştır. “Milli Tarih” ve “Milli Coğrafya” dersleri programtan çıkarılarak yerine Sosyal Bilgiler dersi programa eklenmiştir. Ayrıca İnsan Hakları ve Vatandaşlık Dersi adıyla 7. ve 8. sınıflarda yurttaşlık eğitimi verilmesine devam edilmiştir.

2005 yılında MEB, eğitim felsefesinde köklü bir değişiklik yapacağını belirtip yeni bir program oluşturmuştur. Bu tarihe kadar Sosyal Bilgiler eğitimi esasicilik ve daimicilik ilkelerine göre öğrencilere aktarılırken, bu tarihten itibaren ilerlemecilik ve

yeniden kurmacılık felsefesine dayanarak yapılandırmacı eğitim modeli benimsenmiştir (Safran, 2008, s.14). Bu değişimden sonra okullarda verilen eğitimde öğretmen yol gösterici, rehber pozisyonuna getirilmeye çalışılmıştır. Sosyal Bilgiler ders kitabıyla birlikte öğrencilere program konularıyla ilintili çalışma kitapları da dağıtılmaya başlanmıştır. Yeni programın dünyada yaşanan tüm değişimlere, AB normlarına, mevcut programların incelenerek analiz sonuçları doğrultusunda belirlenen diğer ihtiyaçlara cevap vereceği TTKB tarafından belirtilmektedir.

3.6.2. Yurttaşlık Bilgisi Dersinin Bağımsız Ders Olarak İlköğretimdeki Yeri ve Tarihçesi

Yurttaşlık Bilgisinin bağımsız bir ders olarak okul programlarında yer alması (özellikle ilkokul), merkeziyetçi devletlerin gelişimini ve bu gelişimin kalıcılığının sağlaması amacını taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda, yurttaşlık bilgisi programları eğitim politikalarının belirlenmesinde önemli bir etken oluşturmuştur (Üstel, 2008, s.11). Aydınlanma döneminde ortaya çıkan insan hakları, demokrasi ve eşitlik gibi kavramların yurttaşlar tarafından içselleştirilmesi başta Avrupa devletleri olmak üzere Osmanlı Devleti’ni de etkilemiştir. Bu dönemde devletler eğitim yoluyla çeşitli düzenlemeler yapmıştır.

II. Mahmut döneminde yayımlanan bir fermanla getirilmek istenen ancak hayata geçirilemeyen zorunlu ilköğretim, 1869’da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile bir ölçüde yaygınlaşmıştır. Kanun-ı Esasi’nin 114. maddesinde yer alan “Osmanlı efradının kâffesince tahsil-i maarifin birinci mertebesi mecburi” olması hükmüyle, ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. İlköğretimle çocukların toplumsal düzenin kurallarını erken dönemde öğrenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda II. Meşrutiyet sonrasında program programlarında yapılan değişiklikler, devletin üzerinde önemle durduğu geleceğin vatandaşlarına yönelik toplumsal mühendislik kaygıları çerçevesinde anlam kazanır. Cumhuriyet dönemi boyunca ilk ve ortaöğretimin vazgeçilmez dersi Yurttaşlık Bilgisi, “Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye ve İktisadiye” adıyla II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında okullarda bağımsız bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır (Üstel, 2008, s.33). Osmanlı sonrası yurttaşlık eğitimi, daha etkin bir şekilde yeni kurulan cumhuriyetin temel kurallarını vatandaşlara kazandırmak amacıyla programdaki yerini korumuştur.

Cumhuriyet rejimine geçilmesinin ardından öncelikle okullarda verilen yurttaşlık eğitimi, bireylere yeni rejimi ve devlete karşı görevlerin anlatılması yönüyle büyük önem arz etmekteydi. Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun gerekçesinde yer alan “milli duygu ve düşünce bakımından birliğin gerçekleştirilmesinde, yeni bir ulus oluşturmada “okul” ve bu bağlamda Türkçe, Türkiye Tarihi, Türkiye Coğrafyası ve Malumat-ı Vataniye dersleri büyük önem kazandı. Malumat-ı Vataniye dersinin adı Türkçeleştirilmiş, 1927’de Yurt Bilgisi dersi olarak eğitim tarihimizde yer almıştır (Üstel, 2008, s.128). Ulus-devlet modelinin dünya üzerinde yaygınlaşmasıyla devletlerin bireylerini tebaadan yurttaşa geçirme sürecinde yurttaşlık eğitiminin önemli işlevi bulunmaktadır. Bireylerin toplumsallaşma aşamaları göz önüne alındığında eğitimin tüm devletler için önemi aynıdır.

Cumhuriyetin ilanından sonra ulus-devlet kurma yolunda ve rejimi sağlam temeller üzerinde yükseltmek amacı ile milli eğitime büyük önem verilmiştir. “Seküler” ve “milli” bir eğitim programı yapmak, dönemin eğitim anlayışının ana hatlarını oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda kolektif ruha dayalı ulus anlayışını oluşturmak amacıyla yurttaşlık eğitimine büyük önem verilmiştir (Gündüz ve Gündüz, 2005, s.53-54). Vatandaşlık dersi, Yurt Bilgisi adıyla 1927 yılı İlk Mektep Programı Programı'nda yer almıştır.

1948 programında Yurttaşlık Bilgisi dersi adıyla yer alan yurttaşlık dersi, bundan yirmi yıl sonra uygulanmaya konulacak olan 1968 İlkokul Programı'yla ilkökul öğretim programından kaldırılarak Sosyal Bilgiler dersi içinde yer almıştır. 1938 programında tüm sınıflarda ikişer saat, Malumat-ı Vataniye, Vatani Malumat, Yurt Bilgisi, Yurttaşlık Bilgisi dersleri (adları değiştirilmiş, aynı derslerdir) okutulmaya devam edilmiştir. 1924, 1927, 1930 programlarında ikinci ve üçüncü sınıflarda birer saat, 1931 ve 1949 programlarında her sınıfta birer saat, 1938 programında ise ikinci ve üçüncü sınıflarda ikişer saat okutulmuştur. 1967 programında ise tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi dersleri Sosyal Bilgiler adı altında toplanmış, birinci ve ikinci sınıflarda haftada beş, üçüncü sınıfta ise dört saat okutulmuştur (Sönmez, 1998 s.23). 1950 yılına geldiğimizde ortaokullarda “Yurttaşlık Bilgisi” dersi okutulmaya başlanmıştır.

TTKB'nin 17.06.1985 tarihinde aldığı kararla Sosyal Bilgiler dersi ortaokullarda yerini Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgileri derslerine bırakmıştır. 1980

sonrası yaşanan politik gelişmeler ve ara dönemin de etkisiyle dış dünyaya kapalı daha milli bir eğitim anlayışının benimsenmesiyle siyasal sosyalleşmenin evrensel boyutu daraltılmış, daha “milli” bir şekil almıştır. 1990’ların ikinci yarısından itibaren öğretim programlarında İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi olarak ilköğretimde yurttaşlık eğitimi vermeye devam edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1995-2004 yıllarını “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi Onyılı” olarak ilân ettiği toplantıda, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğince hazırlanıp sunulan İnsan Hakları Eğitimi Onyılı Eylem Plânı’nı da kabul etmiş ve İnsan Hakları Yüksek Komiserini bu plânın koordinasyonu görevlendirmiştir. Programın uygulanması amacıyla Türkiye’de İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi kurulmuştur. Komitenin hazırladığı “İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı 1998-2007” ile yurttaşlık eğitimini, uluslararası kuruluşların teşvikiyle, uluslararası standartlara yükseltmek hedeflenmiştir. 1995 yılında ilköğretim ikinci kademedeki zorunlu ders olarak okutulan “Vatandaşlık Bilgileri” dersi “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi olarak yeniden düzenlenmiştir (Kuçuradi, 1999, s.4-12).

1998 Sosyal Bilgiler Programı’nda, Sosyal Bilgiler dersi genel amaçları; yurttaşlık görevleri ve sorumlulukları; toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkileri; çevreyi, yurdu ve dünyayı tanıma yetenekleri; ekonomik yasama katılma ve yeteneklerini geliştirme yönünden olmak üzere, dört ana başlık altında toplanmıştır. Sosyal Bilgiler programlarının genel amacı “yurttaş yetiştirmeyle” ilgili yaklaşımlarını ortaya koymaktadır (Sarıcan, 2006 s.90). 2004 yılında yapılan köklü değişimle Milli Eğitim yapılandırmacı, öğrenci merkezli eğitim doğrultusunda Sosyal Bilgiler Programı’nı yenilemiştir. 2005 yılında uygulamaya geçen bu programda “sorumlu ve etkili Türk yurttaşları” yetiştirmek hedeflenmiştir. 2004 programıyla ilgili yapılan açıklamada şöyle denmektedir: “Etkili ve sorumlu Türk yurttaşı yetiştirmek amacıyla tasarlanmış Sosyal Bilgiler üniteleri; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimler ve yurttaşlık bilgisi açılarından çok yönlü olarak ele alınmaktadır. Öğretmen de konuları çok yönlü olarak işlemelidir. Örneğin, Türkiye’nin coğrafi bölgeleri ele alınırken, Millî Mücadele yıllarında bu bölgedeki faaliyetlere yer verilerek, coğrafya, tarih ve yurttaşlık konuları ile ilişkilendirilerek, millî bilinç ve tarih duyarlılığı oluşturulmaya çalışılmalıdır. Benzer şekilde edebî

ürünler ve yazılı materyallerden (efsaneler, destanlar, masallar, atasözleri, halk hikâyeleri, türküler ve şiirler vb.) yararlanılarak, Sosyal Bilgiler ile edebiyat ve coğrafya kaynaştırılmalı, öğrencilere vatan sevgisi kazandırılmalıdır.

Günümüzde, ilköğretimin zorunluluk olmaktan çıkıp bir “hak” olduğu anlayışı daha geçerli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitimin belli bir disiplin altında yapılması, yurttaşlık yükümlülüklerini öğretmesi, onun bir hak olmasını engellemektedir. Bu durum, bireye toplumdaki görevlerini yerine getirmekle yükümlü olma rolü biçmektedir. Demokrasi ve insan hakları eğitimi ile de karşılıklı saygı güçlendirilmektedir. Yurttaşlık eğitimi bu yönüyle eğitimin özünde bulunmaktadır (Altunya, 2003 s.15). Bireylerin yaşadığı toplumun kurallarını içselleştireceği alanların başında aile ve okulun gelmesi yurttaşlık eğitiminin önemini arttırmaktadır.

Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan milliyetçilik akımı ve diğer fikirler ışığında oluşan ulus-devlet modeli ve yurttaşlık anlayışı zaman içerisinde çok uluslu devletlerin de eğitim sistemlerini/programlarını etkilemiştir. Osmanlı eğitim sisteminde yer alan kitapların arasında besmele ve padişaha övgü gibi sözlerle başlanan kitapların yanı sıra, bu tip önsözlerin bulunmadığı kitaplar da yer almaktaydı. Dönemin yurttaşlık eğitimi ders kitabı olan Malumat-ı Medeniye de besmele ve padişah övgüsü bulunmayan kitaplardandır. II. Abdülhamit döneminde Eğitim sistemi içerisinde Osmanlı vatandaşları arasında etnik temele dayalı bir ayırım gözetilmemiş olup bireylerin dinsel inançları daha önemli kabul edilmiştir (Doğan, 1994 s.50). Bu dönemin genel politikası olarak belirlenen İslamcılık ve Osmanlıcılık anlayışının ders kitaplarında yoğun etkisi vardır.

İttihat ve Terakki yönetimi ise yurttaşlık eğitimini daha çok Türkçülük fikri ve etnik temelli bir anlayış doğrultusunda şekillendirmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerine rastlayan bu Türkçülük akımı zaman içerisinde Türkiye sınırlarını aşarak Orta-Asya Türklüğünü de kapsayan etnik bir anlayışa dönüşmektedir (Doğan, 1994 s.90-91). Ders kitaplarında bu etnik ulusçu yaklaşım II. Meşrutiyetle birlikte daha etkili hale gelmiştir.

Dönemin ders kitaplarında insan hakları, demokrasi ve yurttaşlık bağlamında cinsiyet ayrımcılığı yoğun olarak görülmektedir. “Kadın” konusu dönemin kitaplarında “ne kadar az eğitim o kadar iyi eş” mantığı üzerine işlenmiştir. Kadınların sadece kendilerini ifade etmeye yetecek ve okuma yazma bilecek kadar eğitim almaları kâfi görülmüştür. Vatandaşların askerlik, vergi ve oy kullanma gibi temel yurttaşlık

sorumlulukları uzun uzadıya anlatılmıştır. Bunların yanı sıra milliyetçilik akımın etkisiyle Türklüğe ve Türk özelliklerine has olduğu belirtilerek mertlik, yiğitlik, doğruluk gibi değerlere vurgular yapılmıştır (Doğan, 1994, s.42-57).

3.6.3. Cumhuriyet Dönemi Yurttaşlık Eğitiminin İçeriği

Cumhuriyet rejimiyle birlikte Atatürk, değerlerin ve sistemin vazgeçilmez unsurlarının bireylere aktarılması hususunda, Afet İnan ve Recep Peker başta olmak üzere, birçok kişiyi yurttaşlık eğitimi üzerine ders kitapları yazmakla görevlendirmiştir. Dönemin şartlarından beklendiği üzere uluslaşma/uluslaştırma çabaları dönemin ders kitaplarına damgasını vurmuştur. Yurttaşlık eğitimi ders kitaplarında genel itibariyle milli menfaatlerin ön planda tutulması ve gerektiği yerde vatandaşların kendilerini maddi ve manevi olarak bu uğurda feda etmemiz gerektiği sık sık vurgulanmaktadır (Caymaz, 2008, s.22-24).

Uluslaşma sürecinin önemli bir ayağını oluşturan “dil” konusunda 1930’lu yıllarda başlayıp aralıklarla sürdürülen “Vatandaş, Türkçe Konuş!” gibi kampanyaların ve dönemin Yurttaşlık Bilgisi ders kitaplarının da yardımıyla kültürel birlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Dönemin Yurt Bilgisi ders kitabında (1927-1928) yazar Mithat Sadullah’ın “millet” tanımı şu şekildedir; Bizim milletimiz, “Türk milletidir. Aynı soydan gelen, aynı lisanı konuşan, aynı adetlere tabi olan insan kümelerine „millet“ denir (Üstel: 2008, s.168). Uluslaşma/uluslaştırma süreciyle birlikte kolektif övgü ve üstünlük bildiren sözcükler, vurgularda çoğalmıştır (Üstel, 2008, s.166-169). “Kadın hakları doğrultusunda” Yurttaşlık Bilgisi ders kitaplarında cumhuriyet rejiminin kazanımlarından biri olan kadınlara ve kadın haklarına yer verilmesi konusunda önemli değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde rejimin lokomotifliğini üstlenenler arasında yer alan öğretmenler aracılığıyla, hedeflenen “muasır medeniyetler” seviyesine ulaşma ideali çerçevesinde kadınlara yönelik pozitif ayrımcılıkların da yapıldığı ve bunların ders kitaplarına yansıtıldığı gözlemlenmektedir. Fakat yapılan düzenlemelerin tabandan gelen bir talep doğrultusunda değil de cumhuriyet yönetiminin kurucuları tarafından yapılan düzenlemeler sonucu ortaya çıkmış olmasından dolayı günümüze değin istenilen sonuca varılamadığı ve “Haydi Kızlar Okula”, “Baba Beni Okula Gönder”, “Ana-Kız Okuldayız” gibi kampanyalarla kız öğrencilere yönelik düzenlenen organizasyonların devam ettiği görülmektedir.

Demokrat Parti'nin 1945 yılında Türk siyasi yaşamına katılması ve 1950 yılında iktidara gelmesiyle birçok alanda değişim yaşanmıştır. Bu alanlarından biri de eğitimidir. Çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında demokrasinin en önemli unsurları arasında gösterilen çok partili yaşamın önemine yönelik vurgular artmıştır. Bu dönemde milli ahlak ve milli değerler bağlamında yoğun milliyetçi öğelerin yurttaşlık bilgisi dersiyle öğrencilere aktarılması hedeflenmiştir. Bilimsel eğitimin tek başına yeterli olamayacağı ve milli unsurların mutlak öğretilmesi gereği programlarında yer almıştır. Özellikle yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında milli birlik, milli disiplin gibi konular aracılığıyla ve özellikle Demokrat Parti iktidarında görülen dinsel öğelerin etkinliğinin artmasıyla sıkı bir millileştirme amacı güdülmüştür (Üstel, 2008, s.241-259). Her yeni dönemde olduğu gibi, 1960 askeri müdahalesi sonrası da yurttaşlık eğitiminde dönemin şartları doğrultusunda değişime gidilmiştir.

27 Mayıs 1960 dönemi ve sonrasında yaşanan ara dönemlerde yurttaş eğitiminde farklılıklar göze çarpmaktadır. 27 Mayıs ara döneminde insan hakları ve özgürlükler, ders kitaplarında daha evrensel bir yaklaşımla tanımlanırken, 12 Eylül dönemi ders kitaplarında İslami unsurlara ve Türk milliyetçiliğine ağırlık verilmiştir. 27 Mayıs müdahalesinden sonra verilen yurttaşlık eğitiminde bireylerin siyasal, iktisadi ve toplumsal hakları ders kitaplarında geniş yer tutarken, 12 Eylül rejimi daha çok Türk-İslam sentezi paralelinde dinsel ve milliyetçi bir boyut kazanmıştır. 27 Mayıs ara dönemindeki yurttaşlık anlayışında, kadın hakları üzerine daha çok Osmanlı dönemi eleştirilip sorunun temelinde din yerleştirilirken, 12 Eylül dönemi ders kitapları kadınlar konusunda İslamiyet öncesi Türklerin yaşamına atıflarda bulunarak, kadın haklarını zaten bizde var olan bir olgu olarak verir. Demokrasinin de İslamiyet öncesi Türklerin yaşantısında var olduğu belirtilir (İnal, 2000, s.193-201).

3.6.4. Avrupa Birliği Sürecinde Yurttaşlık Eğitiminin İçeriği

2005 yılında uygulamaya giren yeni programda AB'nin eğitim normları doğrultusunda programın hazırlanacağı öngörülmüştür. Yapılandırmacı eğitim modeline göre hazırlanmış olan program, dünyada yaşanan tüm bu değişimler ve gelişmeleri içeren, AB normlarını ve eğitim anlayışını, mevcut programların değerlendirmelerine ilişkin sonuçları ve ihtiyaç analizlerini dikkate alarak hazırlandığı iddiasındadır. Süreçle birlikte özellikle evrensel değerlere ve küresel bağlantılara ders kitaplarındaki konularda daha fazla yer verilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca AB çatısı altında gerçekleştirilen

Leonardo Da Vinci ve Comenius programlarıyla kültürel diyalog, dil öğretimi, hoşgörü gibi üye ülkelerle entegrasyonu sağlayacak uygulamalar eğitim sistemimize dâhil olmuştur.

Günümüz dünyasında ekolojik sorunlar, tüm canlıları tehdit eder boyuta gelmiştir. Bu durum, yurttaşlık kavramının klasik boyutlarının aşılarak bütün canlıların haklarının korunması gerektiği fikrini, AB gibi oluşumların eğitim anlayışında yer edinmesine neden olmuştur. Bu nedenle vatandaşlık eğitiminin içerisinde yer alan çevre bilinci ve küresel ekolojik sorunlara yönelik çalışmalar bizim de yurttaşlık eğitimimizin bir parçasını oluşturmaktadır. Ekolojik yurttaşlığın (çevresel haklar, doğal yaşam hakkı vs.) dünyada yaşayan bütün canlıların yaşam hakkını kapsayan bir anlayış çerçevesinde olması diğer yurttaşlık tanımlarından daha kapsayıcıdır (Esendemir, 2008, s.46-47).

3.6.5. 2005 Öncesi Programda Yurttaşlık Eğitiminin İçeriği

2005 öncesi öğretmen merkezli eğitim anlayışıyla düzenlenen eski programda yer alan yurttaşlık eğitiminde öğrencilerin daha çok pasif konumda yer alması, kendi katılımıyla öğrenmesi, haklarını ve sorumluluklarını özümsemesini zorlaştırmaktaydı. 1998 Sosyal Bilgiler Programı'nın "Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler" ilkesi/hedefi bireyi ikinci plana iterek devlet ile yönetenlerin önem verdiği değer, bakış açısı ve anlayışları ön plana çıkararak bir yaklaşıma sahiptir. Eski programda daha çok bireyin devlete karşı olan sorumluluklarının ön planda tutulduğu, evrensel değerlerden, çokkültürlülükten ve farklılıklara hoşgörülü perspektiften uzak olduğu, öğretmen görüşleri üzerine Sarıcan tarafından hazırlanan yüksek lisans tez çalışmasında da ortaya konmuştur (Sarıcan, 2006, s.60). Bireyin devlet için var olduğu anlayışı ve devletin sürekli "tehdit" altında olmasından ötürü bireysel haklardan feragat edilmesi gerektiği 2005 öncesi yurttaşlık eğitiminin genel şablonudur.

Eski programda özellikle 7. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders kitaplarının sonunda İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Çocuk Hakları Beyannamesi'nin tam metnine yer verilmekteydi. İnsan haklarının evrenselliğinin sonuçları, "insan haklarını koruyan mekanizmalar" gibi konu başlıkları altında evrensel kuruluşları ve yaşanan süreci içermektedir (Çayır, 2007, s.72).

3.6.6. 2005 Sonrası Yeni Programda Yurttaşlık Eğitiminin İçeriği

2005 yılında uygulanan programla birlikte yurttaşlık eğitimi ayrı bir ders olarak değil, disiplinler arası bir anlayışla verilmektedir. Müzik dersinden fen ve teknoloji

dersine kadar her branşın içerisinde yurttaşlık eğitimine yönelik kazanımlar yer almaktadır. Ara disiplin olarak yer alan yurttaşlık eğitimine her alanda bazen ilgili bazen ilgisiz konularla ilintili olarak ders kitaplarında ve çalışma kitaplarında değinilmektedir.

Değişen dünya konjonktürü ve AB süreciyle Türkiye’de vatandaşlık perspektifi küresel kriterlere yakınlaşmaya/yakınlaştırılmaya çalışılmıştır. Yeni eğitim anlayışında Sosyal Bilgiler dersi içerisinde verilen vatandaşlık eğitiminde toplumların geçmişi, bugünü, gelecekteki politik, kültürel, ekonomik ve çevresel sorunlarıyla, bu sorunların çözümüne yönelik eğitim ön plana alınmıştır. Yeni konseptte bireyi, hayata bakışında yaşadığı anlam ve kimlik kargaşasından ve tek neden tek sonuç mantığından kurtararak çok boyutlu düşünen, toplumsal sorumluluk duygusu gelişmiş, pragmatik etkili ve sorumlu yurttaşlık yaklaşımına ulaştırmak hedeflenmiştir (Tezgel, 2008, s.75-77). Ders kitaplarının yanında öğrencilere dağıtılan çalışma kitapları da yeni ve olumlu bir gelişmedir.

3.7. 2005 Yılında Değişen Sosyal Bilgiler Programında Yurttaşlık Eğitimi

Sosyal Bilgiler dersi 4. ve 5. sınıflar program yenileme çalışmalarında TTKB tarafından belirlenen vizyonda şöyle denmektedir: “Sosyal bilimlere ait kavram ve yöntemleri kullanan, çağın gerektirdiği temel bilgi, beceri ve değerlerle donanmış; etkin, üretken, hak ve sorumluluklarını bilen ve kullanan, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları yetiştirmektir”(TTKB, 2005).

Ara disiplin olarak ders konularıyla ilişkilendirilecek olan vatandaşlık ve insan hakları eğitimine etkin vatandaş yetiştirilmesi amaçlanarak değinilmiştir. Etkili vatandaşlar yetiştirmek Sosyal Bilgiler programlarının öncelikli hedeflerinden biridir. Bu amaç doğrultusunda ilköğretim birinci sınıftan itibaren derslerin kazanımları insan hakları ve vatandaşlık programına duyarlı olarak hazırlanmaktadır.

Yeni programla birlikte öğrencilere yönelik hazırlanan çalışma kitabı ve ders kitabı içerisinde bulunan etkinlikler yeni programın olumlu yönüdür. Yeni programla birlikte cinsiyet ayrımcılığını önleme konusunda olumlu/radikal değişimler görünmektedir. Örneğin, kitaplardaki metinlerde çalışan kadın profili daha sık yer almaya başlamıştır. Programa yönelik olumlu eleştirilerin dışında eski programda yer alan ve eleştiri konusu olan durumlar da söz konusudur.

Yeni programda ortaya konan yurttaşlık eğitimi, programının gereği olan yapılandırmacı, düşünen, sorgulayan bir yurttaş profili özellikle öğretmen kılavuz kitaplarında ortaya konulmuştur (Çayır, 2007, s.71-72).

3.8. Milli Eğitim Hedefleri Arasında Yurttaşlık Eğitiminin Yeri

MEB'in TTKB aracılığıyla belirlediği hedefler arasında vatandaşlık ve insan hakları eğitiminin içeriği ara disiplinler olarak tanımlanarak, Sosyal Bilgiler'den Müzik dersine kadar diğer derslerin de içeriğine yerleştirilmiştir. Yeni programda Sosyal Bilgiler dersinin vizyonu ve kazanımları şu şekilde belirlenmiştir: Millî Eğitim Şûrası ve benzeri platformlarda sıklıkla, öğretim programlarının, öğrencilerin bilgiye ulaşma yollarını öğrenmelerine, sorun çözme ve karar verme becerilerini geliştirmelerine olanak sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesine ihtiyaç olduğu dile getirilmektedir. Tüm bu ihtiyaçlar doğrultusunda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak, öğretim programlarında yeni yaklaşımlar dikkat çeker duruma gelmiştir. Bu nedenle program, tümüyle davranışçı yaklaşımlardan öte, bilginin taşıdığı değeri ve bireyin varolan deneyimlerini dikkate alarak, yaşama etkin katılımını, doğru karar vermesini, sorun çözmesini destekleyici ve geliştirici bir yaklaşım doğrultusunda yapılandırmayı önemseyen bir gelişim göstermektedir. Bu yaklaşımla öğrenci merkezli, dolayısıyla etkinlik merkezli, Sosyal Bilgiler açısından, bilgi ve beceriyi dengeleyen, öğrencinin kendi yaşantılarını ve bireysel farklılıklarını dikkate alarak çevreyle etkileşimine olanak sağlayan yeni bir anlayış yaşama geçirilmeye çalışılmaktadır.

Bu anlayış doğrultusunda Sosyal Bilgiler Programı;

1. Her öğrencinin birey olarak kendine özgü olduğunu kabul eder.
2. Öğrencilerin gelecekteki yaşamlarına ışık tutarak, bireylerden beklenen niteliklerin geliştirilmesine duyarlılık gösterir.
3. Bilgi, kavram, değer ve becerilerin gelişmesini sağlayarak, öğrenmeyi öğrenmenin gerçekleşmesini ön planda tutar.
4. Öğrencileri düşünmeye, soru sormaya ve görüş alışverişi yapmaya özendirir.
5. Öğrencilerin fiziksel ve duygusal açıdan sağlıklı ve mutlu bireyler olarak yetişmesini amaçlar.
6. Millî kimliği merkeze alarak, evrensel değerlerin benimsenmesine önem verir.
7. Öğrencilerin kendi örf ve âdetleri çerçevesinde ruhsal, ahlâkî, sosyal ve kültürel yönlerden gelişmesini hedefler.

8. Öğrencilerin haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren bireyler olarak yetişmesini önemser.

9. Öğrencilerin toplumsal sorunlara karşı duyarlı olmasını sağlar.

10. Öğrencilerin öğrenme sürecinde deneyimlerini kullanmasına ve çevreyle etkileşim kurmasına olanak sağlar.

11. Her öğrenciye ulaşabilmek için öğrenme-öğretme yöntem ve tekniklerindeki çeşitliliği dikkate alır.

12. Periyodik olarak, öğrenci çalışma dosyalarına bakılarak öğrenme ve öğretme süreçlerinin akışı içerisinde değerlendirmeye olanak sağlar.

Sosyal Bilgiler Programı, Barr, Barth ve Shermis'in (1977) ortaya koyduğu üç geleneği de önemsemektedir. Bilindiği gibi bunlar:

1. Vatandaşlık aktarımı olarak Sosyal Bilgiler,
2. Sosyal Bilimler olarak Sosyal Bilgiler,
3. Yansıtıcı düşünme olarak Sosyal Bilgilerdir.

Sosyal Bilgiler dersi, demokratik değerleri benimsemiş vatandaşlar olarak öğrencilerin içinde yaşadığı topluma uyum sağlamalarını ve öğrencilere bu bilgi birikimini yaşama geçirilebilecek donanımlar kazandırmayı amaçlamaktadır.

4. sınıftan 7. sınıfa gelinceye kadar geçen sürede Sosyal Bilgiler dersi amaçları doğrultusunda Milli eğitimin hedeflediği öğrenci profili ise şu şekilde belirlenmiştir;

“7. sınıf sonunda öğrenci;

1. Özgür bir birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varır.

2. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.

3. Atatürk İlke ve İnkılâplarının, Türkiye Cumhuriyetinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; lâik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.

4. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir.

5. Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak, milli bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder.

6. Yaşadığı çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanıyarak, insanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklar.

7. Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir.

8. Ekonominin temel kavramlarını anlayarak, kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde ulusal ekonominin yerini kavrar.

9. Meslekleri tanır, çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli olduğuna inanır.

10. Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirler, değişim ve sürekliliği algılar.

11. Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanır.

12. Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlakı gözetir.

13. Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanır.

14. Katılımın önemine inanır, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için kendine özgü görüşler ileri sürer.

15. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, lâiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak, yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.

16. Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder.

17. İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir” (TTKB, 2005).

Sosyal Bilgiler Programı'nın genel hedefleri boyutunda vatandaşlık ve insan hakları eğitimiyle ilişkili birçok kazanım yukarıdaki genel hedefler arasında görünmektedir.

Vatandaşlık eğitimiyle ilişkili olan ve bu çalışmanın ana unsurlarından, içerik ile konuların karşılaştırılmasında milli eğitimin belirlemiş olduğu hedefler şunlardır;

1. Vatandaşlık eğitimini tamamlayan birey sorumluluk sahibi, ulus bilicini taşıyan bir vatansever, haklarını bilen ve kullanan etkili bir vatandaş olmalıdır.

2. Hukuksal düzenlemelerin her şeyin üzerinde olduğu bilinci ile herkesin eşit haklara ve sorumluluklara tabi olduğunu kavramış bireyler olmalıdır.

3. Türk kültürünün tarihsel süreçte nasıl oluştuğunu bilen, milli değerlerle donatılmış ve bu değerlerin devamlılığını sağlamakla yükümlü bireyler olmalıdır.

4. Eski çağlardan günümüze insanlığın farklı ve benzer yönleri olabileceğini kavrayarak değişimi ve sürekliliği doğal karşılamalıdır.

5. Sorunlara çözüm üretme de farklı bakış açılarına saygılı olduğu gibi kendine özgü çözümler de üretebilmelidir.

6. Demokrasinin kronolojik sürecini insan hakları, ulusal egemenlik, laiklik, cumhuriyet kavramları ile birlikte bu kavramların günümüz Türkiye'sine etkilerini bilmelidir.

7. Küresel dünyanın bir parçası olduğu bilincine erişmiş, ülke ve dünya sorunlarına duyarlı olmalıdır.

Çalışmamızın eksenin de 6. ve 7. ve sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları olmasından dolayı, daha çok bu ders kitaplarındaki değerler incelenmiştir.

6. sınıfta Sosyal Bilgiler dersi dördüncü ünite de doğrudan verilecek değer arasında "sorumluluk" kavramı yer almaktadır. Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda sorumluluk kavramı, şu şekilde tanımlanmıştır: "Sorumluluk, başkalarının haklarına saygı göstermek ve kendi davranışlarının sonuçlarına sahip çıkmaktır. Sorumluluk sahibi bireyler;

1. Kendi kararını verebilen,
2. Karar alırken ellerindeki kaynakları kullanabilen,
3. Değer yargılarını gözetken,
4. Bağımsız davranabilen,
5. Kendine güvenli,

6. Başkalarının haklarını çiğnmeden kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen bireylerdir. Yaşı ne olursa olsun sorumluluk almayı öğrenmek, üç alanda kabul edilebilir davranışlar sergilemek anlamına gelir. Bunlar;

- 1) Kurallara uyma,
- 2) Sağduyuyu kullanma
- 3) Başkalarını sahip olduğu hak ve özgürlüklere karşı saygı ve özen göstermektir” (Genç, 2008a, s.22).

Hak, adalet ve hukukun gerektirdiği kazanç, “özgürlük” ise herhangi bir kısıtlamaya ve zorlamaya bağlı kalmaksızın düşünme ve davranma olarak tanımlanmaktadır. Hak ve özgürlükler tarihsen süreç içinde gelişme göstermiştir.

İnsan hakları, insan yaşamının ihtiyaçlarına çözüm aranırken ortaya çıkmış toplumsal gelişmelere paralel olarak zenginleşerek gelişir. Modern toplumda insan, günlük yaşantısının hemen her anında bir hak ve özgürlüğü kullanmaktadır.

Hak ve özgürlükler her an iç içe olduğumuz kavramlardır. Ancak hak ve özgürlüklerin sınırsızca kullanılması mümkün değildir. Başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı göstermek gerekir. Hak ve özgürlükler anayasal güvence altındadır (TTKB, 2005). Sosyal Bilgiler 6. sınıf ders konularında vatandaşlık ve insan hakları eğitimiyle ilişkili olarak doğrudan verilecek beceriler TTKB’de bu şekilde belirlenmiştir.

7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde birinci ünite kazandırılacak değer “farklılıklara saygı” olarak belirlenmiştir. Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda bu konu şu şekilde belirtilmiştir: “...tüm insanların fiziksel özellikleri göz rengi, saç, boyu, cilt rengi birbirinden farklı olabilir. Güzellik anlayışı ve beğenme anlayışı toplumdan topluma değişir. Bu nedenle birinin beğendiğini bir başkası beğenmeyebilir. Ancak kişiler beğenmeme tercihlerini belirtirken başkalarını incitmemeleri gerekir. Kişilerin sahip oldukları bazı özellikleri seçme hakları yoktur. Örneğin anne babamızı, akrabalarımızı, göz rengimizi seçmemiz mümkün değildir. Hiç kimse fiziksel özelliklerinden veya sahip olduğu engelden dolayı aşağılanamaz, toplumdan dışlanamaz. Kişilerin birbirinden farklı oldukları noktalar sadece bunlar değildir. Kişilerin bir olaya bakış açıları bir soruna getirdikleri çözümler birbirinden farklıdır. Herkes başkalarının görüşlerine, düşüncelerine değer vermeli, saygı göstermelidir. Söylenen her düşünce ve söz ilgi ile dinlenmeli, itiraz edilecek bir nokta görüldüğü takdirde konuşmacının sözünü bitirmesi beklenmelidir. Başkalarını eleştirirken eleştiriler saygı sınırı içinde olmalıdır. Kişi, başkalarının kendisine nasıl davranılmalarını istiyorsa kendisi de başkalarına öyle davranmalıdır. Başkalarında

görülen olumsuzluklar görecelidir yani kişiden kişiye değişir. Kısaca herkes birbirinden farklıdır”.

7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinin I. ünitesinde kültürel farklılıklara yer verilmemiştir. Bu üniteye doğrudan verilmesi istenen değer, insan hakları ve vatandaşlık konularıyla doğrudan ilintili olarak belirlenmiştir. Yukardaki değerlerin aktarımının hedeflendiği 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersiyle siyasal sosyalleşme ve vatandaşlık konuları öğrencilere aktarılmaktadır.

7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinin ikinci ünitesinde doğrudan verilecek değer olarak “vatanseverlik” belirlenmiştir. Yaşadığı toprağı sevmek “onu” korumak, o topraklar üzerinde yaşayan herkesin sahip olması gereken bir değerdir. Uğrunda fedakârlık yapılacak en önemli varlık vatandır. İnsanların yaşadığı toprakları ve o topraklar üzerinde kurulmuş olan devleti koruması, ülkenin daha iyi bir geleceğe sahip olabilmesi için çaba sarf etmesi ve gerektiğinde o topraklar için “canını feda edebilmesi” vatanseverlik duygusunun göstergesidir.

Mithat Cemal Kuntay’ın “*Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır./ Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır*” ifadesinin vatan sevgisini çok net bir şekilde ifade ettiği Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda belirtilmektedir (Kaya, Koyuncu, Özcan, Polat, 2007, s.20).

Bir ara disiplin olan Vatandaşlık Eğitimi 4. sınıftan itibaren içerdiği konular şunlardır; askere gitmek, vergi vermek, oy kullanmak, kanunlara uymak, çocuk hakları, eğitim hakkı, çalışma hakkı, seyahat ve yerleşme hakkı, özel yaşamın gizliliği, demokrasi kavramı, uluslararası insan hakları belgeleri Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf ders kitaplardaki konularda yer alır.

3.9. “Yurttaşlık” Kavramının Dönüşümü ve Ders Kitaplarına Yansımaları

Yurttaşlık olgusunun, ulus-devletleşme süreci ve milliyetçilik ile ilişkilendirilerek sınıflandırılmasının yanı sıra, tarihsel süreç içinde haklar ve ödevler bağlamında bu kavrama farklı anlamlar yüklenmiştir. 18. yüzyıla kadar “ulus” sözcüğü bugünkü anlamının dışında daha çok imparatorluklarda yaşayan tebaayı ifade etmekte kullanılmıştır. Daha sonra “ülke” veya “yurt” orada yaşayan halk ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla “vatandaş” sözcüğü devletle ilişkilendirilmiştir. Fransız İhtilali’nin ardından milliyetçilik akımının etkisiyle ulus-devlet modeli ortaya çıkmıştır. Bu dönemde eğitim ve askerlik hizmetleriyle uluslaştırma ve tek resmi dil kullanma

yurttaş olma koşullarından sayılır duruma gelmiştir (Heater, 2007 s.134). 19. yüzyılda yurttaşlık kavramı “evrensel” (sınırlar içindeki insanların tamamına teşmil) bir nitelik kazanmıştır. Bu dönemde, seçme hakkı gibi, bu günün temel hakları birçok ülkede sadece erkeklere verilen bir haktı. Bu nedenle de tam anlamıyla kapsayıcı bir yurttaşlık kavramından söz edilemez.

Buna rağmen, modern yurttaşlık anlayışı, değişen/gelişen dünya konjonktürüyle birlikte farklı şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Kaya'nın 2000'de yayınlanan çalışmasında, modern yurttaşlık kavramı, devlet ile olan ilişkilerde bireyin sadakatini, haklarını ve ödevlerini ifade eden anayasal bir kavram olarak tanımlanmıştır. Modern yurttaşlık kurumu aynı zamanda milliyetçi ideolojiye destek olma niteliğinde, bireylerin “benzerlik” temelinde aynı ulusal kültüre aidiyetini (inclusion) ve/veya “farklılık” temelinde “yabancıların” bu ulusal kültürden dışlanmalarını (exclusion) belirleyen bir kurum olarak da tanımlanmaktadır (Kaya, 2000 s.137). Ulus-devlet olarak da adlandırılan modern devlet anlayışının yurttaş modeli, devletlerin demokratik değerlere yaklaşımıyla ilişkilidir.

Yurttaşlık kavramı, haklar yönünden sürekli gelişen bir süreç içinde olmuştur. Özellikle kadın hakları, cinsiyet eşitliği, çocuk hakları gibi konularda artan talepler devletleri bu konularda daha hassas olmaya zorlamıştır. Sosyal, siyasal ekonomik hakların yanı sıra, gelişen teknoloji ve artan talepler sonucu çokkültürlülük kavramının ortaya çıkmasıyla bireylerin kültürel yönden beklentileri de artmıştır.

Günümüzde küresel yurttaşlık, ekolojik yurttaşlık, yeni cumhuriyetçi yurttaşlık, çokkültürlü yurttaşlık, Avrupa yurttaşlığı, radikal demokratik yurttaşlık gibi gelişmelere dayalı olarak farklı formüller ve isteklerle tanımlanmaya çalışılan yurttaşlık tipleri ortaya çıkmaktadır (Esendemir, 2008, s.41-64). Bu durum, yurttaşlık eğitimiyle ilgili yeni bir perspektifi ve yeni konuların yer almasını gerektirmektedir.

Yurttaşlık eğitimi dersi, ulus devletlerin oluşumuyla birlikte eğitim programlarında sistemin devamlılığını sağlamak amacıyla bireylere, devletin kurallarını anlatmakta kullanılan bir ders olmuştur. Tarihsel süreçte Osmanlı eğitim tarihi incelendiğinde yurttaşlık kavramının, daha çok vazifeler üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Devletle birey arasındaki hukuksal ve siyasal ilişkinin çerçevesini, “yurttaşlık görevleri” oluşturur. II. Meşrutiyet döneminde yurttaşlık görevleri olarak kanuna itaat, askerlik ve vergi üçlemesi belirlenmiştir (Üstel, 2008 s.149). Osmanlı sonrası Türkiye

Cumhuriyeti’nde yurttaşlık eğitiminin genel yapısı da birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmalardaki ortak bulgu, yurttaşlık eğitiminde daha çok yurttaşların görevlerine yer verildiği, “bireyin devlet için var olduğu” anlayışının geniş yer tuttuğu ve korporatist yaklaşımın baskın olduğu kanısındır.

Türkiye’deki yurttaşlık eğitiminin ders kitaplarındaki yeri üzerine yapılan çalışmalar içerisinde, Alkan’ın 1979 yılında yayınlanan çalışmasında dönemin Yurttaşlık Bilgisi ders kitaplarında, yurttaşlardan büyük bir uyum bekleyen devletin, yurttaşlarına karşı olan sosyal ödevlerini ders kitaplarında çok az dile getirildiği belirtilmiştir. Devletin yurttaşlarına karşı olan sosyal ödevlerinin incelendiği kitapların hiçbirinde, bu konu devletin önemli ve başlıca görevi olarak ele alınmamıştır. Sosyal ödevlerin, devletin önemli bir yan işlevi gibi görüldüğü; sosyal sorunları çözenin sorumluluğunun, yardımsever yurttaşların gönüllü katkılarından ve kuracakları derneklerden beklendiği belirtilmektedir (Alkan, 1979 s.319).

Üstel “Makbul Vatandaşın Peşinde İkinci Meşrutiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi” adlı kitabında 1980 sonrası ders kitapları üzerine yaptığı araştırmalarda, vatandaşlık öğretisinin genel olarak öğrencilere aktarılışını belirlemeye çalışmıştır. 1985 sonrası yurttaşlık eğitimi “Türklük” ve “Müslümanlık” tan hareketle Türk-İslam sentezi üzerine inşa edilmiş yurttaşlar yetiştirmeyi hedeflemektedir. Dönemin kitaplarında toplumun tehdit ve tehlike altında olduğu vurgusuyla yeni bir dayanışma ekseninde bütünleştirilmesine ve istenmeyen durumlar karşısında toplumsal bir refleksle örgütlenmesine yönelik kaygı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda yurttaşlık bilgileri ders programlarında yer alan “tehdit ve tehlike” temasıyla, ara dönem öncesi yaşanan toplumsal karışıklıkların politik ortamına geri dönüş olmaması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yurttaşlık eğitimine devletçi-militan yurttaş refleksini uyarmaya yönelik temalar yüklenmiştir (Üstel, 2008, s.295). Yurttaşlık eğitiminde içerik yönünden olumlu değişimler olmasına rağmen evrensel değerlerden uzak olduğunu belirten araştırmacılar da vardır.

Yurttaşlık bilgisi dersinde öğrencilere kazandırılacak davranışlar arasında insan hakları eğitimi ve öğretiminin de amaçladığı sevgi, karşılıklı anlayış, iş birliği, dayanışma ve hoşgörü kavramları genellikle geniş yer tutmaktadır. Ancak bu kavramların, öteki ders programlarında benimsenen yaklaşımlarda olduğu gibi uluslararası ya da evrensel boyutuyla değil, ulusal boyutuyla kalması; dış dünyaya

kapalı, evrensel değerlere uzak bir eğitim izlenimi uyandırmaktadır (Gülmez, 2001, s.282).

Cumhuriyet döneminde, okullarda yurttaş eğitiminde başlıca iki tanımlayıcı dönemden söz etmek mümkündür. Bu iki dönem, erken Cumhuriyet döneminde ulus-devletin inşası, 1980'lerde ise, ulus-devletin yeniden pekiştirilmesi süreci olarak tanımlanabilir. Vatandaşlığın ders kitaplarına yansımada bireysel farklılıkların göz ardı edildiği, toplumsal düzen ve birlik mesajları içeren konular ağırlıktadır. Özcü-kültüralist toplum temsili ve yurttaşlar topluluğu anlayışı, her iki dönemde de istenilen vatandaş profilinin belli başlı unsurlarını ve eylem menziline belirlemektedir. Söz konusu yurttaşlığın en temel özelliği, sivil ve katılımcı boyutları eksik, pasif bir itaati ve bireyin özgürlüklerini hiçe sayan, toplumun geneline uyan bir yurttaş profilini hedeflemesidir (Üstel, 2008, s.328).

2005 yılında uygulamaya konulan yeni programın vizyonunda bu anlayışların ötesinde, AB normları ekseninde etkin ve katılımcı bir yurttaşlık eğitimiyle bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Fakat bu değişim sürecindeki anlayışın özünde eski yurttaşlık öğretilerinin izleriyle yoğun olarak karşılaşmaktadır. Bu durum da yeni gibi sunulan programın aslında eskinin rötuşlanmış bir hali olduğunu göstermektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte çeşitli yurttaşlık tanımları da ders kitaplarına girmeye başlamıştır (İpek, 2011 s.69). Bu yurttaşlık çeşitleri aşağıda tanımlanmıştır.

3.9.1. Çoklu Yurttaşlık

Çoklu yurttaşlık, bireylerin üyesi oldukları devletin dışında farklı nedenlerden dolayı (evlilik, iş, eğitim, siyasal sebepler vs.) bir başka ülkede yaşayabilmesine olanak sağlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya genç nüfusunun büyük bir bölümünü savaşta kaybedince endüstri kuruluşları için gerekli olan iş gücünü Türkiye'nin de aralarında bulunduğu devletlerden gelen işçilerle karşılamıştır. Türkiye'den gelen göçmen işçilerin Türkiye ile olan bağlarını koparmamaları ve Almanya'da kalmayı tercih etmeleri sonucunda Almanya çifte yurttaşlık formülünü geliştirmiştir. Bu durum geleneksel yurttaş anlayışının artık yeni gelişmelere cevap veremediğini göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'ne mensup insanların Almanya'da çifte yurttaşlık almalarıyla artık, yurttaşlık tanımında doğum yeri ya da ulusal mensubiyetin yanı sıra, bir yerde yaşamının ve ikamet etmenin önem kazandığı ortaya çıkmıştır (Göztepe, 2003 s.240). Çoklu yurttaşlık bugün gelişmiş birçok ülke tarafından

uygulanan bir yurttaşlık modelidir. Bireylerin yaşadıkları devletin yönetiminde söz hakkına sahip olarak sorunlar karşısında daha duyarlı olmalarını da sağlamaktadır.

3.9.2. Anayasal Yurttaşlık

Anayasal yurttaşlık, yurttaşlığı bir etnik gruba, inanç sistemine veya bir kültüre aidiyete/mensubiyete değil, anayasalcılık geleneğine uygun bir anayasaya ve ona uygun temel hukuk kodlarından oluşan bir hukuk sistemine bağlılığa dayandıran yaklaşımdır (Yayla, 2008, s.23). Sosyal bilimler sözlüğünde bu şekilde tanımlanan anayasal yurttaşlık kavramı, sosyal bilimciler arasında daha farklı şekillerde de tanımlanmıştır.

Kongar'a göre, ulusal devlet anlayışını, dinsel, etnik, dilsel gibi tarihten gelen ya da coğrafi bölgeden gelen "kültürel kimlikler" yerine, üyesi olunan devletin siyasal kimliğine dayalı olarak "eşit haklara dayalı yurttaşlık" bağlamında irdelenmesi "anayasal yurttaşlık" kavramını doğurmuştur (Kongar, 2000, s.55). Anayasanın yazılı bir belge olmasından dolayı anayasal yurttaşlık kavramının da net bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. Fakat bu kavram daha çok devletlerin yurttaşlarına yönelik uygulamalarıyla ve yasal düzenlemeleriyle tanımlanmaktadır.

Anlamsal olarak hukuk terminolojisinde kesin bir tanımı ve anlamı olmayan "anayasal yurttaşlık" kavramının, 1982 Anayasası'nın 66. maddesinde bireylerin yurttaşlık hakkını nasıl elde edebileceği tanımına uygun olduğu söylenebilir. Fakat 1982 Anayasası'nın bütününe bakıldığında kültürel anlamda tek bir etnisiteye vurgu yapılması çeşitli olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. 1924'ten bu yana Türkiye'deki tüm anayasalarda yurttaşlık tanımının tek bir kültüre/etnisiteye yönelik olması, Alman yurttaşlık modeline yakın, Türkleştirme yaklaşımı içeren yurttaşlık anlayışını ortaya çıkarmaktadır (Göztepe 2003, s.229-230). Bu durum, bazı devlet yöneticilerinin keyfi/tafıllı söylem ve uygulamaları ile birleşince sorun daha da derinleşmiştir.

3.9.3. Dünya Yurttaşlığı

Dünya yurttaşlığı, ulusal sınır karşısında evrensel etik kuralların ön plana çıkarıldığı, ilk çağdan günümüze kadar insanın ve dünyanın niteliksel algılanışından hareketle ortaya çıkan tarihsel bir felsefedir (Alyağut, 2008 s.157). Küreselleşmeyle birlikte, emek ve sermayenin sınırları daha kolay aşması tüm dünya devletlerini ilgilendiren ortak kuralların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Dünya yurttaşlığının hukuksal boyutunda yurttaşlar sadece bir ulusa bağlı olarak değil, dünya yurttaşı olarak haklara sahiptir. Bugün var olan Uluslararası Hukuk Mahkemesi, Kant'ın kozmopolitan hukuk anlayışı fikrinden doğan bir kuruluş olarak değerlendirilmektedir.

3.10. Vatandaşlık Dersi Temel Kavramlarının Tanımları

Üniversite düzeyinde verilen yurttaşlık eğitiminde yaygın olarak kullanılan ders kitaplarındaki terimler, bu bölümde teorik olarak farklı bakış açılarından tanımlanmaktadır. Bu bölümde, ilköğretimde yurttaşlık eğitimi vermek üzere yetiştirilen Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının lisans eğitimlerinde kullandıkları yurttaşlık kavramları, Türkiye'nin alanında uzman akademisyenleri tarafından tanımlanmıştır. Bu tanımların ilköğretim ders kitaplarındaki tanımlara olan yakınlığı araştırılmıştır.

Bu tespitlerle öğrenci merkezli eğitimin rehberi konumundaki öğretmenlerin, yurttaşlık eğitimi boyutunda aldıkları eğitimle ilköğretimde öğretecekleri tanımların karşılaştırması yapılmıştır.

3.10.1. Devlet

Devlet kavramı; iktidar sahipleri, ekonomik sistemler, dini inanışlar, egemenlik kaynağı gibi yönetim etkenlerinden ötürü farklı şekillerde tanımlanabilir. Tüm devlet yapılanmalarındaki ortak unsurlar ise nüfus (ulus niteliğindeki insan topluluğu), ülke (vatan) ve egemenlik olgusudur (Çakmak, 2005, s.62).

Kepenekçi'ye göre (2008, s.52) devlet, tarihsel geçmişi ve birliği olan, ulusal bir topluluğu anlatan kavramdır. Bu ulusal topluluk, hukuk kuralları koyabilir ve kamu gücünü kullanabilme hakkına sahiptir.

Devlet, bir ülkede yaşayan egemen bir toplumun tüzel kişiliğe sahip en büyük örgütlü gücüdür (Altunya 2003, s.21).

Kıncal (2004, s.108), devlet tanımında en yaygın olan unsurları bir araya getiren Munci Kapani'nin "ülke, insan topluluğu ve iktidarı bir birine bağlamak yoluyla; belli bir ülke üzerine yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip bir üst iktidar tarafından yönetilen bir insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal kuruluştur" tanımını ön plana çıkarmıştır (İpek, 2011 s.71).

Türkçedeki devlet kelimesi Arapça kökenli "devl" sözünden gelmektedir. El değiştiren, elden ele geçen güç, kuvvet, iktidar, servet, mal ve makam anlamına

gelmektedir. Devlet, toplumların en üst düzeydeki örgütlenmesidir, kurumlar bütünüdür (Gündüz, 2005, s.53-67).

Doğan'a (2005, s.125) göre, toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal kurumların teşkilatlanmış (örgütlenmiş), bağımsız millet (ulus) veya milletler topluluğudur.

3.10.2. Ulus

Sınırları kesin olan bir toprak parçası üzerinde faaliyetlerde bulunan, devlet erki ve yaptırım gücüne sahip yabancı devletler tarafından karşılıklı ilişkiler yoluyla denetlenen ve izlenen üniter bir yönetime tabi olan topluluk ulus olarak tanımlanır (Özyurt, 2005, s.38).

Kepenekçi'ye göre (2008, s.32), bir devlet içerisinde yaşayan bireylerin taşıdığı dil, tarih, kültür, gelenek, ekonomik yaşam ve psikolojik yönden ortak özelliklerin bulunması ulusu oluşturan temel etkenlerdir. Bireylerdeki maddi ve manevi bağlar, onları diğer insan topluluklarından ayıran en önemli bağı oluşturmaktadır.

Doğan'a (2005, s.136) göre, devletin demografik unsurlarına ulus denir. İnsan topluluklarından oluşur, ama her insan topluluğu ulus olamaz. Bu insan topluluklarının millet olabilmesi için maddi ve manevi bazı unsurları taşıması gerekir. En genel anlamıyla millet, geçmişte, günümüzde ve gelecekte; hatıraları, yönelişleri ortak olan varlıktır.

Devleti oluşturabilecek nitelikteki insan topluluğuna "ulus" denir. Bu nitelikler; bir ülkede yaşamak ve yaşadığı ülkenin, tarih, dil, kültür, gelenek, ekonomik yaşam ve psikolojik yönlerini ortak olarak taşıyan insanların oluşturduğu topluluktur (Altunya 2003, s.21).

Ulus (insan ögesi) devleti oluşturan unsurların en temel ögesidir. İnsan topluluğunun sayısı, kültürü, dili ve diğer etnik nitelikleri değil, bunların kendi aralarında bir birlik duygusuna sahip olup olmamaları önem arz eder (Gündüz, Gündüz, 2002, s.70).

Uluslaşma sürecinin sancılı dönemlerinde yaşanan sorunlar (tek kültür, tek dil gibi) bugün yoğun olarak tartışılmaya devam ettiği gibi farklı çözüm önerilerini de beraberinde getirmektedir. Alt kimlik-üst kimlik tartışmaları ve çok kültürlülük gibi söylemlerin çözüm önerileri arasında olması ve kültürel haklara yönelik söylemlerin artması ulusal ve milliyetçi değerlere bağlılığı arttırdığı gibi kozmopolitan söylemleri de beraberinde getirmektedir.

3.10.3. Eşitlik Kavramı

Üniversite düzeyinde yurttaşlık eğitimi üzerine yazılmış olan ders kitaplarında “eşitlik” kavramına yönelik bir başlık yer almamaktadır. Modern yurttaşlık anlayışı doğrultusunda bireyin üyesi olduğu devletin sunduğu hak ve sorumlulukları “eşit” olarak paylaşmasından ötürü kişiler arasında hukuksal bir eşitlik vardır. Bu durumun ötesinde bireylerin doğuştan getirmiş olduğu temel eşitlik anlayışı da yurttaşlık eğitimde öncelikli kavram ve konular arasında yer almalıdır.

3.10.4. İnsan Hakları

İnsan olmanın doğal sonucu olarak kazanılan bu haklar başkası tarafından verilmez ya da satın alınamaz. Bütün insanların eşit olması insan hakları kavramına evrensel bir nitelik kazandırmaktadır. İnsanların ve toplumların yaşamlarını ortak insani değerler ve eşitlik sürdürebilmeleri için gereken özgürlük; adalet, ayrımcılık yapmamak, başkalarının haklarına saygı göstermek, hoşgörü ve sorumluluk içinde davranabilmekle sağlanabilir (Öntuğ, 2005, s.123).

Kıncal’a göre (2002, s.33) insanlar, özgür bir biçimde düşünebilmekte, düşündüklerini söyleyebilmekte, dilediği yere gidebilmekte, dilediği yere yerleşebilmekte, diğer bireylerle ve kurumlarla iletişim kurabilmektedir. Bütün bu davranışlar, insanların farkında olmadan kullandıkları haklardır.

Doğan’a (2005, s.250) göre; insan hakları, insanların yalnızca insan olmalarından dolayı kazandıkları, insan onurunu korumayı, maddi ve manevi gelişimini sağlamayı hedefleyen haklar bütünüdür. İnsanın daha dünyaya gelmeden bu haklara sahip olduğu ve ırkı, dili, dini inanışları ve bu inanışlardan doğan kültürü bu haklardan yararlanmaması için bir gerekçe oluşturmaz. İnsanların belki doğuştan belki de daha sonradan edindikleri bu özellikler insan haklarının güvencesi altındadır.

Günümüzde insan hakları kavramı, dil, din, cinsiyet, ekonomik ve sosyal durumların tümünü kapsayan, insanların salt insan olmalarından ötürü sahip oldukları haklardır. Yeryüzünün neresinde olduğuna bakmaksızın, insan onurunun bir gereği olan, hak ve özgürlüklerin bütünü insan haklarıdır. Bu nedenle insan hakları sınırları aşarak tüm devletlerin yasalarıyla düzenlemesi gereken yükümlülüktür (Altunya 2003, s.52).

İnsanlığın gelişim çağında, kuramsal olarak tüm insanları kapsayacak düzeyde ideal olarak oluşturdukları haklar dizisine ya da insanın salt insan olmasından dolayı doğuştan sahip olduğu, insani kişiliğine ve değerlerine yönelik korumayı ve geliştirmeyi

amaçlayan üstün, evrensel ilke ve kurallar bütününe insan hakları denir (Kepenekçi, 2008, s.45).

İnsan hakları, devlet güvencesi olsun ya da olmasın, tarihsel süreç içerisinde insanların onurlu bir yaşam sürdürebilmeleri için düşünülmüş hakların tümüdür. İnsan hakları sözleşme ya da hukuki bir durumdan çok, ahlaki bir durumdur (Gündüz, 2005, s.150-151).

3.10.5. Özgürlük Kavramı

Yurttaşlık eğitiminde özgürlük kavramı, genel olarak haklar bağlamında ele alınmıştır. İnsan hak ve “özgürlükleri” içerisinde değerlendirilen bu kavram ortak değerlere sahiptir.

Kepenekçi'ye göre (2008, s.36-42), özgürlük kavramı, her ne kadar çok eski zamanlardan bu yana tanımlanmaya çalışılmışsa da, üzerinde ortak bir tanım yapılamamıştır. Özgürlüğün çok yönlü olmasından ve değişen koşullardan dolayı her dönemde yeni tanımlar ortaya çıkmıştır. Kepenekçi'ye göre sınırsız özgürlük yoktur. Özgürlüğü, kanuni olarak yasaklanmamış her şeyin yapılması olarak değerlendirmiştir.

Hak ve özgürlük kavramları günümüzde birbirinden ayrı düşünilemeyen kavramlardır. Hiçbir kısıtlama olmaksızın düşünmenin ve davranışın koşulsuz olarak yapılabilmesidir. Hukuksal açıdan, başkalarına zarar vermediği sürece bireyin dilediği gibi davranmasıdır. Hatta daha da ötesinde bireyin kendisine dahi zarar vermeden dilediğini yapmasıdır (Altunya 2003, s.51).

3.10.6. Demokrasi Kavramı

M. Gündüz ve F. Gündüz'e (2005, s.91) göre, demokrasinin temel dayanağı halk egemenliğidir. İktidarın halk tarafından seçilmesi ve iktidar yetkilerinin halkın isteği doğrultusunda kullanılması demokrasinin gereğidir. Düşünsel olarak tüm farklılıkları kabullenebilen, bu anlamda sınırları geniş tutan ve farklılıkların siyasal olarak örgütlenmelerine engel koymayan yönetim anlayışıdır.

Demokrasi, bir toplumun ya da topluluğun kendisiyle ilgili kararları alabildiği, kendisini yönetecek olan erki seçme, denetleme ve gerektiğinde değiştirebilme gücüne sahip olmasıdır (Altunya 2003, s.61).

Kepenekçi'ye (2008, s.49) göre, demokrasi ve özgürlük ayrılmaz iki kavramdır. Çünkü özgürlüklerin yolunu açan demokrasi rejimidir. Bu nedenle demokrasi “özgürlüğün kurumlaşması” olarak tanımlanmıştır.

Demokrasi halkın özgür bir seçim sonrası oluşturduğu yönetimdir. Yani halk egemenliğine dayanır ve egemenliğin kayıtsız, şartsız millette olduğunu gösterir. Demokrasi, çoğunluğun iktidarda, azınlığın ise muhalefette olduğu, azınlık çoğunluk ilişkisine göre eşitlik sağlayan sistemdir (Doğan 2005, s.147).

Demokrasi, bir iktidar ve yönetim olgusu olarak temelinde halkın seçme hakkı ve yönetimi hakkından fikirlerini serbestçe ifade edebilmesidir. Demokrasinin işlerliliği, halkın demokrasi kültürüyle paralellik gösterir (Taşkesen, 2005, s.100).

Kıncal'a (2004, s.68) göre demokrasi; meşru, aranan ve istenilen bir yönetim anlayışı olarak tüm dünyanın kabulüdür. Fakat demokrasinin içeriğinin belirlenmesi konusunda tartışmalar vardır. En klasik anlamda halkın kendi kendisini yönetmesidir. Bunun içinde demokrasi kültürünün gelişmesi şarttır. Bu kültürün gelişme şartı ise önce "kendine saygı" sonra "insana saygı" temelindedir.

3.10.7. Sosyal ve Ekonomik Haklar

1982 Anayasası'nda yer alan sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler ailenin korunması, eğitim ve öğretim hakkı, kamu yararı, çalışma ile ilgili hükümler, sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması, gençliğin sporcunun ve sanatçının korunması ve sosyal güvenlik hakları olarak 41. maddeden 65. maddeye kadar 25. maddeyle düzenlenmiştir (Doğan, 2005, s.271-281, Gündüz, 2005, s.162-169, Kepenekçi, 2008, s.146-147, Kıncal, 2004, s.147-151.). Genel olarak anayasadan maddeleri aynen alınıp hukuksal terimlerden arındırılmaya çalışılarak basit şekilde anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Kurucu meclis tarafından ara dönemde yapılmış olan 1982 Anayasası kabul gördüğü gibi irdelenmiştir.

İnsanların içinde yaşadıkları toplumla uyumlu olarak başarılı bir yaşam sürdürebilmeleri hak ve ödevlerinin bilincinde olunmasıyla yakından ilişkilidir. Bu anlamda Türk insanına özelliklerine uygun olarak tanınan sosyal ve ekonomik haklar 1982 Anayasası'nda düzenlenmiştir. Bu yasalarla bireylerin kendilerini geliştirmelerine imkân sağlanmıştır (Öntüğü, 2005, s.141).

İnsanın sosyal bir varlık olmasından ötürü yaşadığı toplumda bir takım hak ve ödevlerle ilişkileri düzenlenir. Sosyal ve ekonomik haklar, yurttaşların maddi ve manevi yeteneklerini geliştirmek böylece bireylerin özgürleşmelerini, özgürce düşünmelerini sağlamak amacıyla (Doğan, 2005, s.271).

Altunya'ya (2003, s.131) göre, sosyal ve ekonomik haklar “sosyal devlet” olma ilkesinin bir gereğidir. Sosyal devlet yurttaşlarının refah seviyesini yükseltme gayretinde olan devlettir.

3.10.8. Kültürel Haklar

Uluslararası kuruluşların ve insan hakları bildirelerinin tümünde yer alan kültürel haklar konusu, üniversite düzeyinde okutulan ders kitaplarında bir konu başlığı olarak yer almamıştır. Çok kültürlülüğe çekinceli bir yaklaşım sergilenmesi, konunun net olarak vatandaşlık bilgisi ders kitaplarında yer almasını engellemiştir. Çocukların ailelerinden aldıkları kültürel değerler içinde yaşadıkları kültürden farklı olabilir. Bu durum, kültürel haklar çerçevesinde oluşturulacak çözümlerle sağlanabilir.

Alt konularda geçen kültürel hakların bir örneği, 1990 yılında Türkiye'nin de katılımıyla oluşturulan Çocukların Yaşatılmaları, Korunmaları ve Geliştirilmelerine İlişkin Dünya Bildirgesi'dir. Türkiye bu sözleşmenin 17., 29. ve 30. maddelerine Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını gerekçe göstererek çekince koymuştur. Etnik ve dinsel yönden azınlık yaratacağı gerekçesiyle imza konmayan bu maddeler: Madde17 Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; Özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla Taraf Devletler: a) Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29 uncu maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler; b) Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası işbirliğini teşvik ederler; c) Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler; d) Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler; e) 13 ve 18 inci maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.

Madde 29: 1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler; a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi; b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda benimsenen ilkelere saygısının

geliştirilmesi; c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi; d) Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması; e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi, 2. Bu maddenin veya 28 inci maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.

Madde 30: Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların var olduğu devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz (Altunya, 2003, s.87-92, Doğan, 2005, s.317-319).

Üniversite düzeyinde verilen yurttaşlık eğitiminde ders kitabı olarak belirlenen çalışmaların kültürel haklar konusundaki eksikliği modern anlamda vatandaşlık eğitimiyle ters düşmektedir.

3.10.9. Siyasal Haklar

Yurttaşların, üyesi oldukları devletin kaderinde pay sahibi olma ve kamu etkinliklerine katılma olanağı sağlayan siyasal haklar bütünüdür (Gündüz, 2005, s.171). Bu konuda Türkiye’de 1982 Anayasası’nın 66.-74. maddelerinde düzenlenmiştir.

Bireyin üyesi olduğu ülke yönetimine katılma hakkı ve bu hakların yanında ödevlerini kapsayan düzenlemelerdir. Türk vatandaşlığı, seçme ve seçilme, siyasi faaliyetlerde bulunma, kamu hizmetine girme, bilgi edinme ve dilekçe yazma bu hak ve ödevler kapsamındadır (Doğan, 2005, s.281-286, Kıncal, 2003, s.151-152).

Anayasanın 66. maddesi, “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür. Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk’tür.” şeklinde düzenlenmiştir. 1982 Anayasası’nda yer alan Atatürk milliyetçiliği kavramı bu tanımla direkt ilişkilidir. Buradaki milliyetçilik ırk, dil ve din gibi öznel benzerlikleri değil, kader, kıvanç, tasa

ortaklığına ve birlikte yaşama arzusuna dayanan nesnel milliyetçilik içerdiği açıkça anlaşılmaktadır (Kepenekçi, 2008, s.129).

3.10.10. Dünya Barışı

Yurttaşlık eğitimi kapsamında verilen uluslararası kuruluşlar içerisinde, en çok çevreyi ve dünya barışını korumak amaçlı kurulan Birleşmiş Milletler ve alt organları olan UNICEF, UNESCO gibi kuruluşlardan bahsedilmektedir. NATO ise her ne kadar silahlı ve ideolojik bir yapılanma olsa da üye ülkeler ve müttefik ülkelerde dünya barışını ve devamlılığını sağlamakla görevli olma imajıyla vatandaşlık eğitimi yönelik kitapları da yer almaktadır (Doğan 2005, s.412-417). Birinci Dünya Savaşı sonrası barışın korunması ve devamlılığının sağlanması amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığının ardında kurulan BM, tüm vatandaşlık kitaplarında dünya barışının korunması adına çalışma yapan örgüt olarak yer almıştır. Bu örgütlerin yanı sıra uluslararası sivil toplum kuruluşlarından Uluslararası Af Örgütü'nden, Helsinki Yurttaşlar Meclisi'nden ve çalışmalarından söz edilmektedir. Bu örgütlerin Türkiye'de de faaliyetler yürüttüğü ders kitaplarında yer almaktadır (Doğan, 2005, s.301-302, Öntuğ, 2005, s.146). Kepenekçi (2008, s.222), sivil toplum kuruluşları arasında Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Dünya barışının korunması adına ve sivillerin haklarını korumak amacıyla kurulmuş resmi ve sivil uluslararası kuruluşlar vatandaşlık eğitimi ders kitaplarında yer alırken, Türkiye'de siviller tarafından kurulmuş olan ve faaliyet gösteren hiçbir kuruluşun bu ders kitaplarında yer almaması düşündürücü ve önemli bir eksikliklerdir.

3.10.11. Dünya Mirası

Anayasa'nın 63. maddesinde de yer alan tarih, kültür ve tabiat varlıklarını koruma hükmü, tüm vatandaşların ortak bir sorumluluğudur. Devletler öncelikle sınırları içinde bulunan tarihi, kültürel ve doğal tabiat varlıklarını ve değerlerini korumayı amaçlar. Bu konuda yurttaşlarının daha duyarlı olması yönünde çalışmalar yapar (Kıncal, 2003, s.151, Doğan, 2005, s.276). Anayasal boyutta ülkedeki doğal ve kültürel eserlerin toplumsal fayda adına korunması gerektiği anlayışı üzerine hazırlanan metinlerde evrensel değerler yaklaşımı göz ardı edilmektedir.

Doğal ya da beşeri faktörlerle ortaya çıkmış eserlerin tek bir devlete ait olmanın ötesinde ayrı bir önem taşıdıkları ve dünya ortak mirasını oluşturdukları müşterek algıdır. Kültürel veya doğal bir sit alanının bulunduğu devlet, egemenliğine tam saygı

çerçevesinde, dünya mirasının bir parçası olan bu esere uluslararası toplumun işbirliği ve desteğiyle de koruyabilir. Birleşmiş Milletler bünyesindeki UNESCO bu konuda tüm devletlere işbirliği konusunda destek sunmaktadır (Akipek, 2001, s.29-30).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmanın hazırlanmasında ilişkisel tarama modeli uygulanmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen varolan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Karasar 2005, s.77).

İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2005 s.81).

Tarama yoluyla bulunan ilişkiler gerçek bir neden-sonuç ilişkisi olarak yorumlanamaz; ancak, o yönde bazı ipuçları vererek bir değişkendeki durumun bilinmesi halinde ötekinin kestirilmesinde yararlı sonuçlar verebilir (Karasar, 2005 s.82). Bu araştırmanın hazırlanmasında ilişkisel tarama modelinde doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle konu ile ilgili araştırmalar, kaynaklar, resmi belgeler taranmıştır. Konu ile ilgili dökümanlar öncelikle tek tek analiz edilerek ortaya konulmuştur. Daha sonra mukayese yöntemiyle ilgili dökümanlar karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak ortaya çıkan veriler betimlenmiştir.

4.2. Verilerin Toplanması

Bu tez çalışması hazırlanırken veriler konu ile ilgili yasal metinlerden, araştırma eserlerden, kitap, dergi, makale ve internet sayfalarından yararlanılmıştır. Tez çalışması ile ilgili veriler konu sürekli gelişmeye açık olduğundan tez çalışmasının son dönemlerine kadar devam etmiştir. Veriler toplanırken üniversite kütüphaneleri, halk kütüphaneleri ile kurumlara ait sanal kütüphanelerden yararlanılmıştır. Aranılan kaynaklar bulunurken kütüphanelerdeki fiş katalogları kullanılmıştır. Ayrıca açık raf sistemlerinin bulunduğu kütüphanelerden kaynak doğrudan alınmıştır. Resmi belgeler elde edilirken ilgili kurumların sanal dökümanlarından faydalanılmıştır. Konu ile ilgili

yayın taraması yapılırken uzman bilgisine başvurulmuştur. İlgili bibliyografyalardan yararlanılmıştır.

4.3. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler farklı başlıklar altında tasnif edilmiştir. Toplanan veriler tek tek analiz edilerek tez konusu ile ilişkili olanlar belirlenmiştir. Belirlenen konular mukayese yöntemine göre yorumlanmıştır. Bu yorumlara göre belirli çıkarımlarda bulunularak problem durumuna öneriler getirilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. BULGULAR ve SONUÇ

5.1. Bulgular

Yurttaşlık kavramı Avrupa Birliği eğitim politikalarında kişi ile devlet arasındaki hukuki bağ olarak görülmekte ve kişinin etnik kökenine işaret etmektedir. Maastricht antlaşması ile Avrupa yurttaşlığı kavramı ortaya konmuş ve insanları birleştirme idealinin de gerçekleşmesi yolunda somut bir adım atılmıştır. Ki buda ‘Küresel Yurttaş’ kavramını ortaya çıkarmıştır. Küresel yurttaş sadece kendi ülkesinin değil yaşadığı ve sorumluluğunu üstlendiği bir dünyanın yurttaşıdır. Küresel yurttaş, aynı zamanda olaylara dünya veya insanlık gözüyle bakan ve gelecek nesillere sürdürülebilir bir yaşantı bırakmaya çalışan evrensel bir kişiliktir.

‘Avrupa Birliği Yurttaşlığı’ kavramı Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde, Avrupa Birliği üyesi ülkelere çeşitli alanlarda hak ve yükümlülük sağlamak amacı ile 1992 yılında Maastricht Antlaşması kabul edilmiş ve birliğin temel amaçlarından biri haline gelmiştir. Birlik yurttaşlığının Maastricht Antlaşması ile kabul edilmesi sonucu yurttaşlık kavramı ulus devlet sınırlarının dışına çıkmış ve kan bağı, doğum yeri esaslarının dışında kıstaslar ile tanımlanmıştır. Devletlerde olduğu gibi kan esası veya toprak esası yurttaşlığın kazanılması için öngörülen koşullar olarak benimsenmemiştir. Yurttaşlığın kazanılması için tek koşul üye ülkelerden birinin yurttaşlığı olmasıdır.

Avrupa Birliği yurttaşlığı ulusal yurttaşlığın yerine geçmez, onun tamamlayıcısıdır. Üye devlet yurttaşlarının hak ve özgürlüklerini korur ve bu kişilerin kurucu antlaşmada sıralanan hak ve yükümlülüklerine sahip olmasını sağlar.

Bireylerin kendini tanımlayabileceği, sadakat ve kimlik duygularının uyanacağı bir kavram olarak düşünülmüştür Avrupa Birliği Yurttaşlığı. Kimlik temeline dayanan bir aidiyet hissi oluşturmak amaçlanmıştır. AB, Avrupa Birliği yurttaşlığına kültürel değil siyasal anlamda bir yurttaşlık anlamı yüklemiştir. Avrupa Birliği’nin uluslar arası arenada daha güçlü olması için böyle bir yurttaşlık ve bütünleşme fikrine ihtiyaç duymuştur.

Avrupa Birliği yurttaşlığında yurttaşlığın sosyal boyutu değil ekonomik boyutu ön plandadır. Tüm dünyada olduğu gibi, Avrupa'da da piyasa anlayışının egemen olduğu bir toplumsal inşa süreci yaşanmıştır. Avrupa Birliğin'nde yurttaş kavramı ile tüketicici kavramı eş anlamlı olarak anılmaya başlanmıştır. Ortak Pazarı işler hale getirmek için yurttaşlara tanınan üretim faktörlerinin serbest dolaşımı hakkı, uygulamalarda piyasa yurttaşlığını ortaya çıkarmıştır.

Yurttaşlık kavramının haklar yanında sorumluluklar yönüde mevcuttur. Avrupa Birliği'nde yapılan düzenlemelerle birlik yurttaşlarına ne gibi sorumluluklar yüklendiği konusunda bir belirsizlik mevcuttur. Birlik yurttaşlarının belli yükümlölüklerinin olduğu vurgulanmış olsa da bu konuda tam bir netlik mevcut değildir. Ulus devletlerde yurttaş vergi vermek, askere gitmek, kanunlara saygı gibi bazı sorumluluklar yüklenmiştir. Fakat bu somut düzenlemelere Avrupa Birliği'nde rastlanmaz.

Temelde birlik yurttaşında istenen şey, birlik kurum ve uygulamalarına güven duyması ve aidiyet sadakat hissi beslemesidir. Yerine getirilmemesi durumunda ne gibi yaptırımların olacağı belirgin değildir. Oysa üye ulus devletlerde yükümlölüklerin yerine getirilmemesi durumunda ne gibi yaptırımların olacağı bellidir. Hapis cezası, para cezası gibi somut uygulamalar mevcuttur. Geliştirilmeye çalışılan Avrupa Birliği yurttaşlığı ile ilgili çeşitli modeller oluşturulmuştur.

- Market Yurttaşlığı: Avrupa Birliği sınırları içerisinde oluşturulan pazarlar arasındaki mal ve hizmet dolaşımını sağlayan yurttaşların hareketliliğini ifade eder.

- Sivil Cumhuriyetçi Yurttaşlık: Aktif yurttaşlık olarakta tanımlanan sivil cumhuriyetçi yurttaş politik hayatta dinamik ve katılımcı bir rol oynamaktadır. Politik kurumlarda aktif olarak yer alıp, oluşturulan politikaları etkilemektedir.

- Katılımcı Yurttaşlık: Gelişmiş bir demokrasinin, hukuk üstünlüğünün, güçler ayrılığının ve insan haklarının temel alındığı toplumlarda gelişen yurttaşlıktır.

- Islah Edici Düzeltici Yurttaşlık: Ulusal kimlikler çevresinde geliştirilmiş olan yurttaşlıktır.

- Yapıcı Yurttaşlık: Ulus devlet yurttaşlığına eleştirel bir bakış açısı getirmek için geliştirilen yurttaşlık tipidir. Azınlık gruplarının ve kadın haklarının geliştirmiş olduğu yurttaşlık tipidir.

Avrupa Birliği yurttaşlığı inşası sırasında ortaya çıkan farklı görüşler bu modellerle temsil edilmektedir. Henüz somut bir Avrupa Birliği yurttaşlık modelinin

geliştirilmemiş olması bu modellerin geçerliliğini sağlamaktadır. Günümüzdeki uygulanabilirliği açısından Avrupa Birliği yurttaşlığı bu modellerin bir karışımından oluşmaktadır.

Avrupa Birliği sınırları içerisinde 15 milyonun üzerinde üçüncü ülke yurttaşı yaşamaktadır. Avrupa Birliği yurttaşlığı geliştirilirken bu insanlara çok fazla yer verilmemiştir. Birlik yurttaşlığının tanıdığı haklar toplumsal konumları güçlü olan bireyler için faydalı olmuştur. Bu şekilde ayırım yapılması bu insanların birlik düzeyinde bütünleşmesini engellemektedir.

Değişen dünya şartları ve Avrupa Birliği süreciyle Türkiye’de yurttaşlık perspektifi küresel kriterlere yakınlştırılmaya çalışılmıştır. Yeni (Yapılandırmacı) eğitim anlayışında Sosyal Bilgiler dersi içerisinde verilen yurttaşlık eğitiminde toplumların geçmişi, bugünü ve gelecekteki; politik, kültürel, ekonomik ve çevresel sorunlarıyla bu sorunların çözümüne yönelik eğitim ön plana çıkmıştır. Yeni konseptte birey, hayata bakışında yaşadığı anlam ve kimlik kargaşasından ve tek neden ve tek sonuç mantığından kurtarılarak çok boyutlu düşünen, toplumsal sorumluluk duygusu gelişmiş pragmatik, etkili ve sorumlu yurttaşlık yaklaşımı hedeflenmiştir.

Günümüz dünyasında ekolojik sorunlar tüm canlıları tehdit eder boyuta gelmiştir. Bu durum yurttaşlık kavramının klasik boyutlarının aşılması tüm canlıların haklarının korunması gerektiği fikrinin Avrupa Birliği gibi oluşumların eğitim anlayışında yer edinmesine neden olmuştur. Bu nedenle yurttaşlık eğitimini içerisinde yer alan çevre bilinci ve küresel ekolojik sorunlara yönelik çalışmalar bizimde yurttaşlık eğitimimizin bir parçasını oluşturmaktadır.

Kopenhag Kriterleri’ne uyum sağlanması amacıyla 2004 yılında Sosyal Bilgiler dersi programı ve içeriğindeki yurttaşlık eğitimi de değişime uğramıştır. Hazırlanan yeni Sosyal Bilgiler Programı’nın yurttaşlık hedefleri arasında ‘etkili ve sorumlu Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı yetiştirmek’ amacına vurgu yapılmıştır.

MEB tarafından hazırlanan Sosyal Bilgiler Dersi Programı’nda yetiştirilmek istenen yurttaşların özellikleri şöyle sıralanmıştır.

- 21. yüzyılın çağdaş, Atatürk ilkeleri ve inkılâplarını benimsemiş,
- Türk tarihini ve kültürünü kavramış,
- Temel demokratik değerlerle donanmış,
- İnsan haklarına saygılı,

- Yaşadığı çevreye duyarlı,
 - Bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen,
 - Eleştirel düşünen, yaratıcı ve doğru karar veren
 - Sosyal katılım becerisi gelişmiş,
 - Bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları temel yöntemleri kazanmış,
 - Sosyal yaşamda etkin, üretken ve haklarını sorumluluklarını bilen,
- Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları yetiştirmek.

Sosyal Bilgiler müfredatıyla oluşturulmak istenen yurttaş modelinde amaç; bireyin içinde yaşadığı gruba aidiyeti ve kolektif bir kimlik edinmesini sağlayan, ayrıca küreselleşen bir dünyada yaşamla ilgili temel demokratik değerlerle donatılmış, duyarlı, etkin yurttaşlar olarak yetişmelerini sağlamaktır.

Sosyal Bilgiler dersi; toplumla bütünleştirme sürecinde bireyi, siyasi sistemin kendisine sunduğu hakları ve sorumlulukları içselleştiren, kültürel değerlerini öğrenen ve toplumsal olgulara duyarlı etkin yurttaşlar olarak yetiştirmeyi amaçlar.

5.2. Sonuç

Türkiye’de Sosyal Bilgiler programındaki yurttaşlık eğitiminin dünyadaki yeni gelişmelere ve yurttaşlık algısındaki dönüşümlere yakın olduğu tespit edilmiştir.

Küreselleşen dünyanın yurttaşlık eğitimi algısı üzerindeki değişimi anayasal düzenlemelere yansımıştır. Sosyal Bilgiler dersi kitaplarındaki yurttaşlık tanımları da anayasa çerçevesindeki tanımlamalara bağlı kaldığından pozitif değişimlere uygun değiştiği görülmüştür.

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girme isteği ve gayretleri Türkiye’deki Sosyal Bilgiler dersi müfredatına da yansdığı görülmüştür.

Avrupa Birliği’ne entegrasyon sürecinde, kültürel, ekonomik, siyasal ve eğitsel boyutta öğrencilere kazandırılması gereken başta hoşgörü ve empati kurma gibi davranışları içeren konular ders kitaplarında yer almıştır. Ve yurttaşları Avrupa Birliği üyeliğine hazırlayıcı bir eğitim verildiği sonucuna varılmıştır.

Yeni dönem Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında devlete, millete ve ülke topraklarına ilişkin tehdit ve tehlike temasının azalması dünyayla bütünleşme amacının ağırlık kazanmasına neden olmuştur. Bu durum dünyadaki diğer ülkelerin sunuluş biçimini de

farklılaştırmıştır. Diğer ülkelerin kültürlerine ilişkin bilgiler verilmiş diğer ülkelerle paylaşılan ortak kültür özelliklerinden söz edilmiştir.

Vatanseverlik yeni Sosyal Bilgiler Programı vatan için ölme anlayışından uzaklaşmıştır. Çocuklar için örnek olan kişiler daha çok uluslar arası düzeyde başarı kazanan kimseler ve genel olarak tanınmış, işinde başarılı ve popüler kimlikler olduğu ve bu durumun Avrupa Yurttaşlığı (Küresel Yurttaşlık) anlayışından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.

Maastricht Antlaşması ile Avrupa Yurttaşlığı kavramı ortaya konulurken; insanları birleştirme idealinin gerçekleştirilmesi yolunda somut bir adım atılarak küresel yurttaşlığa vurgu yapılmıştır. Türkiye’de Sosyal Bilgiler Programı genel amaçları içinde yer alan ‘insanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir’ açıklaması küresel yurttaşlık tanımına uygun bir amaç olduğu görülmüştür.

Türkiye’de Sosyal Bilgiler müfredatıyla oluşturulmak istenen yurttaş modelinde amaç; bireyin içinde yaşadığı gruba aidiyeti ve kolektif bir kimlik edinmesini sağlayan, ayrıca küreselleşen bir dünyada yaşamla ilgili temel demokratik değerlerle donatılmış, duyarlı, etkin yurttaşlar olarak yetişmelerini sağlamaktır. Bu amacın program hazırlanırken Avrupa Yurttaşlığı kavramının doğrultusunda oluşturulduğu görülmektedir.

Avrupa Birliği yurttaşlık modeli ile Türkiye’deki Sosyal Bilgiler dersi müfredatındaki yurttaşlık modeli benzer özellikler gösterse de temelde önemli farklılıklar vardır. Şöyle ki AB yurttaşlık modelinde küresel bir yurttaşlık amaçlanırken, Türkiye’de Sosyal Bilgiler dersi müfredatındaki yurttaşlık modelinin ulusal yurttaş modeli özellikleri gösterdiği söylenebilir. Ayrıca Avrupa Birliği yurttaşlık modeli üyelere bir takım sorumluluklar getirmez. Sadece haklar getirir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Z., Ergil, D., İnal, C., Yalçın, Ö., Yılmaz, A., (2005) *Demokrasi Kültürü ve Etkili Yurttaşlık*, Ankara, Toplumsal Sorunları Araştırma Merkezi Yayını.
- Akipek, S., (2001) Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'nin Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt.50*, Ankara.
- Alkan, T., (1979) *Siyasal Toplumsallaşma*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Althusser, L., (2006) *Yeniden Üretim Üzerine*, İstanbul, İthaki Yayınları.
- Altunya, N., (2003) *Vatandaşlık Bilgisi*, Ankara, Nobel Yayınları.
- Alyağut, P., (2008) *Dünya Yurttaşlığının Olanaklılığı: Kozmopolitanizm*, Antalya, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aoki, T., Edt. P. L. Berger ve P. H. Samuel, (2003) *Çağdaş Japonya'da Küreselleşmenin Boyutları (Bir Küre Bin bir Küreselleşme)*, Çev. A. Ortaç, İstanbul, Kitap Yayınları.
- Argüden, Y., (09.08.2003) *Dünya Gazetesi*.
- Arıbil, Ş., Ata, B., Can, S., Gökçe, M., Işık, H., Kardaş, S., Kaya, K., Köksal, H., Özür, N., Safran, M., Purtul, İ., (2006) *TTKB İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara, MEB Yayınları.
- Aybay, R., (2004) *Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- , (1978) Milli Güvenlik Kavramı Milli Güvenlik Kurulu, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Cilt.33*.
- Aydın, M. S., (2002) *Küreselleşmeye Genel Bir Bakış (Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme)*, İstanbul, Ufuk Kitapları.
- Azer, H., Başol, S., Genç, E., Gök, A., Gökçe, S., Kaya, N., Koyuncu, M., Özcan, A., Polat, M.M., Yıldız, A., Yılmaz, D., (2008) *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, DAnkara, Devlet Kitapları.
- Bader, V. M., (June 1999) Citizenship of the European Union: Human Rights, *Rights of Citizens of the Union and of Member States, Ratio Juris, Vol. 12, No. 2*.

- Bağlı, M., Özensel, E., (2005) *Çok kültürlü Vatandaşlık*, Konya, Çizgi Kitapevi.
- Başkaya, F., (2005) *Kavram Sözlüğü*, Ankara, Özgür Üniversite Yayınevi.
- Başol, S., Evirgen, Ö.F., Koyuncu, M., Yıldırım, T., Yıldız, A., (2009) *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8. Sınıf Ders Kitabı*, Ankara, MEB Devlet Kitapları.
- Bauman, Z., (2006) *Sosyolojik Düşünmek*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Baydur, M., (1998) Küreselleşme-Yerellik Gerilimi ve Kimlik Dalgası, *Türk Yurdu*, Sayı. 129.
- Benhabib, L., (2006) *Ötekilerin Hakları: Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Benhabib, S., (2004) *Transformations of Citizenship: The Case of Contemporary Europe*, Government and Opposition.
- Bernitz, U., Bernitz, H.L., (1999) *The EU and Human Rights*, London, *Oxford University Press*.
- Beşirli, H. ve Şahin, K., (2007) *Küreselleşme ve Türkiye'deki Siyasal Gelişmeler*, İstanbul, Sosyoloji Yazıları, Kızılelma Yayınları.
- Betten, L., Grief, N., (1998) *EU Law and Human Rights*, Longman European Law Series.
- Bilgin, N., (1998) *Cumhuriyet Fikri ve Yurttaş Kimliği (75. Yılda Tebaa'dan Yurttäşa Doğru)*, İstanbul, TETTV.
- , (2003) Çok Kimlik ve Cumhuriyetin Yurttäşlığı, *Türkiye Günlüğü*, Sayı. 75.
- Bowles, S., Gintis, H., (1996) *Demokrasi ve Kapitalizm*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Bozkurt, V., (2003) *Küreselleşme Kavramı Değişim ve Yaklaşımlar*, www.stradigma.com/turkce/subat2003/makale10.html.
- , (2006) *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Bursa, Ekin Yayınları.
- Boztemur, R., (2006) Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı.38.

- Brander, P., Gomes, R., Oliveira, B., (2008) *Gençlerle İnsan Hakları Eğitimi Kılavuzu- Avrupa Konseyi*; Çev. Yeşiladalı, B., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Brubaker, W.R., Edt. Kadioğlu A., (2008) *Fransa ve Almanya'da Göç, Vatandaşlık ve Ulus-Devlet: Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Analiz; Vatandaşlığın Dönüşümü*, İstanbul, Metis Yayınları.
- Can, G., Ersan S., Şerif, Y. (1998) ve *Sosyal Bilgiler Öğretimi*; Edt. Can G., Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Can, N., (2005) *Siyaset Felsefesi Problemleri*, Ankara, Elis Yayınları.
- Caydı, S., (2005) *Daha Nereye Kadar?*, İstanbul, Kızılelma Yayınları.
- Caymaz, B., (2008) *Türkiye'de Vatandaşlık Resmi İdeoloji ve Yansımaları*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakmak, Z., Edt. Temiz, E.T., (2005) *Devlet ve Devlet Şekilleri: Vatandaşlık Bilgisi*, İstanbul, Lisans Yayınları.
- Çayır, K., Edt. Tüzün, G., (2009) *Yeni Ders Kitaplarında İnsan Hakları Eğitimi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- Çelik, H., (06.12.2005) *Serbest Ekonominin 20. Yılında Eğitim*, Sabah Gazetesi.
- DFES (Department for Education and Skills), (E.T. 01.10.2006) *A CPD handbook: Chapter 1: Making sense of citizenship*, www.citizenshipfoundation.org.uk/lib-res-pdf/0193.pdf.
- Dikbaş, Y., (2006) *Avrupa Birliği: Tabuta Çakılan Son Çivi*, İstanbul, Asyaşafak Yayınları.
- Dilek, D., Öztürk, C., (2002) *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları*, Ankara, PegemA Yayıncılık.
- Doğan, N., (1994) *Ders Kitapları ve Sosyalleşme*, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Doğan, V., (2005) *Türk Vatandaşlık Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Doğanay, A., (2002) *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara, PegemA Yayınları.

- Dominique, B., (1998) *Fransız Eğitim Sisteminde Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi Tasarımı ve Bu Tasarımın Yurttaşın Oluşumuna Katkısı*; Çev.Tufan H., İatanbul, Kesit Yayınları.
- Drucker, P., (2003) *Geleceğin Toplumunda Yönetim*, Çev. M. Zaman, İstanbul, Hayat Yayınları.
- Dubiel, H., (1998) *The Future of Citizenship in Europe*, Oxford, Constellations, Blackwell Publishers Ltd.
- Dursun, D., (2002) *Siyaset Bilimi*, İstanbul, Beta Yayınları.
- Elteren, M. V., , Der. N. Güngör (1999) *Amerikan Popüler Kültürünün Etkisinin Global Bir Yaklaşım İçinde Değerlendirilmesi*, Ankara, Popüler Kültür ve İktidar.
- Erol, N., (1997) *Yurttaşlık ve Demokrasi: Çoğulcu Bir Yurttaşlık Kavramına Doğru*, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Ersanlı, B., (2002) *Zihinsel Sınır Güvenliği, Toplumsal Tarih Dergisi Sayı.100*.
- Ersoy, A. F., (2007) *Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, No. 102.
- Eriksen, E.O., (September 2003) *Why a Charter of Fundamental Human Rights in the EU?*, *Ratio Juris*.
- Esendemir, Ş., (2008) *Türkiye’de ve Dünyada Vatandaşlık*, Ankara, Birleşik Yayınları.
- Faist, T., (2001) *Journal of Common Market Studies*, Vol.39.
- Fişek, H., (1959) *Türk Vatandaşlık Hukuku*, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, No. 139.
- Foucault, M., (Haziran 2002) *Aydınlanma Nedir? Üstüne*, Çev. Pelin Alioğlu, *Felsefelegos*, Sayı. 17-18.
- Garcia, R.A., (December 2002) *The General Provisions of the Charter of Fundamental Rights of European Union*, *European Law Journal*.
- Gehler, M., (2005) *Avrupa*, İstanbul, İnkılap Kitapevi.
- Giddens, A., (1994) *Modernliğin Sonuçları*, Çev. E. Kuşdil, Ankara, Ayrıntı Yayınları.

- , (2005) *Ulus Devlet ve Şiddet; Çev. Atay, C.*, Dİstanbul, Devrin Yayınları.
- Goldmann, L., (1999) *Aydınlanma Felsefesi*, Çev. Emre Arslan, Ankara, Doruk Yayınları.
- Göğçer, E., (1974) *Türk Tabiiyet Hukuku*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 336.
- Göka, E., (2003) Bugün Dünün ve Yarının İlginç Bir Karışımı, *Türkiye Günlüğü*, Sayı. 75.
- Göktürk E.D., (2006) *Dünden Yarına Yurttaşlık*, İstanbul, Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Göztepe, E., (2003) Yurttaşlığın Kamusal ve Ulus Üstü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve Göçmen Formu Örnekleri, Ankara, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt.52.
- Gülmez, M., (2001) *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi: Egemenlik İnsanındır*, Ankara, TODAİE Yayınları.
- Gümüşeli, (2008) A.İ., *Demokrasiyi Öğrenme ve Yaşama Geçirme: Avrupa Konseyi Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Projesi Demokratik Okul Yönetim Modeli*, [//www.kalder.org/genel/Ankara/BildiriAliIlkerGumuseli.doc](http://www.kalder.org/genel/Ankara/BildiriAliIlkerGumuseli.doc).
- Gündüz, F. ve Gündüz, M., (2005) *Yurttaşlık Bilinci*, Ankara, Anı Yayıncılık.
- Gündüz, M., (2006) *Küreselleşme Söyleminde Demografik Dönüşüm Tartışmalarındaki Konum*, İstanbul, İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Sosyoloji ve Coğrafya, Sosyoloji Yıllığı, Kitap. 15, Kızılelma Yayınları.
- Güngör, M., (2008) *Ulus-Devlet Yurttaşlığından Küresel Yurttaşlığa Türkiye’de Yurttaşlık Olgusu*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi.
- Günuğur, H., (2007) *Avrupa Birliği*, Ankara, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi.
- Güven, F., (2007) *Avrupa Birliğinde Vatandaşlık Kavramı*, Ankara, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Güven, S., (2001) *Sosyal Politikanın Temelleri*, Bursa, Ezgi Kitabevi.
- Habernas, J., (2000) *Avrupa Ulus Devleti ve Küreselleşme Tazyikleri*, Çev. A. Özkazanç, Mürekkep Yayınları.

- Hall, S., Edt. A. D. King, (1998) *Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etkinlik, Kültür ve Dünya Sistemi*, Çev. H. Yolsal ve G. Seçkin, Ankara, Bilim Sanat Yayınları.
- Hampson, N., (1991) *Aydınlanma Çağı*, Çev. Jale Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Harvey, D., (1999) *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Heater, D., (1990) *Citizenship: The Civic Ideal in World History*, London, Politics and Education, Longman.
- Heater, D., (2007) *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*; Çev. Delikara, M., Ankara, İmge Kitapevi Yayınları.
- Held, D., Edt. S. Hacker, (1999) *Transformation of Political Community*, Cambridge, Rethinking Democracy in the Context of Globalization Democracy's Edges.
- Huntington, S. P., (2004) *Biz Kimiz Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı*, Çev. Aytül Özer, İstanbul, CSA Global Yayın Ajansı.
- , (1999) *Medeniyetler Çatışması*, Vadi Yayınları.
- Jameson, F., (2000) *Küreselleşme ve Politik Strateji*, Çev. M. Beşikçi, Birikim Yayınları.
- İlgaz, S., Şimşek, U. (2008) *Küreselleşme ve Ulusal Kimlik*, Erzurum, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- İçduygu, A., Keyman, E. F., (1998) *Türk Modernleşmesi ve Ulusal Kimlik Sorunu: Anayasal Vatandaşlık ve Demokratik Açılım Olasılığı*, İstanbul, TETTV.
- İlhan, S., (2001) *Avrupa Birliği'ne Neden Hayır*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- İnal, K., (1992) *Bazı Paradigmalarda Eğitim ve Özgürlük İlişkisi*, Ankara, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt.25 sayı.2*.
- , (2004) *Eğitim ve İktidar*, Ankara, Ütopya Yayınları.
- İpek, İ., (2011) *İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Vatandaşlık Eğitiminin Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Hedeflere Uygunluğu Yönünden*

Değerlendirilmesi, Balıkesir, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kadıoğlu, A., (2008) *Vatandaşlığın Ulustan Ayrılması: Vatandaşlığın Dönüşümü*, İstanbul, Metis Yayınları.

Kahraman, (2003) H. B., *Kitle Kültürü Kitlelerin Afyonu*, İstanbul, Agora.

Kant, I., (1984) *Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt Immanuel Kant Seçilmiş Yazılar*, Çev. Nejat Bozkurt, İstanbul, Remzi Kitapevi.

Karasar, N., (2005) *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

Kaya, A., (2000) *Yurttaşlık Azınlıklar ve Çok Kültürlülük*, Ankara, Gündoğan Yayınları.

Kaya, N., Koyuncu, M., Özcan, A., Polat, M.M., (2007) *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, İstanbul, MEB Devlet Kitapları.

Kepenekçi, K.Y., (2008) *İnsan Hakları ve Vatandaşlık*, Ankara, Ekinoks Yayınları.

Keyman, F., Edt. Kadıoğlu, A., (2008) *Türkiye’de Çokkültürlü Anayasal Vatandaşlık: Vatandaşlığın Dönüşümü*, İstanbul, Metis Yayınları.

-----, (2000) *Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: Türban Sorununu Anlamak, Global Yerel Eksende Türkiye*, Der. F. Keyman ve A. Sarıboy, İstanbul Alfa Yayınları.

-----, Sarıbay, A. Y., (2000) *Global ve Yerel Eksende Türkiye*, İstanbul, Alfa Yayınları.

Kılıç, A., (2007) *Fedekar Eş Fedekar Yurttaş*, İstanbul, Arkadaş Yayınları.

Kıncal, Y.R., (2002) *Vatandaşlık Bilgisi*, Ankara, Nobel Yayınları.

Kızılcılık, S., (2001) *Küreselleşme Sosyal Bilimler*, Ankara Anı Yayıncılık.

Koçak, C., (2009) *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, İstanbul İletişim Yayınları.

Koçdemir, K., (2002) *Küreselleşme*, İstanbul, Ötüken Yayınları.

Kongar, E., (2000) *Küreselleşme Mikro Milliyetçilik Çok Kültürlülük Anayasal Vatandaşlık*, http://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php.

- Kostakopolou, D., (2005) *Ideas, Norms and European Citizenship: Explaining Institutional Change, The Modern Law Review*, Blackwell Publishing.
- Koray, M., (2005) *Avrupa Toplum Modeli*, Ankara, İmge Kitapevi.
- , (2004) *Milli Devlet ve Küreselleşme*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Kuçuradi, İ., (1999) *İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı 1999-2007*.
- Kurubaş, E., (2008) Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki, *Doğu Batı Düşünce Dergisi Sayı.44*.
- Kymlica, W., (1998) *Çok Kültürlü Yurttaşlık*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Leca, J., Yurttaşlık Üzerine Sorular, Çev. Güral Koca, *Birikim, Sayı. 55*
- Lehning, P.B., (1988) *European Citizenship: Between Facts and Norms*, Oxford, *Constellations, Blacwell Publishers Ltd*.
- Mahcupyan, E., (2000) Modern Bireyin ve Bölünmüş Aklın Bin Yılı, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi Sayı.10*.
- Mayer, F.C., Palmowski, J., (2004) *European Identities and the EU-The Ties That Bind The Peoples Of Europe, JCMS, Vol.42*.
- MEB, (1968) *İlkokul Programı*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Menendez, A.J., (June 2005) A Christian or a Laic Europe? Christian Values and European Identity, *Ratio Juris*.
- Moufle, C., (1992) *Dimensions of Radical Democracy:Pluralism, Citizenship, Community*, Londra.
- NCSS (National Council for the Social Studies), (24.06.2004) *Creating effective citizens*, databank.ncss.org/article.php.
- Nomer, E., (1999) *Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitapevi.
- Oder, B.E., (2004) *Avrupa Birliğinde Anayasa ve Anayasacılık*, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Okman, T., (2002) *Avrupa Birliği Anayasası'nın Temelleri*, Ankara, Atılım Yayınları.

- Oldfield, A., Edt. Kadioğlu, A., (2008) *Vatandaşlık Doğal Olmayan Bir Pratik mi?: Vatandaşlığın Dönüşümü*, İstanbul, Metis Yayınları.
- Öğün, S. S., (Nisan 2003) Milliyetçilik Kat Edilmemiş, Keşfedilmemiştir, *2023 Dergisi*, Sayı. 24.
- Öntuğ, M.M., Edt. Temiz, E.T., (2005) *İnsan Hakları: Devlet ve Devlet İlişkileri*, İstanbul, Lisans Yayınları.
- Özel, S., (2008) *Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul, Derin Yayınları.
- Özer, A., (2009) *Sürecinde Türkiye’de Çok Kültürlülük ve Vatandaşlık Sorununa Sosyolojik Bir Bakış*, Uşak, I. Uluslar arası Avrupa Birliği Demokrasi Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu.
- Özipek, B., (2003) *Devlet: Siyaset; Edt. Türköne M.*, İstanbul, Lotus Yayınevi.
- Özkul, O., (2008) *Kültür ve Küreselleşme*, İstanbul, Açılım Kitapevi.
- Özyurt, C., Edt. Temiz, E.T., (2005) *İnsan ve Toplum: Vatandaşlık Bilgisi*, İstanbul, Lisans Yayınları.
- Palabıyık, M.S., Yıldız, A., (2002) *Avrupa Birliği*, Ankara, ODTÜ Yayıncılık.
- Palombella, G., (September 2005) Politics and Rights: The Future of the EU from a European Perspective, *Ratio Juris*.
- Patrick, J. J., (09.10.2003) *The Concept of citizenship in education for democracy*, www.indiana.edu/%7Essdc/citconding.htm.
- Pıerson, C., (2000) *Modern Devlet*, Çev. Dilek Hattatoğlu, İstanbul, Çıviyazılar.
- Polatlı, A., (E.T. 23.03.2011) www.stratejikboyut.com.
- Poyraz, H., (1998) Bölüşük Kimlik, Çatışan Medeniyet, *Türk Yurdu*, Sayı. 123.
- Prentoulis, N., (2001) *European Law Journal*, On The Technology of Collective Identity: Normative Reconstructions of the Concept of EU Citizenship.
- Reich, N., (November 2006) The Constituonal Relevance of Citizenship and Free Movement in an Enlarged Union, *European Law Journal*.
- , (2001) Union Citizenship-Metaphor or Source of Rights, *European Law Journal*.

- Robertson, R., (1992) *Globalization Social Theory and Global Culture*, London.
- , (1999) *Küreselleşme; Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, Çev. H. Yolsal ve G. Ankara, Seçkin, Bilim ve Sanat Yayınları.
- , Edt. Bayram T. Öcal A., (2008) *Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış: Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara, Pegema Yayınları.
- Salman, A.U., (27.02.2010) *Çocuk Kitaplarında Çocuklar Tek Tip*, Radikal Gazetesi.
- Sarıbay, A. Y., (2004) *Global Toplumda Din ve Türkiye*, İstanbul, Everest Yayınları.
- Sarıcan, E., (2006) *1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Vatandaşlık Değerleri Açısından Karşılaştırılması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıtaş, İ., Edt. Tefik Erdem, (2006) *Küreselleşme Kavramı, Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*, Ankara.
- Sasaki, M., (2004) Globalization and National Identity in Japan, *International Journal of Japanese Sociology*.
- Schaeffer, R. K., (2003) Understanding Globalization: The Social Consequences of Politics, Lanham, *Economic and Environmental Change*.
- Schnapper, D., Haz. Turhan Ilgaz, (1998) *Yurttaşlık Cemaati*, Çev. Birkan Işın, Dersimiz Yurttaşlık, İstanbul, Kesit Yayıncılık.
- Shaw, J., (1993) The Modern Law Review, *The Interpretation of European Union Citizenship, Volume 61*.
- Smith, A., (1994) *Milli Kimlik*, Çev. B. S. Şener, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Somersan, S., (2002) *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, Çev. Fuat Aydın, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sönmez, V., (1998) *Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Stevens, J., (2001) *Devletin Yeniden Üretimi; Çev. Yılmaz, A.*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

- Stevenson, N., (1997) Globalization, Nation Cultures and Cultural Citizenship, *Sociological Quarterly, Vol, 38*.
- Sunal, C. S. ve Hass, M. E., (2002) *Social studies for the elementary and middle grades a constructivist approach*, Boston, Ally and Bacon.
- Şahin, K., (2006) Ulus Devletteki Yeniden Yapılanmanın Yerel Siyasete Etkileri, *Yerel Siyaset, Sayı. 5*.
- Taşkesen, A., Edt. Temiz, E.T., (2005) *Demokrasi ve Demokrasi Kültürü: Vatandaşlık Bilgisi*, İstanbul, Lisans Yayınları.
- Tezgel, R., (2008) *İnsan Hakları Vatandaşlık ve Kentlilik Eğitimi*, Ankara, Araştırma Yayınları.
- Tezcan, E., (2002) *Avrupa Birliği Hukukunda Birey*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Touraine, A., (1997) *Demokrasi Nedir?*, Çev. Olcay Kunal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- TTKB, (2005) *İlköğretim Programları*, Ankara, MEB Yayınları.
- Turner, B., (1992) *Outline of a Theory of Citizenship*, Der. Chantal Moufe, Dimensions of Radical Democracy: Pluralism, Citizenship, Community, London.
- Türkdoğan, O., (Kasım 2004) Avrupa Birliği Sürecinde Doğu ve Batı Güneydoğu: Kabile Aşiret Yapısı, *2023 Dergisi, Sayı. 43*.
- Türkkahraman, M., (2000) *Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm*, İstanbul, Birey Yayınları.
- Urry, J., (2001) Küreselleşme ve Vatandaşlık, Çev. D. Haner, *Türkiye Günlüğü, Sayı. 64*.
- Üstel, F., (1999) *Yurttaşlık ve Demokrasi*, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları.
- , (2002) *Türkiye Cumhuriyeti’nde Resmi Yurttaş Profiline Evrimi*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- , (2008) *Makbul Vatandaş’ın Peşinde II. Meşrutiyet’ten Günümüze Vatandaşlık Eğitimi*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Vural, M., (2008) *İlköğretim Okul Programı*, Erzurum, Yakutiye Yayınları.

- Wallerstein, İ., Edt. A. D. King, (1998) *Ulusal ve Evrensel Dünya Kültürü Diye Bir şey Olabilir mi? (Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi)*, Çev. H. Yolsal ve G. Seçkin, Ankara, Bilim Sanat Yayınları.
- Wiener, A. ve Sala V. D., (1997) Constituon-making and Citizenship Practice- Bridging the Democracy Gap in the EU?, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 35, No. 4.
www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf_dosyalari/43.yil.pdf (E.T. 10.01.2012)
www.ikv.org.tr/pdfs/ABanayasasi-sondurumalfabetik.pdf (E.T. 11.01.2012)
- Vernet, D., (2001) *Ulusal Kültürün ve Avrupa Kültürünün Korunması Fransa ve AB Örneği (Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Küresel Kimlik)*, Ankara, Konrad Adanover Vakfı Yayınları.
- Eades, J. S., Yamashita, S., (2003) *Globalization and Southeast Asia*, New York, National and Transnational Perspectives.
- Yavuz, H., (2001) *Özel Hayattan Küreselleşmeye*, İstanbul, Boyut Kitapları.
- Yayla, A., (2008) *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, Ankara, Adres Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kader ŞAHİN, 20 Şubat 1984 Erzurum Oltu doğumludur. İlkokulu Erzurum Alpaslan İlkokulu'nda, ortaokulu Oltu Yusuf Ziya Ortaokulu'nda ve liseyi Erzurum Atatürk Lisesi'nde okudu. 2003 yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünü okumaya başladı. 2008 yılında mezun oldu. 2009 yılında Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı.